

ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ

ΤΜΗΜΑ: ΑΡΧΕΙΟΝΟΜΙΑΣ, ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΟΝΟΜΙΑΣ & ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΑΣ

Πτυχιακή εργασία

από την : Ζωή Τζουρά, ΑΜ: Β2017034

**ΘΕΜΑ: Μουσειακή εκπαίδευση και τρίτη ηλικία: βιβλιογραφική επισκόπηση και κριτική παρουσίαση
μελετών περίπτωσης**

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: Παπαϊωάννου Γεώργιος

Κέρκυρα, Ιούνιος, 2024

Ευχαριστίες

Πρώτα απ' όλα και απ' όλους θέλω να εκφράσω την άπειρο ευγνωμοσύνη και δοξολογία μου προς τον Άγιο Τριαδικό Θεό!

Στην συνέχεια, θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στους ανθρώπους που συνεργάστηκα μαζί τους και έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην πραγματοποίηση της παρούσας πτυχιακής εργασίας. Πρώτα από όλους να ευχαριστήσω εκ βάθους καρδιάς, τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Γεώργιο Παπαϊωάννου για την υπόδειξη του θέματος, την παρακολούθηση, την υποστήριξη και τις πολύτιμες συμβουλές του. Επίσης, τις ευχαριστίες μου οφείλω και στους γονείς μου για την στήριξή τους στην προσπάθεια συγγραφής της πτυχιακής μου εργασίας.

Πάτρα, 2024

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	5
ABSTRACT.....	6
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1°	
1.1. ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	9
1.2. ΣΤΟΧΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ.....	10
1.3. ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΑΚΗ ΜΑΘΗΣΗ.....	11
1.3.1. Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΜΑΘΗΣΗΣ ΤΟΥ ΚΟΝΣΤΡΟΥΚΤΙΒΙΣΜΟΥ.....	12
1.3.2. Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΚΑΛΥΨΗΣ.....	15
1.3.3. Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΛΑΠΛΗΣ ΝΟΗΜΟΣΥΝΗΣ.....	16
1.3.4. Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΡΟΗΣ.....	19
1.3.5. Η ΔΙΑΔΡΑΣΤΙΚΗ ΜΟΥΣΕΙΑΚΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΚΑΙ Η ΑΥΤΟΒΟΥΛΗ ΜΑΘΗΣΗ.....	20
1.3.6. ΤΑ «ΓΕΝΙΚΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΜΑΘΗΣΗΣ» G.L.O.....	23
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2°	
2. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΤΟΥ ΟΡΟΥ «ΜΟΥΣΕΙΟ».....	25
2.1. ΟΡΙΣΜΟΣ ΜΟΥΣΕΙΟΥ.....	27
2.2. Ο ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ ΣΗΜΕΡΑ.....	29
2.3. ΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΜΟΥΣΕΙΟ.....	32
2.3.1. ΚΑΤΗΓΟΡΙΟΠΟΙΗΣΗ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΜΟΥΣΕΙΩΝ.....	33
2.3.2. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ.....	35
2.3.3. Η ΜΟΥΣΕΙΟΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΜΟΥΣΕΙΟ.....	37
2.4. ΤΟ ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ.....	39
2.5. ΤΟ ΚΟΙΝΟ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ.....	41
2.6. ΠΑΡΑΤΗΡΩΝΤΑΣ ΓΕΝΙΚΑ ΤΟ ΚΟΙΝΟ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ.....	43
2.7. ΑΝΑΛΥΟΝΤΑΣ ΤΟΥΣ ΗΛΙΚΙΩΜΕΝΟΥΣ ΣΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ.....	44
2.8. ΒΕΛΤΙΣΤΕΣ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΤΩΝ ΜΟΥΣΕΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΡΙΤΗ ΗΛΙΚΙΑ.....	45
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3°	
3. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	47
3.1.1. ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΝΕΡΓΟΥΣ ΓΗΡΑΝΣΗΣ.....	47
3.1.2. ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΗΡΑΙΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ.....	48
3.2. Η ΜΟΥΣΕΙΑΚΗ ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΤΡΙΤΗ ΗΛΙΚΙΑ.....	50
3.3. ΤΟ ΕΝΗΛΙΚΟ ΚΑΙ ΤΟ ΥΠΕΡΗΛΙΚΟ ΚΟΙΝΟ ΣΤΑ ΜΟΥΣΕΙΑ: ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ.....	53
3.4. Η ΤΡΙΤΗ ΗΛΙΚΙΑ ΣΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ.....	57

3.5. ΧΡΗΣΗ ΔΙΑΔΡΑΣΤΙΚΩΝ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΡΙΤΗ ΗΛΙΚΙΑ ΕΝΤΟΣ ΤΩΝ ΜΟΥΣΕΙΩΝ.....	61
3.6. ΜΟΥΣΕΙΟΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΡΙΤΗ ΗΛΙΚΙΑ.....	64
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4°	
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	68
4.1. ΜΟΥΣΕΙΑΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ.....	69
4.2. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ.....	71
4.3. ΜΟΥΣΕΙΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ.....	74
4.4. ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΥ.....	75
4.5. ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟ & ΕΘΝΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ – ΘΡΑΚΗΣ.....	77
4.6. ΜΟΥΣΕΙΟ ΜΕΡΙΜΝΑΣ ΠΟΝΤΙΩΝ ΚΥΡΙΩΝ.....	79
4.7. MOMus- ΜΟΥΣΕΙΟ ΜΟΝΤΕΡΝΑΣ ΤΕΧΝΗΣ - ΣΥΛΛΟΓΗ ΚΩΣΤΑΚΗ.....	80
4.8. ΠΑΙΔΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ.....	84
4.9. ΠΟΛΕΜΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ.....	86
4.10. MOMus - ΜΟΥΣΕΙΟ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑΣ.....	87
4.11. ΙΔΡΥΜΑ ΒΑΣΙΛΗ & ΕΛΙΖΑΣ ΓΟΥΛΑΝΔΡΗ.....	88
4.12. ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΟΥΒΡΟΥ	96
4.13. ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ MOMA.....	96
4.14. ΤΑ ΜΟΥΣΕΙΑ ΛΙΒΕΡΠΟΥΛ.....	101
4.15. ΜΟΥΣΕΙΟ PHILLIPS COLLECTION.....	103
4.16. ΜΟΥΣΕΙΟ STEDELIJK.....	105
4.17. ΜΟΥΣΕΙΟ GEFFRYE.....	106
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5°	
5. ΒΑΣΙΚΑ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ.....	109
5.1. ΒΑΣΙΚΑ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ.....	111
5.1.1. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ.....	113
5.1.2. ΔΕΙΓΜΑ.....	114
5.1.3. ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΜΕΤΡΗΣΗΣ.....	114
5.2. ΠΡΟΘΕΣΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ ΣΕ ΜΟΥΣΕΙΑΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΥΠΕΡΗΛΙΚΩΝ	115
5.3 ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ.....	116
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	117
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	119
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	120

Περίληψη

Η παρούσα πτυχιακή εργασία αναφέρεται στο περιβάλλον της εκπαίδευσης στα μουσεία σε σχέση με το ηλικιωμένο κοινό. Επιχειρείται η ανάλυση των εκπαιδευτικών θεωριών, για την χάραξη της εκπαιδευτικής πολιτικής, αλλά και δραστηριότητας στο μουσείο. Επίσης, αναφέρεται η μουσειακή μάθηση, η οποία δίνει έμφαση στους επισκέπτες του μουσείου, ως μαθητευόμενους και ο τρόπος που αυτοί διδάσκονται. Στο δεύτερο κεφάλαιο προσδιορίζεται η ιστορική εξέλιξη του όρου μουσείο από την αρχαιότητα έως και σήμερα. Στην συνέχεια αναφέρεται ο ρόλος των πολιτιστικών οργανισμών στην σύγχρονη κοινωνία και αναλύεται ο ρόλος του σύγχρονου μουσείου, τα είδη του και οι καλές πρακτικές ώστε να εξυπηρετείται η καλύτερη δυνατή επικοινωνία με το επισκεπτόμενο κοινό του. Αναφέρονται η έννοια και τα χαρακτηριστικά του συμμετοχικού μουσείου. Κατόπιν, γίνεται μια γενική προσέγγιση του κοινού του μουσείου και στην συνέχεια αναφέρεται ειδικά το στοχευμένο κοινό των ηλικιωμένων που αποτελεί μία από τις ειδικές ομάδες κοινού που τα επισκέπτονται. Στο τρίτο κεφάλαιο δίδεται ο ορισμός της ενεργούς γήρανσης, αναφέρονται τα διάφορα δημογραφικά στοιχεία όσον αφορά την γήρανση του παγκόσμιου πληθυσμού και ειδικότερα του ελλαδικού χώρου, αναλύεται ο ρόλος που διαδραματίζουν τα μουσεία για να επιτευχθεί όσο το δυνατόν γίνεται η γήρανση των ηλικιωμένων σε πλαίσια βελτιωμένα και πιο υγιή και προσδιορίζεται η παρεχόμενη χρήση νέων τεχνολογιών από το μουσείο για την καλύτερη μουσειακή εμπειρία. Στο τέταρτο κεφάλαιο γίνεται μία προσπάθεια να παρουσιαστούν διάφορες δράσεις μουσείων που υλοποιούνται τόσο στον ελλαδικό χώρο, όσο και στο εξωτερικό, για τους ηλικιωμένους, καθώς και για εκείνους που αντιμετωπίζουν ανοϊκά προβλήματα, νευρομυϊκές παθήσεις μη κινητικότητας, μερικής ή ολικής απώλειας μνήμης, διάφορα αισθητικά προβλήματα, όπως ακοής ή όρασης · οι οποίες γίνονται είτε στον χώρο του μουσείου, είτε πραγματοποιούνται εξ' αποστάσεως. Στο πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της μελέτης για την αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου μέσα από την εκπαίδευση ενηλίκων στην τρίτη ηλικία, ειδικότερα για τις δραστηριότητες αξιοποίησης του ελεύθερου χρόνου, την πρόθεση, τα κίνητρα και τα εμπόδια συμμετοχής σε προγράμματα εκπαίδευσης ηλικιωμένων, καθώς και τις εκπαιδευτικές ανάγκες των ατόμων τρίτης ηλικίας γενικότερα. Στην συνέχεια αναλύονται οι απαντήσεις των ερωτηθέντων στα κυρίως ερωτήματα του ερωτηματολογίου, με χρήση μέσων όρων και ποσοστών. Ακολούθως απαντώνται τα ερευνητικά ερωτήματα της μελέτης.

Λέξεις κλειδιά : εκπαιδευτικές θεωρίες, μουσειακή μάθηση, σύγχρονο μουσείο, συμμετοχικό μουσείο, βέλτιστες μουσειακές εφαρμογές, ενεργός γήρανση, διαδραστικές εμπειρίες μουσείων, μουσειοεκπαιδευτικό πρόγραμμα, μουσειακή εκπαίδευση

Abstract

This thesis refers to the environment of museum education in relation to the elderly audience. The analysis of educational theories is attempted, for the drawing up of educational policy, but also activity in the museum. Also mentioned is museum learning, which emphasizes museum visitors as learners and the way they are taught. In the second chapter, the historical evolution of the term museum from ancient times to the present is determined. Then the role of cultural organizations in modern society is mentioned and the role of the modern museum, its types and good practices are analyzed in order to serve the best possible communication with its visiting public. The concept and characteristics of the participatory museum are mentioned. Then, a general approach to the public of the museum is made and then the targeted public of the elderly is specifically mentioned, which is one of the special groups of public that visit them. In the third chapter, the definition of active aging is given, the various demographic data regarding the aging of the world population and in particular the Greek area are mentioned, the role played by museums is analyzed in order to achieve as much as possible the aging of the elderly in contexts improved and healthier and identified the provided use of new technologies by the museum for the best museum experience. In the fourth chapter, an attempt is made to present various museum actions that are implemented both in Greece and abroad, for the elderly, as well as for those who face mental problems, neuromuscular diseases of immobility, partial or total memory loss, various aesthetic problems, such as hearing or sight • which take place either in the museum area, or take place remotely. In the fifth chapter, the results of the study on the utilization of free time through the education of adults in the third age are presented, in particular for the activities of utilization of free time, the intention, motivations and obstacles to participate in education programs for the elderly, as well as the educational needs of the elderly in general. Then the answers of the respondents to the main questions of the questionnaire are analyzed, using averages and percentages. The research questions of the study are then answered.

Keywords: educational theories, museum learning, contemporary museum, participatory museum, best museum applications, active aging, interactive museum experiences, museum education program, museum education

Εισαγωγή

Η παρούσα πτυχιακή εργασία προσπαθεί να αναλύσει την μουσειακή εκπαίδευση στην τρίτη ηλικία. Ως τρίτη ηλικία καλείται η περίοδος του ατόμου, που δεν σχετίζεται μόνο με την σωματική φθορά, αλλά αντίθετα σχετίζεται και με την ωρίμανση του ατόμου. Το άτομο στην ηλικία αυτή θυμάται πράγματα και γεγονότα που έζησε στο παρελθόν και τα αναπολεί με το νου του. Έτσι, τα άτομα τρίτης ηλικίας παίζουν σημαντικό ρόλο στην διοργάνωση και την σωστή λειτουργικότητα της κοινωνίας, καθώς είναι πιο έμπειρα και κατέχουν πιο πολλές γνώσεις από τους νεότερους τους και για αυτό μπορούν πιο εύκολα να επιλύσουν διάφορα προβλήματα από τους νέους.

Παρόλα αυτά όμως, τα άτομα αυτά φαίνεται να βιώνουν έναν κοινωνικό αποκλεισμό. Έτσι για την μείωση της υποβάθμισης των ατόμων αυτών, είναι ανάγκη να ληφθούν μέτρα για την επανένταξή τους στον πολιτισμό γενικότερα και στα μουσεία ειδικότερα. Γίνεται μια αναφορά στις έννοιες της τρίτης ηλικίας, του μουσείου και της ιστορικής του πορείας στον χρόνο, της εκπαίδευσης υπερηλίκων και της ενεργούς γήρανσης.

Γενικά θα αναφερθούμε στα χρονικά όρια μέσα στα οποία κλείνεται η τρίτη ηλικία και για τον τρόπο που επηρεάζει αυτή την κοινωνία. Αναφέρεται η οριοθέτηση και ο τρόπος ζωής των ηλικιωμένων, καθώς και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν αυτοί μέσα στην κοινωνία. Αναφορικά θα αναλυθεί η έννοια της μάθησης και της σύνδεσής της με την αναστολή της γήρανσης. Επίσης σημαντική είναι και η ανάλυση της έννοιας του Σύγχρονου Μουσείου, του Συμμετοχικού Μουσείου καθώς και άλλων πολλών μουσείων που βρίσκονται είτε στον ελλαδικό χώρο, είτε στο εξωτερικό και γίνεται προσπάθεια ανάλυσης του εκπαιδευτικού και κοινωνικού τους ρόλου.

Επιχειρείται μία διερεύνηση των εκπαιδευτικών ενδιαφερόντων και αναγκών των ατόμων της τρίτης ηλικίας ως προς την αξιοποίηση του ελεύθερου τους χρόνου μέσω της συμμετοχής τους σε μουσειακά εκπαιδευτικά προγράμματα. Επίσης, εξετάζονται τα κίνητρα συμμετοχής αυτών σε μουσειακά εκπαιδευτικά προγράμματα και το είδος των προγραμμάτων που επιθυμούν οι ίδιοι να συμμετέχουν, καθώς και τα εμπόδια συμμετοχής τους σε αυτά και ο ρόλος που παίζει ο μουσειοπαιδαγωγός στην αντιμετώπιση των εμποδίων αυτών. Κατόπιν, καταγράφονται οι εμπειρίες και τα οφέλη τους από την συμμετοχή τους σε αυτά τα προγράμματα.

Στο δεύτερο κεφάλαιο θα γίνει μία αναφορά των βέλτιστων εφαρμογών που υιοθετούν μουσεία της Ευρώπης και των Η.Π.Α για άτομα με άνοια, αλλά και από ελληνικά μουσεία γίνεται παρουσίαση στοιχείων για αυτό το ιδιαίτερο κοινό. Επιπροσθέτως, γίνεται αναφορά

στις εκπαιδευτικές θεωρίες μάθησης, καθώς και στις μουσειοπαιδαγωγικές μεθόδους για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση μουσειοπαιδαγωγικών προγραμμάτων. Τα άτομα τρίτης ηλικίας χαρακτηρίζονται από εμπειρίες και βιώματα που αποτελούν μέρος της μακροχρόνιας ζωής τους (Mezirow, 2007).

Στην τυπική, μη τυπική και άτυπη μάθηση δίνονται εφόδια στους ηλικιωμένους που θα τους βοηθήσουν να γίνουν ενεργά μέλη της κοινωνίας και θα προσαρμοστούν σε αυτήν. Γίνεται μια προσπάθεια ανάδειξης της συμβολής των μουσείων για την ποιοτικότερη ζωή των ηλικιωμένων, την βελτίωση της ψυχοσωματικής τους υγείας, την κοινωνικοποίησή τους (Κοτσάκος, 2017). Οι ηλικιωμένοι σήμερα θέλουν να βελτιώσουν την υγεία τους με την συμμετοχή τους σε πολιτιστικές δραστηριότητες μιας και χαρακτηρίζονται από την βιολογική φθορά, νοσούν πιο εύκολα από τα νεότερα άτομα, εξαιτίας χρόνιων παθήσεων, δυσκολίες στην φυσική κινητικότητά τους, εξάντλησή τους και εμφάνιση διάφορων ψυχολογικών προβλημάτων όπως κατάθλιψη, μοναξιάς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1°

1.1. Σκοπός της έρευνας

Σκοπός της παρούσας πτυχιακής εργασίας είναι η διερεύνηση του εκπαιδευτικού ρόλου του μουσείου μέσα από τις εκπαιδευτικές του δράσεις και προγράμματα ώστε να φανερωθεί η συμβολή του στην άρση του κοινωνικού αποκλεισμού. Είναι ανάγκη να μελετηθούν τα κίνητρα συμμετοχής των ατόμων τρίτης ηλικίας σε προγράμματα μουσειακής εκπαίδευσης, καθώς και τα εμπόδια συμμετοχής τους σε αυτά.

- Προσδιορίζεται η έννοια της ενεργούς γήρανσης.
- Μελετώνται στρατηγικές για την αξιοποίηση της ενεργούς γήρανσης.
- Αναφέρονται η οριοθέτηση και ο χαρακτηρισμός του τρόπου ζωής των ηλικιωμένων, καθώς και τα προβλήματα αυτών μέσα στην κοινωνία.
- Παράλληλα μελετάται η συμμετοχή και ο ρόλος τους στο πολιτιστικό γίγνεσθαι.
- Γίνεται μια ιστορική αναδρομή της έννοιας του μουσείου με στόχο να διερευνηθεί η συμβολή του μουσείου στην ευζωία της τρίτης ηλικίας και έτσι να εξετασθεί ο ρόλος του στην σύγχρονη κοινωνία.
- Αποπειράται μία προσπάθεια όσον αφορά την μελέτη βέλτιστων εφαρμογών των μουσείων παγκοσμίως για να αναδειχθούν τα μέσα και τα εμπόδια με τα οποία έρχονται αντιμέτωπα τα μουσεία, έτσι ώστε να συμμετέχουν τα γηραιότερα άτομα σε διάφορα μουσειακά προγράμματα, με σκοπό την βελτίωση συνθηκών ζωής τους.
- Εξετάζονται οι επιπτώσεις που τα διάφορα προγράμματα τέχνης έχουν στην καθημερινή ζωή των ηλικιωμένων και των ηλικιωμένων με διάφορα προβλήματα υγείας.
- Αναλύεται η χρήση και τα αποτελέσματα των νέων τεχνολογιών στην ζωή των ατόμων τρίτης ηλικίας, αλλά και η επιλογή των πιο χρήσιμων για τα άτομα αυτά.
- Ερευνώνται οι εκπαιδευτικές ανάγκες των ηλικιωμένων ως προς τον ελεύθερο χρόνο τους, μέσω της συμμετοχής τους σε κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα και καταγράφονται οι εμπειρίες τους.
- Ακόμα επιχειρείται να διερευνηθούν τα οφέλη από την συμμετοχή αυτών σε μουσειοεκπαιδευτικά προγράμματα.
- Προσδιορίζεται η εφαρμογή νέων τεχνολογιών που συναντώνται σε προγράμματα στα μουσεία για ηλικιωμένους.

Από την άλλη πλευρά η έρευνα εστιάζει και στους τρόπους που το σύγχρονο μουσείο προσεγγίζει τα άτομα με άνοια.

- Γίνεται μια αναφορά στα χαρακτηριστικά τους, στους διάφορους τύπους δράσεων που το μουσείο υλοποιεί για αυτά τα άτομα και την σημασία αυτών των δράσεων προς αυτό το ιδιαίτερο κοινό ηλικιωμένων.
- Επίσης, αξιολογούνται οι μουσειοπαιδαγωγικές μέθοδοι για τον σχεδιασμό ενός μουσειοεκπαιδευτικού προγράμματος προσαρμοσμένο στην τρίτη ηλικία.

1.2. Στόχος εργασίας

Ο στόχος της εργασίας είναι να μελετηθούν οι τρόποι που το σύγχρονο μουσείο προσεγγίζει τα άτομα τρίτης ηλικίας γενικά, αλλά και τα άτομα με διάφορα προβλήματα όπως μνήμης, όρασης, ακοής, κινητικότητας κ.α. Επίσης εξετάζεται το κατά πόσο τα μουσεία μέσω της ποιοτικής έρευνας, εντάσσουν την τρίτη ηλικία γενικά αλλά και την τρίτη ηλικία με προβλήματα ανοϊκά, αισθήσεων, νευρομυϊκές διαταραχές και μνήμης, στα μουσειακά τους προγράμματα. Εάν όντως εντάσσουν αυτά τα άτομα στα προγράμματά τους, τότε θα πρέπει να διερευνηθεί ο τρόπος ένταξής τους σε αυτά. Θα πρέπει επίσης να δούμε τα προβλήματα και τις δυσκολίες αυτής της ιδιαίτερης ηλικιακής ομάδας και το πώς αυτή θα ενταχθεί ενεργά στο «πολιτιστικό γίγνεσθαι».

Είναι ανάγκη να δούμε και την δια βίου μάθηση των ηλικιωμένων, δηλαδή την στάση τους απέναντι σε αυτή, το τι επιζητούν να μάθουν, γιατί θέλουν να το μάθουν και τον τρόπο που θέλουν να μάθουν κάτι (Formosa, 2019). Έτσι είναι σημαντικό να μάθουμε για την διερεύνηση συμμετοχής των ηλικιωμένων σε μουσειακά προγράμματα μάθησης. Επιπλέον, θέλουμε να μάθουμε τις απόψεις ατόμων τρίτης ηλικίας σχετικά με τα εκπαιδευτικά τους ενδιαφέροντα, τις ανάγκες τους, το τί τους ωθεί να παρακολουθούν εκπαιδευτικά προγράμματα και τα εμπόδια συμμετοχής τους σε εκπαιδευτικά προγράμματα ως προς την αξιοποίηση του ελεύθερου τους χρόνου.

Ακόμα επιχειρείται, να καταγραφούν οι εμπειρίες των ατόμων αυτών από την συμμετοχή τους σε αυτά τα προγράμματα και τα οφέλη που αποκομίζουν συμμετέχοντας σε αυτά. Θα πρέπει να καταγραφεί και η συμβολή των μουσείων στην καλυτέρευση της ζωής των ηλικιωμένων, έτσι ώστε οι τελευταίοι να έχουν έναν πιο ενεργό ρόλο στην κοινωνία και στα πολιτιστικά δρώμενα αυτής. Φυσικά δεν μπορεί να παραληφθεί και ο ρόλος των νέων τεχνολογιών στα μουσεία και η επίδραση αυτών στους ηλικιωμένους.

1.3. Εκπαιδευτικές θεωρίες και μουσειακή μάθηση

Οι βασικές εκπαιδευτικές θεωρίες βοηθούν στην μουσειοπαιδαγωγική θεωρητικά και πρακτικά. Μέσα από την μελέτη αυτών των θεωριών, αναδεικνύονται τα σύγχρονα χαρακτηριστικά της μάθησης και των μαθητευομένων, όπου αυτοί δομούν τα δικά τους νοήματα για τον κόσμο. Στις σύγχρονες προσεγγίσεις στην μάθηση, η συμμετοχή και η εμπειρία είναι σημαντικές και το συμμετοχικό μουσείο διευκολύνει την μαθησιακή διαδικασία και δίνει έμφαση στην παραγωγή νοημάτων από τους ίδιους τους μαθητευόμενους. Οι εκπαιδευτικές θεωρίες έχουν αξιοποιηθεί στις εκπαιδευτικές δραστηριότητες των μουσείων. Ο τρόπος οργάνωσης και εφαρμογής της εκπαιδευτικής λειτουργίας του σύγχρονου μουσείου γίνεται κατανοητός με τις εκπαιδευτικές αυτές θεωρίες.

Η γνώση για τις εκπαιδευτικές θεωρίες είναι σημαντική για την χάραξη μιας εκπαιδευτικής πολιτικής, αλλά και δραστηριότητας στο μουσείο. Αυτές ταξινομούνται βάσει των θεωριών γνώσης και των θεωριών μάθησης στις οποίες στηρίζονται. Με την εφαρμογή των εκπαιδευτικών θεωριών στο μουσείο, συντελείται η δημιουργία των εκπαιδευτικών προγραμμάτων του και χαρακτηρίζεται η *«παιδαγωγική ταυτότητα του μουσείου»*. Βάσει των θεωριών γνώσης, στις οποίες στηρίζονται, οι εκπαιδευτικές θεωρίες διακρίνονται στην *ρεαλιστική* και την *ιδεαλιστική προσέγγιση* της γνώσης.

Στην ρεαλιστική προσέγγισή της, το άτομο θα πρέπει να κατακτήσει την γνώση και να την οργανώσει με βάση την λογική. Στην ιδεαλιστική της προσέγγιση, τα συμπεράσματα στα οποία καταλήγει το άτομο έχουν αξία μόνο στο πλαίσιο της νοητικής πραγματικότητάς του και το άτομο κατασκευάζει μόνο του την αλήθεια (Black 2009). Βάσει των θεωριών μάθησης στις οποίες στηρίζονται, οι εκπαιδευτικές θεωρίες διακρίνονται στις *ενεργητικές* και στις *παθητικές* θεωρίες. Στις ενεργητικές, το άτομο συμμετέχει ενεργά στην δόμηση γνώσης, στην αναδιοργάνωσή της και σε μια πιο ποιοτική προσέγγισή της. Στις παθητικές, το άτομο συλλέγει πληροφορίες και δεν αντιμετωπίζει κριτικά την γνώση (Φιλίππου-Πολίτη 2015).

Η επιστήμη της μουσειοπαιδαγωγικής, αλλά και οι μελετητές της μάθησης σε μη τυπικά περιβάλλοντα μάθησης, στρέφουν το ενδιαφέρον τους τις τελευταίες δεκαετίες στα μουσεία, με την κατασκευή μαθησιακών εμπειριών από αυτά και στον τρόπο μάθησης των επισκεπτών σε αυτά. Η μουσειοπαιδαγωγική είναι μια *«εφαρμοσμένη παιδαγωγική με χώρο δράσης το μουσείο»* (Νικονάνου 2010) και αφορά όλους τους μουσειακούς επισκέπτες.

Στην μουσειακή μάθηση δίνεται έμφαση στους επισκέπτες του μουσείου, ως μαθητευόμενους και στο πώς αυτοί μαθαίνουν. Οι σύγχρονες τάσεις στις επιστήμες της παιδαγωγικής ενδιαφέρονται για την έννοια της «**μάθησης**» και της σχέσης της με την επικοινωνία και την εμπειρία και η «**μάθηση**» έχει αναδειχθεί ως μια ευχάριστη διαδικασία με πολυδιάστατο χαρακτήρα.

1.3.1. Η εκπαιδευτική θεωρία μέσα από το περιβάλλον μάθησης του κονστρουκτιβισμού

Στην θεωρία του κονστρουκτιβισμού, το υποκείμενο κατασκευάζει νέες ιδέες με ενεργητικό τρόπο μέσω της διάδρασής του με το κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον, σκεπτόμενο τις εμπειρίες του (Black 2009). Ο κονστρουκτιβισμός επικεντρώνεται στην «**συλλογή**» εννοιών και την «**κατασκευή**» νοημάτων. Σε αυτό το περιβάλλον μάθησης του κονστρουκτιβισμού, η ποιοτική εμπειρία και η πρότερη γνώση παίζουν σημαντικό ρόλο για τη δόμηση νέας γνώσης. Μέσα στην κοινωνική ομάδα όπου αναπτύσσεται το άτομο, οι διάφορες αντιλήψεις, συμπεριφορές που κυριαρχούν σε αυτήν, επηρεάζουν την νοητική ανάπτυξη του ατόμου (Νάκου 2001).

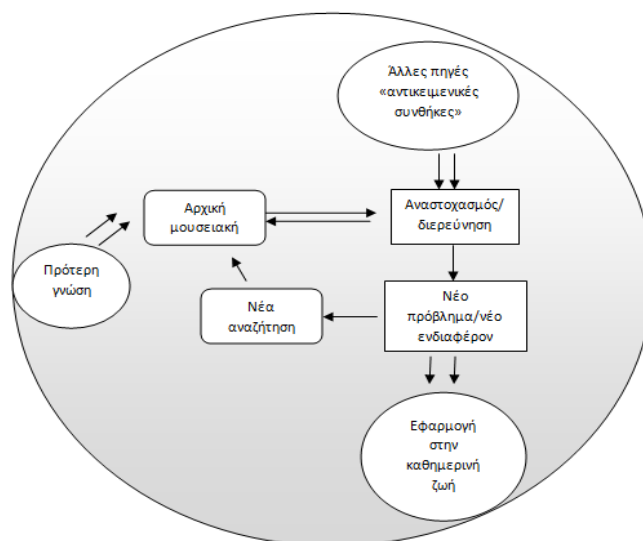
Για την ανώτερη ανάπτυξη του ατόμου, είναι σημαντική η χρήση αυτών των εργαλείων που θα το βοηθήσουν να προσέχει την συμπεριφορά του, να είναι πιο ανεξάρτητο (Ντολιοπούλου 2006). Σύμφωνα με τις θεωρητικές επιταγές του Piaget, για την διευκόλυνση της μάθησης ο κονστρουκτιβισμός χρησιμοποιεί διαδραστικά περιβάλλοντα μάθησης και προσομοίωσης. Σημαντικό ρόλο παίζουν τα κίνητρα του ατόμου και η ικανότητά του να ερμηνεύει δεδομένα που συλλέγονται προς επεξεργασία.

Υπάρχουν κάποια βασικά σημεία της θεωρίας του κονστρουκτιβισμού, σύμφωνα με τον Hein και αυτά είναι τα εξής:

- Το άτομο πρέπει να κάνει κάτι για να εμπλακεί ενεργά στην μαθησιακή διαδικασία.
- Για να φτάσει στην μάθηση, θα πρέπει να κατασκευάσει νοήματα και εννοιολογικά συστήματα.
- Αυτή η κατασκευή νοημάτων είναι μια διαδικασία του νου του ατόμου.
- Στην διαδικασία μάθησής του εμπεριέχεται η γλώσσα.
- Στην μαθησιακή διαδικασία αλληλεπιδρούμε με τους άλλους ανθρώπους και έτσι αναδεικνύεται ο κοινωνικός χαρακτήρας της μάθησης και η σημασία του διαλόγου μεταξύ των ατόμων.

- Η μάθηση αναδεικνύεται εντός προσωπικού, οικογενειακού, κοινωνικού, πολιτισμικού πλαισίου.
- Σύμφωνα με τον Hein, όσο περισσότερα γνωρίζει κάποιο άτομο, τόσα περισσότερα μαθαίνει. Έτσι υπάρχει εξέλιξη των ήδη υπαρχουσών αντιλήψεων και προκαταλήψεών μας, ως άτομα με την μάθηση νέων πραγμάτων.
- Η μάθηση είναι μια μακρόχρονη διαδικασία, που θέλει τον χρόνο της, αφού υπάρχει επαναληπτική ερμηνεία κάποιων ιδεών του ατόμου, αναστοχασμός και έλεγχος των υποθέσεών του.
- Επίσης και η πρόθεση και στάση του ατόμου απέναντι στην μάθηση παίζει σημαντικό ρόλο.

Σε ένα μουσείο που υποστηρίζεται από τον κονστρουκτιβισμό παρουσιάζονται πολλές απόψεις, ερμηνείες για ένα συγκεκριμένο θέμα ή μουσειακό αντικείμενο (Hein 2012). Δίνεται σημασία στην εμπειρία και την γνώση του επισκέπτη, ευνοείται η διαδραστικότητα, καθώς οι επισκέπτες του μουσείου περιηγούνται μέσα στην έκθεση σε ειδικά σημεία και μέσω της χρήσης οθονών αφής καλούνται να πουν τη δική τους άποψη, μέσω απάντησης ερωτημάτων σχετικά με το θέμα της έκθεσης.

Σχήμα 1.1.3: Ο κύκλος της μουσειακής εμπειρίας σύμφωνα με τον Hein.

Σύμφωνα με την Witcomb (2012) η διαδραστικότητα που υπάρχει μεταξύ μουσειακών εκθεμάτων και επισκέπτη χαρακτηρίζεται «**διαλογική**», γιατί οι επιμελητές της έκθεσης επιδιώκουν την επικοινωνία και την αλληλεπίδραση με το κοινό και την ενεργή συμμετοχή αυτού στην έκθεση. Τα εκπαιδευτικά προγράμματα μπορούν να έχουν τη μορφή ενός project, γιατί επικεντρώνονται στην προσωπική έρευνα και ερμηνεία του κάθε ατόμου και έχουν ένα ομαδοσυνεργατικό πνεύμα (Νικονάνου 2010).

Όσον αφορά την θεωρία του κονστρουκτιβισμού, έχει μεγάλη σημασία ο έλεγχος του εύρους και της διάρκειας κάθε μουσειακής εμπειρίας, καθώς δεν χαρακτηρίζονται όλες αυτές ως ποιοτικές. Μία επίσκεψη σε ένα μουσείο μπορεί να κάνει τον επισκέπτη να σκεφτεί και να περιεργαστεί την έκθεση και έτσι να του δημιουργηθούν απορίες και ερωτήματα γύρω από αυτήν.

Ο Ebitz 2008 αναφέρεται σε τουλάχιστον επτά θεωρητικές προσεγγίσεις κονστρουκτιβισμού στην μάθηση, που έχουν καταγραφεί στην διεθνή βιβλιογραφία της μουσειοπαιδαγωγικής και αυτές είναι οι εξής :

- Μέθοδος της αφήγησης για την κατασκευή της γνώσης του ατόμου (Roberts 1997).
- Μέθοδος του διαλόγου για την κατασκευή κάποιου νοήματος από το άτομο (Leinhardt et al.2002).
- Ολοκλήρωση κάποιας δράσης ή εκδήλωσης με την ενεργό συμμετοχή του κοινού (Garoiian 2001).
- Επικοινωνία μεταξύ των μελών μιας ομάδας μαθητευομένων (Hooper-Greenhill 1999).
- Συζήτηση μεταξύ μελών της ίδιας ομάδας μαθητευομένων με κοινούς στόχους (Paris 2006).
- Ανάπτυξη και ενδυνάμωση της ταυτότητάς τους (Paris & Mercer 2002, Rounds 2006).
- Επικοινωνία μεταξύ των επισκεπτών στο μουσείο, μέσω των «ταυτοτήτων» τους (Falk 2006 και 2007).

Θα πρέπει να σημειωθεί και η εκπαιδευτική μη κερδοσκοπική οργάνωση, με ιδρυτές τους αμερικανούς Abigail Housen και Philip Yenawine, που ανέπτυξε ένα πρόγραμμα εκπαίδευσης για τον οπτικό εγγραμματισμό των επισκεπτών στα μουσεία τέχνης και των έργων τέχνης. Έτσι ο μουσειοπαιδαγωγός, μέσω των ερωτήσεων των επισκεπτών για τις εικόνες και τα έργα τέχνης που βλέπουν στο μουσείο, θα πρέπει να αξιοποιεί τις ερωτήσεις αυτές και να προσπαθεί να φτιάξει ο ίδιος νέα νοήματα, μέσω της επιλογής συγκεκριμένων εκθεμάτων, όπου οι επισκέπτες θα κάνουν περισσότερες παρατηρήσεις γύρω από αυτά (Mayer 2005). Οι επισκέπτες μέσω του προαναφερθέντος προγράμματος, θα συμμετέχουν πιο ενεργά στην μαθησιακή αυτή διαδικασία και θα απολαμβάνουν πιο πολύ την μάθηση μέσα σε ένα τέτοιο ευχάριστο περιβάλλον.

Επίσης, οι στόχοι του προγράμματος αυτού είναι η αύξηση της κριτικής σκέψης, καλύτερης επικοινωνίας επισκεπτών μεταξύ τους αλλά και με τον μουσειοπαιδαγωγό και αύξηση της συνεργασίας μεταξύ των επισκεπτών. Για την ανταπόκριση των επισκεπτών με επιτυχία στην ερμηνεία των διαφόρων αντικειμένων και έργων τέχνης που βλέπουν στο μουσείο, θα πρέπει να έχουν κάποιο ενδιαφέρον, ένα ικανοποιητικό επίπεδο γνώσης και εμπειρίας και μαθησιακές δεξιότητες για την **«δόμηση νοήματος»**, σύμφωνα με τον (Black

2009). Κατά τον σχεδιασμό εκθέσεων και εκπαιδευτικών προγραμμάτων, γενικά είναι δύσκολο να ληφθούν υπόψη όλες οι μαθησιακές ιδιαιτερότητες και ενδιαφέροντα των συμμετεχόντων.

1.3.2. Η θεωρία της ανακάλυψης

Η θεωρία αυτή αποτελεί την σύγχρονη τάση στην μελέτη των μαθητευομένων. Έτσι, σύμφωνα με αυτή την θεωρία ο επισκέπτης είναι ένας ενεργός δημιουργός νοημάτων στο μουσείο, που μπορεί να ωφεληθεί γνωστικά και συναισθηματικά από την επαφή του με τον υλικό κόσμο των μουσείων και να ψυχαγωγηθεί δημιουργικά μέσα από την συμμετοχή του σε παιγνιώδεις δραστηριότητες. Το υποκείμενο μόνο του οφείλει να κατακτήσει την γνώση που εκλαμβάνει. Έτσι η μάθηση είναι μια ενεργητική διαδικασία, που πειραματίζεται διαρκώς σε ένα θέμα. Άρα αυτή η θεωρία αφήνει το υποκείμενο να πειραματίζεται μόνο του και του επιτρέπεται να επιλέγει, να δοκιμάζει και να αλλάζει τις νέες πληροφορίες που λαμβάνει.

Το υποκείμενο που μιμείται τον ανακαλυπτικό αυτό τρόπο γνώσης λειτουργεί επιστημονικά, γιατί αναφέρει ένα συγκεκριμένο πρόβλημα που θέλει να λύσει, φτιάχνει διάφορες υποθέσεις για την λύση του, κάνει έλεγχο αυτών των υποθέσεων και εν τέλει βγάζει τα συμπεράσματά του (Black 2009). Με την διαδικασία αυτή καλλιεργείται η περιέργεια στο υποκείμενο, ενώ αναδεικνύεται η μοναδικότητά του ως προς την διαδικασία αυτή και άρα οδηγεί το υποκείμενο σε αλλαγή της κατανόησής του. Με την θεωρία της ανακάλυψης υποστηρίζεται η ρεαλιστική προσέγγιση στην γνώση και το υποκείμενο μέσα από τις δράσεις αυτές, οδηγείται σε απαντήσεις προκαθορισμένες από πριν για την πραγματικότητα και τον κόσμο (Νάκου 2001).

Όσον αφορά στα μουσεία με τα χαρακτηριστικά του ανακαλυπτικού τρόπου γνώσης, υπάρχουν στοιχεία εξερεύνησης στα εκθέματα, στον χώρο των μουσείων και στις συμπληρωματικές τους πληροφορίες μέσα από ποικίλα θέματα. Η εξερευνητική αυτή ατμόσφαιρα ενθαρρύνεται είτε με μουσειοπαιδαγωγούς/οδηγούς που παρακινούν τον επισκέπτη να περιηγηθεί όπου θέλει μέσα στο μουσείο, είτε με την έκθεση όπου μέσα από πινακίδες και λεζάντες εκθεμάτων δημιουργούν στον επισκέπτη διάφορες ερωτήσεις που καλείται ο ίδιος να απαντήσει σε αυτές. Ακόμα και τα εκπαιδευτικά προγράμματα έχουν την μορφή διαδραστικών εργαστηρίων ή παιχνιδιών κρυμμένου θησαυρού και εξερεύνησης για σχολικές ομάδες και ομάδες οικογενειών.

Ένας τύπος μουσείων που βρίσκει εφαρμογή η ανακαλυπτική θεωρία είναι τα ***Μουσεία Επιστημών***. Σε αυτά λειτουργεί συνήθως ο τύπος των διαδραστικών εκθεμάτων. Με αυτά επιδιώκεται η δημιουργία νοημάτων από τους ίδιους τους επισκέπτες και οι προσεγγίσεις αυτές με την ανάπτυξη τέτοιων εκθεμάτων στο μουσείο, βασίζονται στην θεωρία της ανακάλυψης σύμφωνα με την (Andrea Witcomb 2012). Για να προσφέρει επιτυχία ένα διαδραστικό έκθεμα, θα πρέπει να έχει στόχο την «εμπειρία» που δίνει στον επισκέπτη και να δίνεται σημασία στην γνώση που έχει από πριν ο επισκέπτης και στις αναμνήσεις που έχει αυτός κατά την διάρκεια της επίσκεψής του στο μουσείο (Gilbert & Stocklmayer 2001 στο Witcomb 2012). Αναλόγως της συμμετοχής των επισκεπτών, το διαδραστικό έκθεμα τους δίνει την δυνατότητα να δραστηριοποιηθούν, να πληροφορηθούν για κάτι, να έχουν πολλές δυνατότητες επιλογής για κάτι, να συμπεράνουν κάτι, να ελέγξουν το επίπεδο των ικανοτήτων τους και να δώσουν προσοχή στον τρόπο που μεταβάλλεται μια κατάσταση σε μια άλλη.

Επίσης το διαδραστικό έκθεμα έχει πολυαισθητηριακό χαρακτήρα, γιατί ο επισκέπτης αλληλεπιδρά με αυτό, βλέποντας εικόνες ή πληροφορίες στην οθόνη, ακούει τη μουσική ή διάφορους ήχους της οθόνης κ.α. Έτσι προκαλείται το ενδιαφέρον του επισκέπτη και ο ίδιος επιλέγει τις πληροφορίες που θα βλέπει από το διαδραστικό αυτό έκθεμα. Σύμφωνα με τον (Black 2009) η θεωρία της ανακάλυψης δεν έχει καλή εφαρμογή σε όλα τα περιβάλλοντα, γιατί μόνο όσοι δείχνουν ειδικά ενδιαφέρον για ένα θέμα, μπορούν να ανταπεξέλθουν χωρίς να τους καθοδηγεί κάποιος σε μη οργανωμένα πλαίσια εργασίας, όπως είναι το μουσείο.

1.3.3. Η θεωρία της πολλαπλής νοημοσύνης

Πρόκειται για μια θεωρία που βρίσκει εφαρμογή στην μουσειοπαιδαγωγική και αναφέρεται στην ψυχολογία του μαθητευόμενου. Έχει αναπτυχθεί από τον αμερικανό αναπτυξιακό ψυχολόγο (Howard Gardner 1943). Ήδη από την δεκαετία του 1960, η καταγραφή του έργου του Gardner υπάρχει μέσα στα πολλά ερευνητικά προγράμματα που γίνονται στο πανεπιστήμιο Harvard, στο πλαίσιο του Project Zero. Σε τυπικά και μη τυπικά περιβάλλοντα μάθησης, ο Gardner μελετάει την ανάπτυξη μαθησιακών διαδικασιών των παιδιών και των ενηλίκων, την φύση της νοημοσύνης, την δημιουργικότητα, την ηθική, καθώς και άλλες φάσεις της μάθησης του ανθρώπου. Ο Gardner αναφερόμενος στην θεωρία αυτή λέει ότι δεν εκλαμβάνει την νοημοσύνη, δηλαδή την ικανότητα αντίληψης του κόσμου,

ως μια μονοδιάστατη έννοια, αλλά ως προσέγγιση του κόσμου πλουραλιστικά για την κατανόησή του.

Έτσι, σύμφωνα με τον Gardner υπάρχουν τουλάχιστον οκτώ τύποι νοημοσύνης, που όλοι οι άνθρωποι διαθέτουν (Νάκου 2001) :

- *Ο γλωσσικός* ο οποίος έχει να κάνει με την ικανότητα του ατόμου να επικοινωνεί με τους άλλους μέσω της γλώσσας, με σκοπό να δώσει πληροφορίες, να εξηγήσει στους άλλους διάφορες έννοιες, όρους, πράγματα, να τους οδηγήσει στην τέρψη. Αυτός ο τύπος αναπτύσσεται κυρίως στους συγγραφείς και ποιητές.
- *Ο λογικός* ο οποίος σχετίζεται με την ικανότητα του ατόμου να κατανοεί και να χρησιμοποιεί διάφορες αφηρημένες έννοιες. Αυτού του είδους ο τύπος είναι αναπτυγμένος κυρίως στους μαθηματικούς.
- *Ο μουσικός* που έχει να κάνει με την δυνατότητα του ατόμου να κατανοεί και να διακρίνει μουσικές συνθέσεις, καθώς και να μπορεί να αποδίδει σε ικανοποιητικό βαθμό μουσικά έργα. Αυτός ο τύπος είναι αναπτυγμένος κυρίως σε μουσικούς.
- *Ο οπτικός – χωρικός* που σχετίζεται με την ικανότητα του ατόμου να κατανοεί πληροφορίες σε χωρική, σχηματική, χρωματιστή μορφή και η ικανότητα απόδοσης αυτών σε κάποια αρχιτεκτονική/εικαστική σύνθεση. Αυτός ο τύπος αναπτύσσεται κυρίως σε γλύπτες, γιατρούς και χαρτογράφους.
- *Ο κιναισθητικός* ο οποίος σχετίζεται με την ικανότητα του ατόμου να χρησιμοποιεί το σώμα του ως τρόπο έκφρασης συναισθημάτων. Αυτός ο συγκεκριμένος τύπος συναντάται κυρίως σε αθλητές, χορευτές και καλλιτέχνες.
- *Ο ενδοπροσωπικός* που έχει να κάνει με την ικανότητα του ατόμου να αντιλαμβάνεται τις εσωτερικές του ικανότητες και συναισθήματα και να κάνει έναν μεταγνωστικό έλεγχο. Αυτός ο τύπος αναπτύσσεται κυρίως σε δασκάλους και θρησκευτικούς ηγέτες.
- *Ο διαπροσωπικός*, ο οποίος σχετίζεται με την ικανότητα του ατόμου να κατανοεί τις διαθέσεις του άλλου ατόμου μέσω της γλώσσας - ομιλίας, καθώς και τις διαθέσεις και προθέσεις του άλλου γενικά.
- *Ο νατουραλιστικός*, στον οποίο το άτομο αντιλαμβάνεται το γεωφυσικό περιβάλλον, έχει τη ικανότητα διάκρισης των ζώων και των φυτών, είναι ευαίσθητος ως προς τα φυσικά φαινόμενα που συμβαίνουν στον πλανήτη. Αυτός ο τύπος νοημοσύνης συναντάται κυρίως στους αρχαιολόγους, γεωλόγους και βιολόγους. Στους παραπάνω

τύπους που αναφέρθηκαν, θα μπορούσε να προστεθεί και ένας ένατος τύπος νοημοσύνης. Πρόκειται για τον *υπαρξιακό*, όπου ο άνθρωπος στοχάζεται και φιλοσοφεί για την ζωή, τον θάνατο, την θρησκεία κ.α. (Ντολιοπούλου 2006).

Όλοι αυτοί οι τύποι νοημοσύνης που αναφέρθηκαν πιο πάνω, δεν δρουν αθροιστικά, αλλά λειτουργούν πάνω στο άτομο σε διαφορετικό βαθμό και συνδυασμό μεταξύ τους. Συνοψίζοντας λοιπόν, οι *μουσειοπαιδαγωγοί*, προσπαθούν να εντάξουν στα εκπαιδευτικά προγράμματα του μουσείου, όσο το δυνατόν περισσότερα είδη επισκεπτών, χρησιμοποιώντας τα διάφορα είδη νοημοσύνης, στα οποία αναφερθήκαμε πιο πάνω.

Έτσι, καλό θα ήταν να αναφερθούμε σε παραδείγματα από διάφορες δράσεις που αντιστοιχούν στα διάφορα είδη νοημοσύνης των ατόμων:

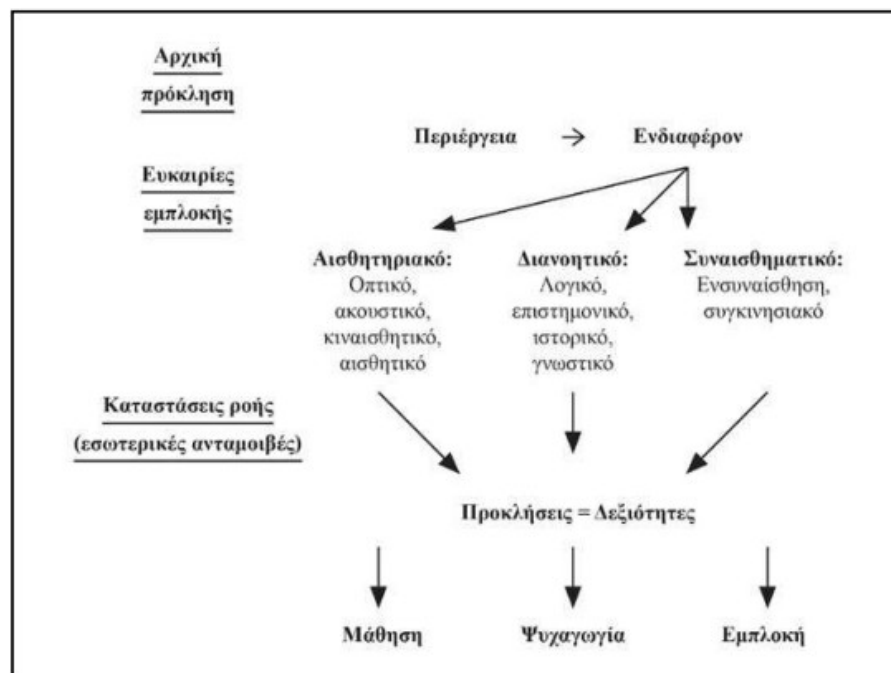
- Στον γλωσσικό τύπο νοημοσύνης, υπάρχουν δράσεις με σταυρόλεξα, ερωτηματολόγια.
- Στον λογικό τύπο, υπάρχουν πειραματικές δραστηριότητες με χρήση της λογικής.
- Στον μουσικό τύπο σχεδιάζονται δράσεις σχετικά με παίξιμο μουσικών οργάνων κ.α.
- Στον οπτικό – χωρικό τύπο υπάρχουν καλλιτεχνικές δράσεις, ακουστικές ξεναγήσεις, εικονική πραγματικότητα.
- Για τον κιναισθητικό τύπο, σχεδιάζονται δράσεις χορού, κινήσεων.
- Στον ενδοπροσωπικό τύπο, σχεδιάζονται δράσεις ατομοκεντρικού χαρακτήρα.
- Στον διαπροσωπικό τύπο, υπάρχουν ομαδικά παιχνίδια παρατήρησης και μουσικά παιχνίδια.
- Στον νατουραλιστικό τύπο, σχεδιάζονται δράσεις συλλογής φυτών ή προσομοιώσεις μιας αρχαιολογικής ανασκαφής.

Στην λίστα τοποθετήθηκε προσφάτως ως ένατη νοημοσύνη η υπαρξιακή, που σχετίζεται με την ικανότητα του ατόμου να στοχάζεται πάνω σε υπαρξιακά θέματα όπως η ζωή, ο θάνατος κλπ. (Ντολιοπούλου 2006).

1.3.4. Η θεωρία της ροής

Στην θεωρία αυτή ο (Csikszentmihalyi 1995) αναφέρει ότι το άτομο δοκιμάζει νέες εμπειρίες και καταστάσεις, καινούργια πράγματα με σκοπό να φτάσει στην μάθηση. Στόχο έχει να αποκτήσει μια ποιοτική εμπειρία, μέσω δραστηριοτήτων που τον ενδιαφέρουν και να μένει συγκεντρωμένος σε αυτές. Έτσι, όταν το άτομο παρακινείται είτε από τα εξωτερικά κίνητρα της ανταμοιβής και του επάθλου είτε από εσωτερικά κίνητρα της περιέργειας και συμμετέχει σε κάποια δραστηριότητα με στόχους και κανόνες, όπως είναι το παίξιμο ενός μουσικού οργάνου, συμμετοχή σε ένα τουρνουά ποδοσφαίρου, χορός, τότε θα αισθανθεί όμορφα, θα νιώθει χαρά μέσα του από τη συμμετοχή του αυτή και θα βιώσει μία κατάσταση όμοια με την «ροή ενός δυνατού ρεύματος» (Csikszentmihalyi & Hermanson 1995).

Στην «ροή» αυτή, το άτομο δείχνει πραγματικό ενδιαφέρον για την δραστηριότητα, με την οποία ασχολείται και για αυτό ξεχνάει τα πραγματικά προβλήματά του, είναι απόλυτα συγκεντρωμένος σε αυτό που κάνει και βρίσκεται σε μια κατάσταση ψυχικής ηρεμίας. Για αυτό θα πρέπει διαρκώς να υπάρχει ανανέωση του ενδιαφέροντός του, για να μην νιώσει βαρεμάρα ή εξάντληση ή λύπη για μία δραστηριότητα.

Σχήμα 1.3.4.: Η θεωρία της ροής.

Έτσι, σύμφωνα με την θεωρία της «ροής», το άτομο είναι ανάγκη να αντιμετωπίζει διάφορες προκλήσεις, ανάλογα με τις ικανότητες που διαθέτει το ίδιο, για να μην του δημιουργηθούν αρνητικά συναισθήματα και να μπορέσει να εισέλθει στην διαδικασία της μάθησης ομαλά. Αυτή η εμπειρία της «ροής» οδηγεί στην μάθηση του ατόμου, εφόσον όμως αυτό το ίδιο προσπαθεί διαρκώς να αξιοποιεί τις δεξιότητές του, με την εύρεση διαφόρων ευκαιριών που θα του παρουσιάζονται.

Τώρα, όσον αφορά την θεωρία της «κατάστασης ροής» σε ένα μουσείο (Csikszentmihalyi & Hermanson 1995) έχουμε να πούμε ότι το αρχικό κίνητρο πρόκλησης ενδιαφέροντος στο άτομο μέσω της συμμετοχής συναισθηματικά, αισθητικά και διανοητικά σε κάποιο έκθεμα, μπορεί να έρθει μέσω μιας συλλογής σπάνιων φυτών σε ένα βοτανικό μουσείο ή δηλητηριωδών φιδιών σε ένα ζωολογικό μουσείο. Όμως, για την συνέχιση συμμετοχής του ατόμου σε αυτό το έκθεμα, θα πρέπει να υπάρχει συνεχή αύξηση του επιπέδου δυσκολίας, έτσι ώστε να αξιοποιούνται οι δεξιότητες του ατόμου αντιμετωπίζοντας αυτές τις δυσκολίες. Έτσι, αν υπάρχει περιέργεια που κινεί το ενδιαφέρον του επισκέπτη στο έκθεμα, τότε ο επισκέπτης θα έχει διανοητική και συναισθηματική ανάπτυξη.

1.3.5. Η διαδραστική μουσειακή εμπειρία και η αυτόβουλη μάθηση

Την δεκαετία του 1990 αναπτύχθηκε από τους John Falk και Lynn Dierking ένα μοντέλο για την εξέταση της συμπεριφοράς των επισκεπτών σε μη τυπικά περιβάλλοντα μάθησης όπως είναι τα μουσεία. Στο Μοντέλο της Διαδραστικής Εμπειρίας υπάρχει η θεώρηση ότι η εμπειρία και η μάθηση αναπτύσσονται μέσα από συγκεκριμένα πλαίσια (Dierking & Falk 1992). Η εμπειρία σχετίζεται με το προσωπικό, φυσικό και κοινωνικό πλαίσιο του ατόμου, τα οποία συνδέονται μεταξύ τους. Αυτά τα πλαίσια διαμορφώνονται από τον επισκέπτη, ενώ η σύνδεση αυτών των τριών πλαισίων μεταξύ τους, αποδίδουν την συνολική μουσειακή εμπειρία του επισκέπτη. Το προσωπικό πλαίσιο αναφέρεται σε ήδη υπάρχουσες γνώσεις του επισκέπτη, εμπειρίες, ενδιαφέροντα, κίνητρα, συμπεριφορές, αλλά και στην ψυχολογία του κάθε επισκέπτη.

Το φυσικό πλαίσιο αναφέρεται στην αλληλεπίδραση του επισκέπτη με τα εκθέματα του μουσείου και στην όλη ατμόσφαιρα που αποπνέει γενικά το μουσειακό τοπίο. Το κοινωνικό πλαίσιο αναφέρεται στα άτομα με τα οποία πηγαίνει ο επισκέπτης στο μουσείο, τα οποία μπορεί να είναι οι γονείς του, οι φίλοι του κ.α., αλλά και σε αυτούς που βλέπει στο μουσείο,

όπως είναι οι ξεναγοί, οι μουσειοπαιδαγωγοί, άλλοι επισκέπτες του μουσείου κ.α. Η εμπειρία στο μουσείο διαμορφώνεται από τον κάθε επισκέπτη και είναι κάθε φορά διαφορετική από τις υπόλοιπες. Υπάρχουν επιρροές κονστρουκτιβιστικής προσέγγισης για αυτό το Μοντέλο της Διαδραστικής Εμπειρίας.

Η διαδραστική μουσειακή εμπειρία δίνει έμφαση στον ενεργό μαθητευόμενο, που παράγει τα δικά του νοήματα για τον κόσμο, είναι ένας ενεργός δημιουργός νοημάτων στο μουσείο και ο μαθητευόμενος μπορεί να επωφεληθεί γνωστικά και συναισθηματικά από την αλληλεπίδρασή του με τον υλικό κόσμο των μουσείων και να ψυχαγωγηθεί μέσα από δημιουργικές δραστηριότητες.

Σε ένα διαδραστικό περιβάλλον μουσειακής εμπειρίας, αναπτύσσεται συζήτηση μεταξύ επισκεπτών του μουσείου και εκθεμάτων και υπάρχουν διαφορετικές αναγνώσεις των εκθεμάτων από αυτούς, με βάση τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους και τις κοινωνικές και πολιτισμικές τους εμπειρίες. Έτσι, τους δίνεται η δυνατότητα να εκφραστούν ελεύθερα και δημιουργικά και προσπαθούν, μέσω της συμμετοχής τους σε κάποια μουσειακή εκπαιδευτική δράση να κατανοήσουν συγκεκριμένα μουσειακά εκθέματα και με διάφορους τρόπους να φτάσουν στη γνώση για αυτά. Σημαντική είναι και η διάδραση και επικοινωνία και με άλλα άτομα, τα οποία συμμετέχουν στην ίδια δράση μαζί με αυτόν.

Άρα το άτομο είναι ενεργό και επιλέγει το ίδιο τις πληροφορίες που θα επεξεργαστεί και δεν εστιάζει στην απόκτηση πολλών πληροφοριών, αλλά αναδιαμορφώνει τις ήδη υπάρχουσες γνώσεις του με νέες. Έτσι το άτομο, όσον αφορά το μουσείο, προβαίνει σε μια εξερεύνηση του χώρου, επιλέγοντας το ίδιο την διαδρομή που θα ακολουθήσει. Επιλέγει τα εκθέματα που θα δει και γενικά λειτουργεί ελεύθερα μέσα στο μουσείο, χωρίς κάποιος να του επιβάλλει κάποιον περιορισμό.

Όσον αφορά τώρα την αυτόβουλη μάθηση, αυτή αναφέρθηκε από τον (John Falk 2001) και τονίζει τις προσωπικές επιλογές του ατόμου και αναδεικνύεται η πρωτοβουλία του (Bamberger & Tal 2006). Έτσι το ίδιο το άτομο επιλέγει το τι θα μάθει, τον χρόνο που θα μάθει κάτι και τον τόπο που θα μάθει κάτι (Falk & Dierking 2000), σύμφωνα με τους Falk και Dierking. Το άτομο θα πρέπει να έχει διάφορες επιλογές μάθησης, για να μπορούμε να μιλάμε για την αυτόβουλη μάθηση.

Στις αρχές του 2000 προτάθηκε από τους Falk και Dierking το Πλαισιακό Μοντέλο Μάθησης, για την αναφορά στα ιδιαίτερα αυτά χαρακτηριστικά της αυτόβουλης μάθησης σε μη τυπικά περιβάλλοντα μάθησης. Σε αυτά τα περιβάλλοντα, η μάθηση επηρεάζεται από το προσωπικό, κοινωνικοπολιτισμικό και το φυσικό πλαίσιο, όπου αυτά μεταβάλλονται στον χρόνο (Falk & Dierking 2000).

Το προσωπικό πλαίσιο μεταβάλλεται ανάλογα με τις γνώσεις και την ευφυΐα του ατόμου και από τον τρόπο που το άτομο προσλαμβάνει πληροφορίες από το περιβάλλον. Το κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο αφορά σε δραστηριότητες που γίνονται είτε με φίλους, οικογένεια ή με κάποια άλλη κοινωνική ομάδα. Έτσι, σε αυτό το πλαίσιο η εμπειρία διαμορφώνεται από τις σχέσεις επικοινωνίας του ατόμου με τις διάφορες ομάδες με τις οποίες συμμετέχει σε μια δραστηριότητα.

Το φυσικό πλαίσιο αναφέρεται στον μουσειακό χώρο, ο οποίος θα πρέπει να αποπνέει μια θετική ατμόσφαιρα, π.χ με καλό φωτισμό στις αίθουσες του μουσείου, με εύκολη πορεία στους διαδρόμους του μουσείου, με καθίσματα για την ανάπαυση των επισκεπτών. Έτσι η μουσειακή εμπειρία της επίσκεψης θα είναι καλή και οι επισκέπτες θα έχουν ενεργή συμμετοχή στη διαδικασία της μάθησης, σύμφωνα με τους (Falk και Storksdieck 2005). Το Πλαισιακό Μοντέλο Μάθησης βασίζεται στις θεωρίες του κονστρουκτιβισμού, της γνωσιακής επιστήμης και τις κοινωνικοπολιτισμικές προσεγγίσεις στην μάθηση.

Αναφέρονται έξι κατηγορίες κινήτρων ατόμων για την πραγματοποίηση μιας επίσκεψης στο μουσείο, σύμφωνα με τους Falk και Dierking (Falk & Dierking 2000).

- I. Το πρώτο κίνητρο έχει να κάνει με το ενδιαφέρον για το περιεχόμενο του μουσείου, είτε πρόκειται για πληροφοριακό ή αισθητικό ή πολιτισμικό.
- II. Το δεύτερο κίνητρο είναι να ψυχαγωγηθούν τα άτομα και να περάσουν καλά μέσω διαφόρων δραστηριοτήτων.
- III. Το τρίτο κίνητρο έχει να κάνει με επίσκεψη ατόμων στο μουσείο με φίλους, συγγενείς για συντροφιά και επικοινωνία.
- IV. Το τέταρτο κίνητρο αναφέρεται στην σύνδεση της επίσκεψης του ατόμου με σημαντικά γεγονότα της προσωπικής του ζωής.
- V. Το πέμπτο κίνητρο μιλάει για το μουσείο, ως σημείο αναφοράς μιας πόλης.
- VI. Το έκτο κίνητρο σχετίζεται με την απόσταση του μουσείου, την τιμή του εισιτηρίου, τις καιρικές συνθήκες κ.α.

Οι Falk και Dierking επισημαίνουν ότι η εμπειρία της αυτόβουλης μάθησης είναι σημαντική και το προσωπικό, φυσικό και κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο επηρεάζουν το περιεχόμενο της μάθησης του ατόμου. Έτσι, αναπτύχθηκε από αυτούς μια ποιοτική μεθοδολογική προσέγγιση, η Χαρτογράφηση Προσωπικού Νοήματος, για την κατανόηση του τρόπου που μία μαθησιακή εμπειρία επηρεάζει το άτομο και τον τρόπο που αυτό δομεί νοήματα (Falk et al. 2012). Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, θεωρείται ότι μια θετική εμπειρία θα έχει καλά μαθησιακά αποτελέσματα στο άτομο. Έτσι, θα πρέπει να αξιολογηθεί το κατά πόσο η προσωπική, εννοιολογική, συναισθηματική και υποκειμενική αντίληψη, επηρεάζεται από το βάθος και το εύρος αυτής της εμπειρίας.

Για αυτό υπάρχουν τέσσερις διαστάσεις δεδομένων :

- a) Η πρώτη έχει να κάνει με την αλλαγή στην ποσότητα του λεξιλογίου του ατόμου.
- b) Η δεύτερη διάσταση αναφέρεται στην αλλαγή χρήσης της ποσότητας κατάλληλων όρων του ατόμου.
- c) Η τρίτη διάσταση μελετάει τον βαθμό κατανόησης των όρων που χρησιμοποιεί το άτομο.
- d) Η τέταρτη διάσταση εξετάζει το πόσο καλά γνωρίζει το άτομο ένα θέμα, ώστε να μοιάζει σαν τον ειδήμονα ή τον μαθητευόμενο (Falk et al. 2012).

Άρα, με την Χαρτογράφηση Προσωπικού Νοήματος αναδεικνύεται η μάθηση και ο χρόνος επίδρασής της στο άτομο, δίνεται έμφαση στην δόμηση προσωπικού νοήματος του ατόμου (Falk et al. 2012).

1.3.6. Τα «γενικά αποτελέσματα της μάθησης» (GLO)

Με την μάθηση, το άτομο βρίσκεται σε μια συνεχή προσπάθεια κατανόησης του κόσμου. Η προσωπική εμπειρία του ατόμου είναι σημαντική για μελέτη. Αυτή θα βελτιώσει τις γνώσεις και δεξιότητες του ατόμου, τους τρόπους συμπεριφοράς του και τα συναισθήματά του, μέσα από την μάθηση που αυτός λαμβάνει. Οι μελετητές ωφελούνται ερευνητικά από την τοποθέτηση της μάθησης στην διευρυμένη διάστασή της, για να μπορέσουν να μιλήσουν για τις γενικές κατηγορίες μαθησιακών αποτελεσμάτων. Έτσι, μετά την ολοκλήρωση

μαθησιακής διαδικασίας, το άτομο θα γνωρίζει, θα κατανοεί πράγματα και καταστάσεις και θα είναι πιο ενεργό, ανεξαρτήτως του τρόπου υλοποίησης αυτής της διαδικασίας μάθησης. Επίσης, με την ολοκλήρωση της διαδικασίας αυτής, θα γίνει σαφές το πόσο αποτελεσματικά διεκπεραιώνει αυτό που έχει αποκτήσει το άτομο.

Η προσέγγιση αυτή ταιριάζει ειδικά σε χώρους μη τυπικής μάθησης, όπως είναι τα μουσεία. Ένα βασικό ζήτημα των μελετητών είναι η εξέταση των αποτελεσμάτων από την απόκτηση γνώσεων στα μουσεία. Στα μέσα της δεκαετίας του 2000, το Συμβούλιο Μουσείων, Βιβλιοθηκών και Αρχείων, ανέπτυξε μία μέθοδο και αυτή είναι τα «Γενικά Αποτελέσματα Μάθησης (*Generic Learning Outcomes*)» - *GLOs*).

Η μέθοδος αυτή αξιολογεί τα γενικά αποτελέσματα της μάθησης, αλλά και αυτής που το άτομο θεωρεί ότι έχει κατακτήσει. Έτσι έχουμε την διάκριση της μεθόδου αυτής σε πέντε γενικές κατηγορίες, όπου σε αυτές εντάσσονται τα δεδομένα συλλογής εμπειριών από τους επισκέπτες, είτε όταν αυτοί περιηγούνται στην έκθεση, είτε όταν συμμετέχουν σε κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Υπάρχει ποιοτική αποτίμηση των δεδομένων των κατηγοριών αυτών για τα «αποτελέσματα της μάθησης».

- Η πρώτη κατηγορία έχει να κάνει με το βάθος της κατανόησης νέων πληροφοριών.
- Η δεύτερη κατηγορία μιλάει για την ικανότητα του ατόμου να αναπτύσσει δεξιότητες επικοινωνίας, γνώσης, συναισθήματος καθώς και σωματικές δεξιότητες.
- Η τρίτη κατηγορία έχει να κάνει με την αλλαγή του τρόπου που βλέπει κάποιος την ζωή, τον ίδιο του τον εαυτό αλλά και τους άλλους ανθρώπους γύρω του. Η αλλαγή αυτή μπορεί να έχει θετικές και αρνητικές εμπειρίες για το άτομο.
- Η τέταρτη κατηγορία σχετίζεται με την ψυχαγωγία του ατόμου, τις νέες σχέσεις και επικοινωνίες με άτομα που κάνει, τις νέες του εμπειρίες, με την πρωτοτυπία τρόπου σκέψης και πράξης του ατόμου.
- Η πέμπτη κατηγορία αφορά την αλλαγή στον τρόπο που το άτομο διαχειρίζεται τη ζωή του και στην παρατήρηση του τρόπου που αυτό ενεργεί στη ζωή του (Dodd & Jones 2009 και Black 2009).

Η μέθοδος που προαναφέρθηκε είναι δημοφιλής για τα μουσεία (Dodd & Jones 2009) και στηρίζεται στις σύγχρονες θεωρίες γνώσης και μάθησης. Αναπτύχθηκε ως ανάγκη για αξιολόγηση των μαθησιακών εμπειριών των επισκεπτών. Οι ερευνητές στηριζόμενοι στις παραπάνω κατηγορίες για τη συλλογή των δεδομένων που αναφέρθηκαν, ετοιμάζουν ειδικά

ερωτηματολόγια που θα αναφέρονται στους επισκέπτες, με κλειστές και ανοικτές ερωτήσεις.
Επίσης έχουν στο πλάνο τους ημιδομημένες συνεντεύξεις και οργάνωση ομάδων εστίασης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2°

2. Ιστορική αναδρομή του όρου «μουσείο».

Στην Αρχαία Ελλάδα, η έννοια *«μουσείο»*, αναφέρεται στο *«Τέμενος των Μουσών»*, δηλαδή τον ιερό χώρο όπου λατρεύονταν οι εννέα Μούσες, οι οποίες ήταν κόρες του Δία και της Μνημοσύνης (Οικονόμου 2003). Ο όρος αυτός εμφανίζεται από τα ελληνιστικά χρόνια και μετά, καθώς οι ηγεμόνες προσαρτούν στην αυλή τους φιλοσοφικές σχολές, οι οποίες στεγάζονται σε κτίσματα, αφιερωμένα στις προστάτιδες των τεχνών, τις Μούσες και τα κτίσματα αυτά διακοσμούνται από έργα τέχνης.

Το πρώτο οργανωμένο μουσείο είναι αυτό της Αλεξάνδρειας, το οποίο ιδρύθηκε από τον Πτολεμαίο Α' τον Λάγο ή Σωτήρ τον 3° αι.π.Χ. και είχε ως αποκλειστικό του σκοπό την εκπαίδευση. Στο μουσείο αυτό υπήρχε βιβλιοθήκη, αστεροσκοπείο, αμφιθέατρο και βοτανικός κήπος (Ορφανίδου 2003).

Στην Ρωμαϊκή εποχή, το μουσείο μετατρέπεται στο λατινικό *museum*, το οποίο αναφέρεται κυρίως σε χώρο φιλοσοφικών συζητήσεων και όχι σε χώρο έκθεσης αντικειμένων. Πλούσιοι πατρίκιοι και στρατηγοί κρατούν συλλογές και αντικείμενα στις επαύλεις τους και λάφυρα πολέμου προβάλλονται δημόσια, όταν υπήρξε δωρεά από κάποιους για τους Ρωμαίους πολίτες (Οικονόμου 2003).

Την περίοδο της Αναγέννησης εμφανίζονται δύο νέοι όροι για τον προσδιορισμό της έννοιας του μουσείου. Ο πρώτος είναι *«συλλογή με ζωγραφικά έργα»* (Salerno 1966 όπως αναφέρεται στο Γλύτση 2002) και μιλάει για μία μακρόστενη αίθουσα με πίνακες ζωγραφικής και αγάλματα. Ο δεύτερος όρος είναι *«συλλογή με αξιοπερίεργα αντικείμενα»* και υποδηλώνει ένα τετράγωνο δωμάτιο, όπου εκτίθενται ταριχευμένα ζώα, μικρά έργα τέχνης, βοτανικά δείγματα και άλλα παράξενα αντικείμενα από μακρινές χώρες (Γκαζή 1999).

Στο Palazzo Medici – Riccardi, υπήρχε μία από τις πιο πλούσιες και σημαντικές συλλογές της Ευρώπης. Ήταν ανοικτή στο κοινό, έναντι μικρής ανταμοιβής (Γκαζή 1999). Ο συλλέκτης μέσα από την παρουσίαση της συλλογής του, προσπαθούσε να δείξει στο κοινό μια εικόνα του κόσμου (Hooper – Greenhill 2012). Τότε υπήρχε για πρώτη φορά η χρήση του όρου «μουσείο», για να δηλωθεί η συλλογή του Λαυρέντιου των Μεδίκων της Φλωρεντίας, οι οποίοι αποτελούσαν τους πιο γνωστούς συλλέκτες της εποχής (Πικοπούλου – Τσολάκη 2002).

Την περίοδο αυτή, τα μουσεία συνδέονταν με θέματα εξουσίας. Απευθύνονταν μόνο σε όσους είχαν ισχύ και πλούτο, για τη συλλογή πολύτιμων αντικειμένων και έργων τέχνης, με σκοπό την ενίσχυση του κύρους τους στην κοινωνία (Νάκου 2001). Με τις ανακαλύψεις των νέων κόσμων, είχαμε τα «αξιοπερίεργα», όπου οι παλιοί συλλέκτες τα έκθεταν σε **«Χώρους Περιέργειας»**. Υπήρξε μεγάλη οικονομική ανάπτυξη και τότε αυξήθηκε η αγορά έργων τέχνης (Παπαιωάννου & Στεργιάκη 2013).

Την εποχή του Διαφωτισμού, ο όρος «μουσείο», προσδιορίζεται ως μια **«εγκυκλοπαιδική συλλογή»**, με οργάνωση και ταξινόμηση, όπου σε αυτήν εμπεριέχονται τα ανθρώπινα δημιουργήματα και τα φυσικά δημιουργήματα, με σκοπό να παραχθεί η επιστήμη και η γνώση. Από τα μέσα του 18ου αιώνα και κυρίως μετά την Γαλλική Επανάσταση, με τις ιδέες και τις αξίες της αστικής δημοκρατίας, τα μουσεία άρχισαν να λειτουργούν ως χώροι παραγωγής τύπων γνώσης, ανοικτοί για όλους, τυπικά τουλάχιστον (Νάκου 2001).

Το 1889, για πρώτη φορά στην Αμερική προσδιορίζεται ο όρος **«μουσείο»** από τον Georges Brown Goode, ο οποίος λέει ότι είναι «ένας οργανισμός που συλλέγει διδακτικά θέματα, το καθένα από τα οποία αντιπροσωπεύεται από κάποιο πολύ καλά επιλεγμένο δείγμα». Το 1895, ο ίδιος επίσης λέει ότι «το μουσείο είναι ένας οργανισμός, που έχει στην κατοχή του, όσα αντικείμενα απεικονίζουν καλύτερα τη φύση, τις τέχνες και τον πολιτισμό του ανθρώπου, για να εμπλουτίσει τις γνώσεις του, να διαφωτισθεί και να αυξήσει τον πολιτισμικό του πλούτο. (Ορφανίδου 2003).

Το 1974, το ICOM αναφέρει για τον ορισμό του μουσείου ότι **«πρόκειται για έναν μη κερδοσκοπικό μόνιμο οργανισμό/θεσμό, που υπηρετεί την κοινωνία και την ανάπτυξή της, είναι ανοιχτός για το κοινό και αποκτά, ερευνά, συντηρεί, εκθέτει τα υλικά αντικείμενα του ανθρώπου και του περιβάλλοντός του, με σκοπό να τα μελετήσει ο άνθρωπος, να αποκτήσει γνώσεις για αυτά και να ψυχαγωγηθεί»**. (Desvallees & Mairesse 2009).

Ενώ το 1998, δίνεται ο ορισμός του μουσείου από την Ένωση Μουσείων της Βρετανίας και αναφέρει ότι «το μουσείο δίνει έναυσμα για εξερεύνηση συλλογών από τους ανθρώπους, για να εκκινήσουν τη φαντασία τους, να μάθουν και να ψυχαγωγηθούν από αυτές. Προβάλλουν στο κοινό αντικείμενα και δείγματα του φυσικού κόσμου, τα οποία φυλάνε για τον κόσμο» (Οικονόμου 2003).

Έτσι, ο όρος «**μουσείο**» αναφέρεται στον κάθε μόνιμο φορέα, που σκοπό έχει να επιμορφώνει το κοινό μέσα από συλλογές έργων τέχνης, ζωολογικούς και βοτανικούς κήπους, βιβλιοθήκες, εκκλησιαστικούς θησαυρούς – κειμήλια κ.α. (Ορφανίδου 2003).

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, οι φουτουριστές, με ηγέτη τον Filippo Marinetti, έναν από τους ιδρυτές του κινήματός τους, χαρακτηρίζουν τα μουσεία ως «**δημόσια νεκροταφεία αντικειμένων**». Αυτοί τάσσονται υπέρ της τεχνολογίας με τα βιομηχανικά επιτεύγματα, την ταχύτητα, την τεχνική εξέλιξη και αντιτίθενται στο παρελθόν με τα μουσεία, τις αρχαιότητες, τις βιβλιοθήκες (Παπαιωάννου & Στεργιάκη 2013).

Τελικά, το 2007 το ICOM καθιέρωσε τον ισχύοντα μέχρι σήμερα ορισμό για το Μουσείο και είπε ότι «**είναι ένας μη κερδοσκοπικός θεσμός/οργανισμός, που υπηρετεί την κοινωνία και την ανάπτυξή της και ο οποίος είναι ανοιχτός για το κοινό. Αυτός αποκτά, συντηρεί, μελετά, εκθέτει την υλική και άυλη κληρονομιά της ανθρωπότητας και του περιβάλλοντός της, για την εκπαίδευση, έρευνα και ψυχαγωγία του κοινού**» (Desvallees & Mairesse 2009).

Στην Ελλάδα, με τον νόμο 3028/2002, έχει καθιερωθεί ο ορισμός του μουσείου, ο οποίος λέει ότι «**είναι μία μη κερδοσκοπική υπηρεσία ή οργανισμός, με ή χωρίς ίδια νομική προσωπικότητα και αποκτά, δέχεται, διαφυλάσσει, συντηρεί, τεκμηριώνει, ερευνά, καταγράφει και κυρίως εκθέτει στο κοινό διάφορες συλλογές και άλλες μαρτυρίες του ανθρώπου και του περιβάλλοντός του, με στόχο τη μελέτη, την εκπαίδευση και την ψυχαγωγία**».

2.1. Ορισμός μουσείου

Ο όρος μουσείο, προέρχεται ετυμολογικά από τις Μούσες, τις κόρες του Δία και της Μνημοσύνης, οι οποίες ήταν δυνάμεις, από τις οποίες ερχόταν η έμπνευση για την δημιουργία του πολιτισμού (Νάκου 2001). Η σημερινή έννοια του μουσείου, καθιερώθηκε από το ICOM τον 19^ο αιώνα και αναφέρει ότι είναι **ένα μόνιμο μη κερδοσκοπικό ίδρυμα, στην υπηρεσία της κοινωνίας και της ανάπτυξής της, ανοικτό στο κοινό και έχει ως σκοπό τη συλλογή, έρευνα, συντήρηση, προβολή των υλικών τεκμηρίων του ανθρώπου και του περιβάλλοντός του, με στόχο τη μελέτη, την εκπαίδευση και την ψυχαγωγία** (Γκάζη 2003). Με την νέα του έννοια, το μουσείο, όχι μόνο διαφυλάσσει και συντηρεί τα αντικείμενά του, αλλά και αποκαλύπτει νοήματα και σχέσεις μέσω των εκθεμάτων του (Κοντογιάννη, 1996).

Γενικά, τα μουσεία είναι ιδρύματα που εκθέτουν, διατηρούν και φυλάσσουν αντικείμενα, έργα τέχνης και μουσειακά εκθέματα, ανοικτά στο κοινό (Australian Bureau of Statistics, 2005a). Σύμφωνα με τον ορισμό του ICOM, ένα μουσείο βοηθάει τους ανθρώπους να κατανοήσουν τον κόσμο, με τη χρήση αντικειμένων και ιδεών, που θα οδηγήσουν στην ερμηνεία του παρελθόντος και του παρόντος και στην εξερεύνηση του μέλλοντος. Ένα μουσείο διαφυλάσσει και ερευνά διάφορες συλλογές αντικειμένων και επιτρέπει την πρόσβαση του κοινού σε αυτά, καθώς και την παροχή πληροφοριών. Τα μουσεία είναι μόνιμοι, μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί, που ενισχύουν το κοινό και διαμορφώνονται ως προς το δημόσιο συμφέρον.

Στον ορισμό του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων **«τα μουσεία είναι μόνιμοι, μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί, που υπηρετούν την κοινωνία και την ανάπτυξή της, ανοικτοί στο κοινό και αποκτούν, διαφυλάσσουν, μελετούν και εκθέτουν υλικές και άυλες μαρτυρίες για τον άνθρωπο και το περιβάλλον του, για τη μελέτη, την εκπαίδευση και την ψυχαγωγία»** (Κώδικας Δεοντολογίας 2009).

Επίσης, ως μουσεία νοούνται αρχαιολογικά και εθνογραφικά μνημεία, ιστορικοί τόποι και μνημεία, που διαφυλάσσουν και εκθέτουν τα υλικά αντικείμενα του ανθρώπου και του περιβάλλοντός του. Στον ορισμό για τα μουσεία, συμπεριλαμβάνονται και οι εκθεσιακοί χώροι, τα ινστιτούτα με βιβλιοθήκες, οι αρχαιοθήκες, τα εργαστήρια συντήρησης, τα πλανητάρια και τα κέντρα επιστημών, οι εθνικοί δρυμοί.

Ακόμα, ως μουσεία χαρακτηρίζονται οι ζωολογικοί και βοτανικοί κήποι, τα ενυδρεία (Γλύτση, 2002). Μουσεία θα μπορούσαν να είναι πολιτιστικά και επιστημονικά κέντρα, όπως και άλλες οντότητες που βοηθούν να διατηρηθούν, να διαχειριστούν υλικοί ή άυλοι πόροι πολιτιστικής κληρονομιάς. Στον ορισμό της έννοιας του μουσείου περιλαμβάνονται κρατικά και περιφερειακά μουσεία, πινακοθήκες.

Σύμφωνα με τον (Μπαμπινιώτη 2002), το μουσείο είναι ένα είδος κτιρίου, όπου εκεί πραγματοποιείται η φύλαξη και η επιστημονική μελέτη των στοιχείων που σχετίζονται με αυτό, ενώ γίνεται παρουσίαση στο κοινό ορισμένων έργων τέχνης με μεγάλη σημασία και αξία αισθητικού χαρακτήρα. Η Αμερικανική Ένωση Μουσείων (2007), αναφέρει ότι ο ορισμός του μουσείου σχετίζεται περισσότερο με μία μορφή επιχείρησης. Ο σκοπός του στην ουσία είναι εκπαιδευτικός, ενώ χρειάζεται να υπάρχει έμπειρο προσωπικό με μουσειακές γνώσεις και εμπειρία (Αμερικανική Ένωση Μουσείων, 2007).

Για τον ορισμό του μουσείου, στην Ελλάδα υπάρχει ο νόμος 3028/2002, όπου σε αυτόν αναφέρεται ότι *«το μουσείο είναι η μη κερδοσκοπική υπηρεσία ή ο οργανισμός, με ή χωρίς ίδια νομική προσωπικότητα, που αποκτά, δέχεται, συντηρεί, φυλάσσει, καταγράφει, τεκμηριώνει, μελετά, ερμηνεύει και κυρίως εκθέτει διαφόρων ειδών συλλογών και άλλων υλικών μαρτυριών του ανθρώπου και του περιβάλλοντός του, για τη μελέτη, την εκπαίδευση και την ψυχαγωγία. Επίσης, ως μουσεία μπορούν να θεωρηθούν ότι είναι και τα υπαίθρια μουσεία»* (Παπαιωάννου & Στεργιάκη 2013).

Μιλώντας τώρα για το εικονικό μουσείο, αυτό διαθέτει επικοινωνιακά εργαλεία και προσφέρει δυνατότητες πρόσβασης σε αυτό, από όποιο μέρος κι αν είναι κάποιος. Προσφέρεται η δυνατότητα παρατήρησης του εκθέματος από κάθε οπτική γωνία. Γενικά, το εικονικό μουσείο αποκτά, συντηρεί, ερευνά και προβάλλει τα εκθέματά του στο κοινό, για την εκπαίδευση, μελέτη και ψυχαγωγία του ατόμου (Sylaiou et al., 2009).

2.2. Ο κοινωνικός ρόλος των πολιτιστικών οργανισμών σήμερα

Το να αφήσουμε τα λεξικά και τα μουσεία να μιλήσουν για τους εαυτούς τους, χωρίς προκαθορισμένες οδηγίες, επιτρέπει στους ανθρώπους να ανακαλύψουν και να ερμηνεύσουν τα περιεχόμενά τους με τον δικό τους τρόπο, δημιουργώντας ένα πιο πλούσιο και προσωπικό επίπεδο κατανόησης. *«Οι οδηγίες χρήσης για αυτούς τους οργανισμούς θα μπορούσαν να είναι περιοριστικές ή ακατάλληλες, εφόσον προσπαθήσουμε να τα κατανοήσουμε με τον ίδιο τρόπο που κατανοούμε τον ανθρώπινο νου»* σημειώνει ο Robert Harbison στο βιβλίο του *Eccentric Spaces* (2000), όπως παραθέτει η Α. Σταματέλου (2016).

Το να προσπαθήσουμε να θέσουμε οδηγίες χρήσης για λεξικά ή μουσεία θα μπορούσε να περιορίσει την καλλιέργεια της φαντασίας και της ερμηνείας. Είναι σαν να προσπαθούμε να «οδηγήσουμε» την σκέψη του ανθρώπινου νου με έναν προκαθορισμένο τρόπο, αντί να επιτρέπουμε στην φαντασία και την περιέργεια να μας καθοδηγήσουν.

Τα τελευταία χρόνια, επίκεντρο της προσοχής αποτελεί η σχέση του μουσείου με τις διάφορες κοινωνικές ομάδες. Για τον επαναπροσδιορισμό της ταυτότητας του μουσείου, είναι πολύ σημαντική η σύνδεση της αμοιβαιότητας, δημιουργικότητας και ζωντάνιας σε σχέση με το μουσείο και τις διάφορες ομάδες κοινού. Ο βασικότερος ρόλος του μουσείου είναι η σύνδεση των αντικειμένων του με το κοινό του. Ο λόγος ύπαρξης των μουσείων είναι οι άνθρωποι.

Ο ορισμός του μουσείου από το ICOM το 2016, αναφέρει ότι *«τα μουσεία είναι πολυφωνικοί χώροι κριτικού διαλόγου για το παρελθόν και το μέλλον. Τα εκθέματά του είναι η κληρονομιά του ανθρώπου, μέσω της οποίας διαφυλάσσεται η ιστορία του για τις μελλοντικές γενιές και τα μουσεία οφείλουν να προσφέρουν ισότιμη πρόσβαση σε όλους στην πολιτιστική αυτή κληρονομιά. Τα μουσεία αποτελούν μη κερδοσκοπικούς, συμμετοχικούς οργανισμούς, οι οποίοι συνεργάζονται με διάφορες κοινότητες για τη συλλογή, συντήρηση, έρευνα, ερμηνεία και ενδυνάμωση της κατανόησης του κόσμου, με σκοπό να διατηρηθεί η ανθρώπινη αξιοπρέπεια, η κοινωνική δικαιοσύνη και η καλή κατάσταση του πλανήτη»*. Τα σύγχρονα μουσεία είναι ζωντανοί οργανισμοί και όχι αποθήκες αντικειμένων, ενώ οι εκπαιδευτικές τους δράσεις ανανεώνονται και εμπλουτίζονται με διαδραστικές και αξιολογικές διαδικασίες (Μουσούρη & Γκαζή & Νικηφορίδου, 2004).

Είναι φανερό η νοηματοδότηση των μουσείων ως οργανισμοί με σκοπό, αισθητικό όραμα ή αποστολή και εξυπηρέτηση των επισκεπτών τους. Έτσι, τα μουσεία υπηρετούν την κοινωνία και την ανάπτυξή της, μέσω της εκπαίδευσης, της γνώσης και της ψυχαγωγίας με κέντρο μια *ηθική κουλτούρα*. Ο ρόλος του σύγχρονου μουσείου είναι η εκπαίδευση, η επικοινωνία και η ερμηνεία, ενώ βασικός του στόχος πρέπει να είναι η ανάπτυξη μιας κριτικής προσέγγισης παιδαγωγικού χαρακτήρα (Hooper & Greenhill, E., 2000). Η ανάπτυξη σχέσης μεταξύ μουσείου και επισκέπτη, χαρακτηρίζεται από τρία πλαίσια. Το προσωπικό πλαίσιο, στο οποίο υπάρχει η προσωπική εμπειρία του επισκέπτη. Το κοινωνικό πλαίσιο, στο οποίο τα άτομα επικοινωνούν με άλλους και μετά ακολουθεί το φυσικό πλαίσιο, δηλαδή η όλη ατμόσφαιρα του μουσείου (Falk & Dierking, 1992).

Στην Σύνοδο του Κιότο, που έγινε τον Μάρτιο του 2019, το ICOM αναφέρθηκε στην κοινωνική δράση των μουσείων, τα οποία είναι φιλικά και ανοικτά σε όλους με ισότιμη πρόσβαση για όλους. Άρα, σύμφωνα με τον πρόσφατο ορισμό του ICOM για τα μουσεία, το 2019, αναφέρεται ότι *«τα μουσεία είναι χώροι δημοκρατίας που ενισχύουν τον κριτικό διάλογο για το παρόν και το μέλλον. Με αναγνώριση και αντιμετώπιση των προκλήσεων της κοινωνίας, κατέχουν για λογαριασμό της, διάφορα αντικείμενα τέχνης και δείγματα, διαφυλάσσοντας τις ιστορίες τους για τις μελλοντικές γενιές και εγγνώμενα ίσα δικαιώματα και ισότιμη πρόσβαση για όλους στην πολιτιστική κληρονομιά. Τα μουσεία είναι μη κερδοσκοπικά, συμμετοχικά, ανοικτά και εργάζονται μαζί με πολλές κοινότητες και για λογαριασμό αυτών, σκοπεύοντας στη συντήρηση, συλλογή, έρευνα, ερμηνεία, μετάφραση, έκθεση και εμβάθυνση της κατανόησης του κόσμου, με στόχο την συνεισφορά*

τους στην αξιοπρέπεια του ανθρώπου, στην κοινωνική δικαιοσύνη, στην παγκόσμια ισότητα και στην ευημερία του πλανήτη» (Cai, 2020).

Στην σύγχρονη εποχή, ο ρόλος των μουσείων είναι πιο απαιτητικός και σύνθετος, αφού είναι απαραίτητη η ανταπόκρισή τους σε όλο και αυξανόμενες ανάγκες εκπαίδευσης, επικοινωνίας, θεραπείας και συμπερίληψης ατόμων με ειδικές ανάγκες και ασθένειες, καθώς και αυτοί που είναι κοινωνικά αποκλεισμένοι, όπως είναι τα άτομα τρίτης ηλικίας. Η επιμορφωτική δραστηριότητα ενός μουσείου μπορεί να περιλαμβάνει πολλές δραστηριότητες που αφορούν την υγεία και την πρόνοια, πέραν της απλής προβολής του πολιτισμού και της τέχνης.

Μερικά παραδείγματα περιλαμβάνουν:

- **Θεραπευτικά προγράμματα:** Ορισμένα μουσεία συνεργάζονται με ειδικούς υγείας για να παρέχουν θεραπευτικά προγράμματα για άτομα με διάφορα προβλήματα υγείας, όπως άγχος, κατάθλιψη ή αυτισμό.
- **Προγράμματα ευαισθητοποίησης:** Μουσεία διοργανώνουν εκθέσεις και εκπαιδευτικά προγράμματα που αναδεικνύουν θέματα υγείας και πρόνοιας, όπως η ψυχική υγεία, η φροντίδα των ηλικιωμένων και η αντιμετώπιση των κοινωνικών προβλημάτων.
- **Προγράμματα για οικογένειες:** Μουσεία διοργανώνουν εκπαιδευτικές δραστηριότητες για οικογένειες που εστιάζουν σε θέματα όπως η υγιεινή διατροφή, η σωματική δραστηριότητα και η ψυχική ευεξία.
- **Συμπερίληψη ειδικών κατηγοριών ατόμων:** Μουσεία αναπτύσσουν προγράμματα που είναι προσβάσιμα και φιλικά προς ειδικές κατηγορίες ατόμων, όπως άτομα με αναπηρίες ή άτομα με νευρολογικές διαταραχές.

Μέσω αυτών των δραστηριοτήτων, τα μουσεία δεν προάγουν μόνο την εκπαίδευση και την καλλιέργεια, αλλά επίσης συμβάλλουν στην προώθηση της υγείας και της ευημερίας στην κοινότητα (Tischler et al., 2019).

2.3 Το σύγχρονο μουσείο

Γενικά, τα σύγχρονα μουσεία χαρακτηρίζονται ως χώροι συνάντησης, διαλόγου και επικοινωνίας ποικίλων και διαφορετικών κοινωνικών και πολιτισμικών κόσμων και έτσι η μορφή τους διαμορφώνεται με βάση την επικοινωνιακή πολιτική που ασκούν (Νάκου 2001). Το σύγχρονο μουσείο οφείλει να συλλέγει, ερμηνεύει, συντηρεί, μελετά και εκπαιδεύει το κοινό στα εκθέματά του.

Τα σύγχρονα μουσεία θέλουν να προσαρμόζονται στα νέα κοινωνικά φαινόμενα και να αναπτύσσουν μία επικοινωνιακή πολιτική συνειδητά, έτσι ώστε να είναι λειτουργικά, βιώσιμα και φιλικά για το κοινό. Σκοπεύουν να προστατεύσουν και να προβάλλουν τον υλικό πολιτισμικό πλούτο, αλλά και να επικοινωνήσουν με το κοινό τους (Νάκου, 2001). Ενθαρρύνεται η επικοινωνία και οι διαφορετικοί τρόποι έκφρασης αυτής. Ορίζονται ξανά έννοιες όπως η αξία, η ερμηνεία, ο έλεγχος, η εξουσία και η αυθεντικότητα. Φαίνεται να υπάρχει αλλαγή στη σχέση των μουσείων με τους ανθρώπους, καθώς αυτά προσπαθούν να προσελκύσουν διαφορετικές ομάδες κοινού και επιδιώκουν την διαδραστική συμμετοχή τους στα μουσειακά πράγματα. Το σύγχρονο μουσείο στοχεύει να εκπαιδεύσει και να ψυχαγωγήσει το κοινό, μέσω των δράσεών του.

Αυτό θα πρέπει να είναι ελκυστικό, έτσι ώστε ο σύγχρονος άνθρωπος να προτιμήσει να αξιοποιήσει τον ελεύθερό του χρόνο εκεί, παρά σε άλλες δραστηριότητες (Black 2009, Νικονάνου 2012). Για να το πετύχει αυτό, το σύγχρονο μουσείο θα πρέπει να μπορέσει να ανταποκριθεί στις ανάγκες και απαιτήσεις του κοινού (Black 2009).

Το μουσείο αυτό από την μία πλευρά, θέλει να διατηρήσει το ενδιαφέρον του ήδη υπάρχοντος κοινού του και από την άλλη πλευρά επιδιώκει την προσέλκυση νέων επισκεπτών, μειώνοντας τον αποκλεισμό κοινωνικών ομάδων ή κατηγοριών που δεν έρχονται στα μουσεία, είτε επειδή δεν τους ενδιαφέρει το περιεχόμενό τους, είτε γιατί δεν έχουν την δυνατότητα να έρθουν για διάφορους λόγους (Black 2009). Τα μουσεία θεωρείται ότι δρουν ενεργά στην αντιμετώπιση διακρίσεων και ανισοτήτων στην κοινωνία (McCall & Clive 2014). Το ενδιαφέρον των μουσείων τα τελευταία χρόνια είναι οι επισκέπτες και ο τρόπος βίωσης μιας μουσειακής εμπειρίας από αυτούς (Οικονόμου, 2003). Η ύπαρξη των μουσείων, η βιωσιμότητά τους και η αποτελεσματικότητά τους, εξαρτάται απόλυτα από τη σχέση που έχουν με τους επισκέπτες τους, χάρη των οποίων υπάρχουν και λειτουργούν (Πικοπούλου – Τσολάκη, 2002).

Το μουσείο διατηρεί την σύνδεσή του με την κοινωνική πραγματικότητα, μέσα στην οποία λειτουργεί και εξυπηρετεί την ανάπτυξή της. Ακόμα και αν είναι ιδιωτικό ίδρυμα, συνδέεται άμεσα με την ευρύτερη κοινωνική, πολιτική και πολιτισμική πραγματικότητα, η οποία καθορίζει τους τρόπους και τους σκοπούς λειτουργίας του. Ο κοινωνικός του ρόλος σχετίζεται με εκπαιδευτικούς, ψυχαγωγικούς και επιστημονικούς σκοπούς. Το περιεχόμενο του μουσείου αποτελείται από υλικά τεκμήρια των ανθρώπων και του περιβάλλοντός τους. Τα υλικά αυτά τεκμήρια κατανοούνται, ερμηνεύονται, παρουσιάζονται σε σχέση με πολύπλευρες κοινωνικές και πολιτισμικές διασυνδέσεις. Το περιεχόμενο των μουσείων, εν δυνάμει, καλύπτει όλες τις πτυχές της ανθρώπινης ζωής, γνώσης και εμπειρίας και επιτρέπει τη σύσταση πολυποίκιλων μουσείων με διαφορετικό περιεχόμενο. Τα μουσεία οφείλουν να έχουν ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα όπου η επικοινωνία και η αλληλεπίδραση με το κοινό, είναι σημαντική για την επίτευξη των στόχων του μουσείου (Μούλιου & Μπούνια, 1999). Σήμερα το μουσείο έχει στρέψει το ενδιαφέρον του στον άνθρωπο και στην προσέγγιση αυτού μέσω διαλόγου και επικοινωνίας, τόσο σε πολιτιστικό, όσο και σε κοινωνικό επίπεδο (Bonacini, 2013).

2.3.1. Κατηγοριοποίηση σύγχρονων μουσείων

Το μουσείο θα πρέπει να έχει μία χαρούμενη ατμόσφαιρα να επιδιώκει την προσέλκυση του κοινού και να δίνει κίνητρα για προβληματισμό και δράση (Ραΐση - Βολανάκη 1995). Το σύγχρονο μουσείο επηρεάστηκε από τις επιστημολογικές απόψεις του 19^{ου} αιώνα, που θεώρησαν πως η πραγματικότητα είναι πολυσύνθετη, με αποτέλεσμα την διασύνδεση των μουσείων και των συλλογών τους με το κοινωνικό και πολιτισμικό τους περιβάλλον κάτι που αντικατοπτρίζεται στον ορισμό του I.C.O.M για το μουσείο (Νάκου 2001), καθώς και στον ορισμό του μουσείου που δίνει ο νόμος 3028/2002 στην Ελλάδα.

Τα σύγχρονα μουσεία διακρίνονται σε:

- μουσεία τέχνης
- μουσεία επιστημών του ανθρώπου
- μουσεία επιστημών της φύσης
- μουσεία επιστημών και τεχνολογίας
- μεικτά μουσεία

- φυσικά πάρκα και οικομουσεία, πολιτισμικά τοπία, αρχαιολογικά και ιστορικά πάρκα, εικονικά μουσεία (Ορφανίδη 2006).

Ένας άλλος διαχωρισμός ο οποίος βασίζεται στον τύπο του επιστημολογικού προσανατολισμού τους διακρίνει τα μουσεία σε τρεις τύπους:

1) Τα **παραδοσιακά**, τα οποία δίνουν προσοχή κυρίως στη φύλαξη, μελέτη και προστασία των μουσειακών αντικειμένων και βασίζονται σε μουσειολογικές αντιλήψεις του 19^{ου} αιώνα. Αυτά δεν ενδιαφέρονται για τις απόψεις του κοινού τους και το περιεχόμενο της έκθεσής τους δεν αντικατοπτρίζει τις ανάγκες του κοινού τους (Νάκου 2001).

2) Τα **μοντέρνα**, τα οποία ενδιαφέρονται και για το κοινό τους και βασιζόμενα σε μοντέρνες επιστημολογικές αντιλήψεις που υποστηρίζουν την πολυπλοκότητα της πραγματικότητας, παρουσιάζουν τα εκθέματά τους ενταγμένα στο κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο ανήκουν και συνδεδεμένα με τις ανθρώπινες ομάδες από τις οποίες προέρχονται. Για αυτό το λόγο, χρησιμοποιούν διάφορα μέσα πληροφόρησης, όπως είναι οι λεζάντες, διαφάνειες, οπτικοακουστικό υλικό, επαφή με αισθητηριακά αντικείμενα. Το μοντέρνο μουσείο ως χώρος παιδείας και ψυχαγωγίας λειτουργεί όταν υπάρχει διάδραση μεταξύ των αντικειμένων του και του κοινού του (Νάκου 2001).

3) Τα **μεταμοντέρνα**, στοχεύουν στην εξυπηρέτηση των πολλαπλών αναγκών του κοινού τους, παρουσιάζοντας τα αντικείμενα με τρόπους που επιτρέπουν πολλαπλές αναγνώσεις. Εστιάζουν στο κοινό κατανοώντας και την ανομοιογένεια, τις διαφορετικές προελεύσεις, επιδιώξεις, ικανότητες, και ανάγκες του (Νάκου 2001). Στα μεταμοντέρνα μουσεία κυριαρχούν οι άνθρωποι και το παρόν, καθώς οι συλλογές τους παρουσιάζονται ανοικτές σε πολλαπλές ερμηνείες στο παρόν (Νάκου 2001).

Άρα, το σύγχρονο μουσείο επιδιώκει τον ουσιαστικό διάλογο με τον άνθρωπο, χρησιμοποιώντας και ενεργοποιώντας τις προσωπικές τους εμπειρίες (Γκότσης 2010). Το μουσείο σήμερα, ως παραγωγός γνώσης πρέπει να συμβάλλει στον εκδημοκρατισμό αυτής της γνώσης, δίνοντας στον επισκέπτη την δυνατότητα να συμμετέχει ενεργά στα μουσειολογικά δρώμενα (Γκότσης 2002). Στον 21^ο αιώνα, με την απόλυτη κυριαρχία των νέων τεχνολογιών της πληροφορίας και της επικοινωνίας σε όλες τις όψεις της καθημερινότητας των πολιτών, θα προσφερθούν ακόμα περισσότερα εργαλεία στα μουσεία, έτσι ώστε να αυξηθεί η επικοινωνία κοινού και μουσείου, μέσω σχολιασμού εκθεμάτων,

δράσεων ή γενικότερης λειτουργίας του μουσείου, συμμετοχή στη δημιουργία εκθέσεων και αξιολόγηση αυτών από το κοινό τους (Παπαϊωάννου & Στεργιάκη 2013).

2.3.2 Ο ρόλος του σύγχρονου μουσείου

Σύμφωνα με το Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων (ICOM), μουσείο είναι ένας «*οργανισμός μόνιμος, μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, στην υπηρεσία της κοινωνίας και της ανάπτυξής της, ανοιχτός στο κοινό, ο οποίος αποκτά, συντηρεί, μελετά και εκθέτει υλικές μαρτυρίες του ανθρώπου και του περιβάλλοντός του με σκοπό τη μελέτη, την εκπαίδευση και την ψυχαγωγία*» (Οικονόμου 2003). Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι το μουσείο είναι ένας χώρος, που παρέχεται εκπαίδευση αλλά και ψυχαγωγία.

Τον 20^ο αιώνα τα ευρωπαϊκά μουσεία αυξήθηκαν σημαντικά και εξειδίκευσαν το γνωστικό τους αντικείμενο. Στο Β' μισό του 20^{ου} αιώνα και κυρίως από την δεκαετία του 1980 ο ρόλος των μουσείων διευρύνεται. Το μουσείο μετατρέπεται σε χώρο με σαφή εκπαιδευτικό ρόλο τον οποίο, ωστόσο, επιδιώκει να συνδυάσει με την ψυχαγωγία (Νικονάνου 2012, Πικοπούλου - Τσολάκη, 2002). Έτσι, το σύγχρονο μουσείο επιδιώκει να ανταποκριθεί σε αυτόν το διπλό στόχο για εκπαίδευση και ψυχαγωγία. Αφενός, οφείλει να ικανοποιήσει τις ανάγκες του κοινού για διά βίου μάθηση, καθώς στις δυτικές οικονομίες η ανάγκη για διαρκή ανανέωση και επικαιροποίηση των γνώσεων του σύγχρονου ανθρώπου είναι επιτακτική (Falk, Dierking & Adams 2006, Bloom & Mintz 1990).

Παράλληλα, όμως, το μουσείο του 21^{ου} αιώνα θα πρέπει να αποτελεί μια αξιολογή και ελκυστική επιλογή για την αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου του σύγχρονου ανθρώπου, η οποία θα ανταγωνίζεται τις άλλες δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου (Black 2009, Νικονάνου 2012) σε μια κοινωνία που χαρακτηρίζεται από αφθονία αγαθών και προσφερόμενων υπηρεσιών (Falk, Dierking & Adams 2006).

Για την επίτευξη αυτού του στόχου θα πρέπει το σύγχρονο μουσείο, μέσω των πολιτιστικών αγαθών που προσφέρει αλλά και του συνόλου των υπηρεσιών του, να ανταποκριθεί στις υψηλές απαιτήσεις του σύγχρονου κοινού, που είναι καλλιεργημένο και μορφωμένο σε πολύ υψηλότερο ποσοστό σε σχέση με το παρελθόν και σίγουρα έχει πολλές δυνατότητες πρόσβασης σε πληροφορίες, στην γνώση αλλά και σε ψυχαγωγικές δραστηριότητες (Black 2009).

Επιπλέον, βασικός στόχος του σύγχρονου μουσείου είναι να απευθύνεται σε όσο το δυνατόν πιο πολλούς ανθρώπους με διαφορετικά χαρακτηριστικά και αντιλήψεις. Επιδιώκει να προσελκύσει επισκέπτες που στο παρελθόν δίσταζαν ή αρνούσαν να επισκεφθούν ένα μουσείο.

Το μουσείο αποκτά έναν πιο εξωστρεφή χαρακτήρα και δραστηριοποιείται για την επικοινωνία του και την σύνδεσή του με την τοπική κοινωνία της περιοχής στην οποία βρίσκεται και την ανταπόκρισή του στις απαιτήσεις των τοπικών κοινοτήτων. Τα μουσεία ήθελαν να διευρύνουν το κοινό τους, γιατί υπήρχε η ανάγκη για οικονομική βιωσιμότητα των ιδρυμάτων, αλλά και διότι, αυτά επιθυμούσαν να έχουν όλοι πρόσβαση στα πολιτιστικά αγαθά (Hooper- Greenhill 2007). Με την πολιτιστική κληρονομιά εμπλουτίζεται η ζωή των ανθρώπων (Black 2009). Τα μουσεία, λοιπόν, επιδιώκουν από την μια να διατηρήσουν το ενδιαφέρον του ήδη υπάρχοντος κοινού τους και από την άλλη να προσελκύσουν νέους επισκέπτες μειώνοντας τον αποκλεισμό κοινωνικών ομάδων ή κατηγοριών που δεν επισκέπτονται τα μουσεία είτε επειδή νιώθουν ότι δεν τους ενδιαφέρει το περιεχόμενό τους, είτε γιατί δεν έχουν την δυνατότητα (Black 2009). Από την δεκαετία του 1980, λοιπόν, τα μουσεία οργανώνουν δράσεις, με σκοπό να γίνουν διανοητικά, πολιτιστικά και φυσικά προσβάσιμα σε διαφορετικές ομάδες κοινού και να αντιμετωπίσουν με αποτελεσματικό τρόπο τον κοινωνικό αποκλεισμό συγκεκριμένων ομάδων (Black 2009, Hein 2011, Νικονάνου 2012). Η επίτευξη της διανοητικής πρόσβασης αφορά την προσέγγιση αυτών που δεν έρχονται στο μουσείο, επειδή αγνοούν το περιεχόμενο και τα πλεονεκτήματα της επίσκεψης.

Η πολιτιστική πρόσβαση αναφέρεται στην προσέγγιση ατόμων με διαφορετικά πολιτιστικά χαρακτηριστικά, π.χ. ατόμων διαφορετικών εθνικοτήτων, ενώ η φυσική πρόσβαση στην δυνατότητα πρόσβασης στο χώρο του μουσείου, κίνησης μέσα σε αυτόν και παρακολούθησης της έκθεσης σε άτομα με αναπηρίες (Black 2009). Διαπιστώνεται, λοιπόν ότι ο ρόλος του μουσείου συγκλίνει στον ανθρωποκεντρικό του χαρακτήρα. Τα σύγχρονα μουσεία, θέτουν στο επίκεντρο του ενδιαφέροντός τους τον επισκέπτη, την επικοινωνία μαζί του και την εκπαίδευσή του (Οικονόμου 2003). Όλες οι βασικές λειτουργίες του μουσείου, λαμβάνουν υπόψη το κοινό του. Το μουσείο επικεντρώνεται πλέον στον επισκέπτη (Black 2009, Νικονάνου 2012, Ντιρογιάννη 2011). Έτσι οι υπεύθυνοι για την επικοινωνιακή και εκπαιδευτική πολιτική των μουσείων καλούνται να μελετήσουν τα χαρακτηριστικά των επισκεπτών του μουσείου, αλλά και των μελλοντικών πιθανών επισκεπτών που ακόμη δεν έχουν επιλέξει να επισκεφθούν το μουσείο.

Είναι σημαντικός ο προσδιορισμός των δημογραφικών αυτών χαρακτηριστικών των επισκεπτών (Black 2009, Ντιρογιάννη 2011), να λάβουν υπόψη τις ανάγκες τους, αλλά και τα ενδιαφέροντά τους και τις εμπειρίες τους (Black 2009). Θα πρέπει, τέλος, να διερευνηθεί τί ωθεί τους επισκέπτες να επισκεφθούν το μουσείο, τί τους αποθαρρύνει από μια επίσκεψη, τί αναμένουν από την επίσκεψη στο μουσείο, αλλά και την επίδραση που έχει πάνω τους τελικά αυτή η επίσκεψη (Black 2009). Τα σύγχρονα μουσεία θα πρέπει να σχεδιάζουν την συνολική στρατηγική τους δίνοντας έμφαση στην επικοινωνία με το κοινό τους (Black 2009), επιδιώκοντας δηλαδή μια πολύπλευρη κάλυψη των αναγκών τους (Σκαλτσά 1999). Με αυτόν τον τρόπο, είναι αναγκαίος ο σχεδιασμός και της εκπαιδευτικής τους πολιτικής (Hein 2002).

2.3.3. Η μουσειοπαιδαγωγική μέσα από το σύγχρονο μουσείο

Ήδη από τις αρχές του 19ου αιώνα έχει αναγνωριστεί ότι τα μουσεία είναι εκπαιδευτικά ιδρύματα (Hooper - Greenhill 1991 στο Hein 2011), αργότερα η μουσειακή εκπαίδευση αντιμετωπίστηκε ως μια εξειδικευμένη και σημαντική λειτουργία του μουσείου (Hein 2011). Τα προοδευτικά κοινωνικο - πολιτικά κινήματα στα τέλη του 19ου αιώνα, οι παιδαγωγικές θεωρίες που διατυπώθηκαν στις αρχές του 20ού αιώνα (όπως του Dewey και της Montessori), οι προσπάθειες για προοδευτική παιδεία στις περισσότερες χώρες του δυτικού κόσμου και η έρευνα για την ανάπτυξη του παιδιού είχαν ως αποτέλεσμα τη διαμόρφωση ειδικών εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων και εξειδικευμένου προσωπικού στα μουσεία τον 20^ο αιώνα (Hein 2011, Ντιρογιάννη 2011).

Η μουσειοπαιδαγωγική αναπτύχθηκε σε σημαντικό βαθμό εξαιτίας της κοινωνικής ανάγκης για την ισότιμη πρόσβαση σε όλους στα μουσεία (Νικονάνου 2005). Η μουσειοπαιδαγωγική αναπτύχθηκε με την διαρκή ενασχόληση των μουσείων με την ενίσχυση του εκπαιδευτικού τους ρόλου στο β' μισό του 20^{ου} αιώνα, έτσι ώστε να διευρυνθεί το κοινό τους (Νικονάνου 2012).

Η μουσειοπαιδαγωγική διαμορφώνεται κυρίως μέσα από πρακτικές ανάγκες. Δέχεται, βέβαια, διάφορες επιρροές από παιδαγωγικά κινήματα, ωστόσο δεν τις υιοθετεί πλήρως, ώστε να διαμορφώσει τη θεωρητική της υπόσταση ως μια ειδική παιδαγωγική (Νικονάνου 2012). Ωστόσο, η πιο σημαντική συμβολή της μουσειοπαιδαγωγικής, όσον αφορά την εκπαίδευση, είναι ο διαφορετικός τρόπος προσέγγισης της γνώσης, που ενθαρρύνει και προϋποθέτει την ελεύθερη έκφραση και στηρίζεται στην παρατήρηση (Ντιρογιάννη 2011).

Τα μουσεία αποτελούν περιβάλλοντα μάθησης τα οποία σχετικά με τις παραδοσιακές μορφές εκπαίδευσης παρουσιάζουν αρκετές ιδιαιτερότητες (Hooper - Greenhill 2006). Οι ιδιαιτερότητες αυτές συνίστανται αφενός στο γεγονός ότι τα μουσεία απευθύνονται σε ένα ετερογενές κοινό με στόχους συχνά ασαφείς και αφετέρου στο ότι πλεονεκτούν ως προς τη δυνατότητα να προσφέρουν ένα πιο εξατομικευμένο περιβάλλον μάθησης, το οποίο δεν περιορίζεται σε μορφές της τυπικής εκπαίδευσης (Bloom & Mintz 1990, Ρούσσου 2008). Η μάθηση στο χώρο του μουσείου είναι πολυδιάστατη, επικεντρώνεται στον επισκέπτη και δεν ταυτίζεται με τις μορφές παραδοσιακής, ακαδημαϊκής εκπαίδευσης (Hooper-Greenhill 2006). Είναι σημαντικό η μουσειακή εκπαίδευση να μην παραπέμπει στην τυπική εκπαίδευση, καθώς δεν είναι αυτή η προσδοκία των επισκεπτών από μια επίσκεψη σε ένα μουσείο (Wolins, Jensen & Ulzheimer 1992).

Ενώ η μάθηση αντιμετωπιζόταν ως η μετάδοση γνώσεων που θα έπρεπε να προσλάβει παθητικά ο μαθητευόμενος, σήμερα θεωρείται μια συνεχής διαδικασία που διαρκεί όλη μας τη ζωή και ικανοποιεί πληρέστερα τις ανάγκες του μαθητευόμενου (Dodd & Jones 2009). Αντιμετωπίζεται ως μια ενεργητική διαδικασία, στην οποία υποβάλλονται οι άνθρωποι, προκειμένου να κατανοήσουν τον κόσμο γύρω τους (Hooper - Greenhill 2007) και πραγματοποιείται και έξω από περιβάλλοντα τυπικής μάθησης. Η μάθηση στο μουσείο στοχεύει στην βίωση εμπειριών από τους επισκέπτες τις οποίες στη συνέχεια θα ερμηνεύσουν με τον δικό τους προσωπικό τρόπο, με τη δόμηση των δικών τους νοημάτων. Οι εμπειρίες και η ερμηνεία τους θα οδηγήσουν στη γνώση, συνδέοντας αυτά που ήδη γνωρίζουν με το νέο, το άγνωστο (Hooper - Greenhill 2006, Hein 2002, Wolins, Jensen & Ulzheimer 1992). Σήμερα, λοιπόν, ο σχεδιασμός και η υλοποίηση μιας συγκεκριμένης εκπαιδευτικής πολιτικής, αποτελεί μια σημαντική λειτουργία των μουσείων, για την οποία εργάζεται ειδικευμένο προσωπικό μαζί με ολόκληρο το προσωπικό του κάθε οργανισμού (Hein 2011).

2.4. Το συμμετοχικό μουσείο

Για τα μουσεία η συμμετοχή αναφέρεται στους διάφορους τρόπους με τους οποίους αυτά έρχονται σε επαφή με τις κοινότητες μέσα στις οποίες δραστηριοποιούνται και αποτελεί απόρροια του εκδημοκρατισμού αυτών ως θεσμών που υπηρετούν την κοινωνία. Η ανάπτυξη των συμμετοχικών προσεγγίσεων αντικατοπτρίζει το ενδιαφέρον των μουσείων από τα αντικείμενα και τις συλλογές στους επισκέπτες. Η τάση που παρατηρείται για μεγαλύτερη εμπλοκή του κοινού αποτελεί παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο τα μουσεία αλλάζουν τον προσανατολισμό τους για την ανταπόκρισή τους στην κοινωνία (Kreps, 2013). Έτσι, οι διάφορες μορφές συμμετοχής που επιτρέπουν μια αμφίδρομη, κυκλική επικοινωνία, η οποία διατηρείται με την πάροδο του χρόνου και αυξάνεται, με διαφορετικό τρόπο, οφείλεται στο ότι τα μουσεία στρέφονται στη ζήτηση του κοινού (Bonacini, 2012).

Η συμμετοχική προσέγγιση κυριαρχεί στα μουσεία, με σκοπό την βελτίωση των δραστηριοτήτων τους (Solima, 2015) και έχει αρχίσει να γίνεται αναπόσπαστο και μάλιστα αναμενόμενο στοιχείο της πρακτικής των μουσείων (Kreps, 2013). Οι συμμετοχικές προσεγγίσεις αναφέρονται όλο και πιο συχνά και αφήνουν τα άτομα και ολόκληρες τις κοινότητες να εμπλακούν στο έργο και τις δραστηριότητες των μουσείων, με ποικίλους τρόπους και σε διαφορετικά επίπεδα (Benvenuto, 2016).

Ένα μουσείο χαρακτηρίζεται συμμετοχικό όταν οι επισκέπτες μπορούν ελεύθερα να δημιουργήσουν, να μοιραστούν και να συνδεθούν μεταξύ τους γύρω από ένα συγκεκριμένο περιεχόμενο, που αυτό προσφέρει. Η διαδικασία της δημιουργίας αφορά στην συνεισφορά των ατόμων με τα δικά τους αντικείμενα, τις δικές τους ιδέες ή τη δική τους δημιουργική έκφραση στο μουσείο, καθώς και αναμεταξύ τους. Η έννοια του μοιράσματος περιγράφει όλα αυτά που οι συμμετέχοντες συζητούν, κάνουν και βλέπουν κατά την επίσκεψή τους, αλλά και παίρνουν μαζί τους μετά την ολοκλήρωσή της. Η σύνδεση αφορά στην επικοινωνία που υπάρχει είτε μεταξύ του προσωπικού είτε ανάμεσα στους συμμετέχοντες. Γύρω από ένα περιεχόμενο ή θέμα σημαίνει πως οι συζητήσεις και οτιδήποτε προσφέρουν οι συμμετέχοντες, βασίζεται γύρω από σημαντικά στοιχεία, αντικείμενα και ιδέες (Simon, 2010).

Με την υλοποίηση συμμετοχικών προγραμμάτων, το μουσείο συλλέγει και μοιράζεται ένα διαφορετικό και μεταβαλλόμενο περιεχόμενο, που δημιουργείται κάθε φορά από τους συμμετέχοντες. Οι συμμετοχικές δράσεις όχι μόνο εμπλέκουν τον επισκέπτη ενεργά, αλλά του χαρίζουν πολύτιμες και συναρπαστικές εμπειρίες, ενώ ο στόχος τους δεν είναι μόνο η ανταπόκριση στις προσδοκίες και επιθυμίες των επισκεπτών, αλλά η συμμετοχή αυτών με τρόπο που να προωθούνται οι βασικές αξίες και η αποστολή του μουσείου. Μέσα από αυτές τις δράσεις οι επισκέπτες εκφράζουν την άποψή τους ή συνεισφέρουν με δικά τους αντικείμενα καλλιτεχνικής αξίας. Το μουσείο μετατρέπεται σε χώρο συνάντησης και διαλόγου με κυρίως θέμα το περιεχόμενο που προσφέρει. Έτσι, ένα συμμετοχικό μουσείο, φτιάχνεται και διαχειρίζεται «μαζί με κάποιους» (Simon, 2010).

Με την συμμετοχική διαδικασία τα άτομα έχουν ενεργή συμμετοχή στα μουσειακά πράγματα και τους δίνεται η δυνατότητα να δομήσουν το δικό τους νόημα από τα ερεθίσματα που τους έχουν δοθεί. Οι επισκέπτες ασχολούνται πιο ενεργά με δραστηριότητες μουσείων και μπορούν να γίνουν (συν)δημιουργοί και παραγωγοί καλλιτεχνικού έργου (Kreps, 2013).

Ο σχεδιασμός των συμμετοχικών προγραμμάτων δεν αφορά όμως μόνο την ενδυνάμωση της μουσειακής εμπειρίας των επισκεπτών. Οι ωφελούμενοι από τα προγράμματα είναι το ίδιο το μουσείο, οι συμμετέχοντες και το κοινό, δηλαδή οι επισκέπτες που δεν έλαβαν μέρος στη συμμετοχική διαδικασία. Η υλοποίηση συμμετοχικών δραστηριοτήτων για το μουσείο, αξίζει όταν υπάρχει υποστήριξη της αποστολής του και υπηρετούνται οι στόχοι του και όχι γιατί απλά είναι ψυχαγωγικές ή συναρπαστικές ή πρόκειται για κάτι που θα ενδιαφέρει το κοινό (Simon, 2010).

Σύμφωνα με την Simon (2010) παρουσιάζονται 4 μοντέλα συμμετοχής που ενδέχεται να συναντήσει κάποιος στα μουσεία. Αυτά είναι:

- της συνεισφοράς
- της συνεργασίας
- της συν-δημιουργίας
- της φιλοξενίας

Στο μοντέλο της συνεισφοράς οι συμμετέχοντες μπορούν είτε να προσφέρουν κάποια συγκεκριμένα αντικείμενα, είτε να συνεισφέρουν με τις ενέργειές τους ή τις ιδέες τους σε ένα συγκεκριμένο θέμα ή μια διαδικασία που έχει ορίσει το μουσείο (Benvenuto, 2016). Οι συμμετέχοντες μπορούν να συνεισφέρουν είτε μέσω έκφρασης απόψεων και σχολίων, που μοιράζονται κατά την επίσκεψη, είτε από προσωπικά αντικείμενα που προσφέρονται για εκθέσεις (Simon, 2010). Στο μοντέλο της συνεργασίας το κοινό έχει βασικό ρόλο στο σχεδιασμό πολιτιστικών δραστηριοτήτων και οι επιθυμίες του συνυπολογίζονται (Benvenuto, 2016).

Οι συμμετοχικές δράσεις της συν-δημιουργίας υπάρχουν από τη συνεργασία μεταξύ κοινού και μουσείου, για τον καθορισμό των στόχων μιας πρωτοβουλίας και την ανάπτυξη προγραμμάτων με βάση τις ανάγκες και επιθυμίες της κοινότητας και του μουσείου (Benvenuto, 2016).

Στο τελευταίο μοντέλο συμμετοχής, αυτό της φιλοξενίας, το μουσείο προσφέρει μέρος των δομών του ή και πόρων του για την υλοποίηση μιας δραστηριότητας που αναπτύσσεται από μια ομάδα κοινού. Το μοντέλο αυτό επιτρέπει στους συμμετέχοντες να χρησιμοποιούν τους πόρους του μουσείου για τις δικές τους ανάγκες με ελάχιστη συμμετοχή του ιδίου (Benvenuto, 2016) και δεν χρειάζεται να παροτρύνει και να πείσει το κοινό να συμμετάσχει (Simon, 2010). Πολλά μουσεία εφαρμόζουν και ενσωματώνουν στις δράσεις τους στοιχεία και πρακτικές από το κάθε ένα μοντέλο, ώστε να δημιουργήσουν ξεχωριστές εμπειρίες (Benvenuto, 2016).

2.5. Το κοινό του μουσείου

Με τον όρο «*κοινό*», συνδέονται οι δραστηριότητες ενός μουσείου με τους επισκέπτες του, ακόμα και με αυτούς που δεν ενδιαφέρονται για την προσφορά υπηρεσιών του. Εμφανίστηκαν νέες λέξεις για την περιγραφή του κοινού, όπου αυτές είναι το ευρύ κοινό, μη-κοινό, το απόμακρο κοινό, άτομα με αναπηρία ή ευπαθείς ομάδες, παρατηρητές, καταναλωτές, ακροατήριο κ .α (Desvallees & Mairesse 2009). Όμως τα μουσεία δεν παραμένουν στάσιμα αλλά συνεχώς αλλάζουν, έτσι μεταβάλλεται και το κοινό τους με το πέρασμα των χρόνων. Ο επικοινωνιακός και κοινωνικός ρόλος των μουσείων, εξαρτάται σημαντικά από τη σχέση που έχουν με τους επισκέπτες.

Η πρώτη μορφή των μουσείων απευθυνόταν σε ένα κλειστό κύκλο διανοούμενων, το έργο των οποίων ενίσχυε το κύρος της δυναστείας. Η πρόσβαση στα μουσεία του Μεσαίωνα αποτελούσε προνόμιο μόνο για μια μικρή ομάδα ανθρώπων. Τον 18^ο αιώνα αρχίζει η ανάπτυξη του μοντέρνου μουσείου ως προς τη σχέση του με το κοινό, καθώς και η ανάπτυξη ενός ευρύτερου θεωρητικού πλαισίου για την λειτουργία του.

Το παραδοσιακό μουσείο, εστίαζε στα αντικείμενα μιας συλλογής και δημιουργούσε μια έκθεση, της οποίας τα νόημα ήταν δύσκολα κατανοητό από τους περισσότερους επισκέπτες, οι οποίοι δεν καταλάβαιναν την ακαδημαϊκή σημασία της. *«Ειδικότερα, τα μουσεία αντιμετώπιζαν το κοινό διαχωρίζοντάς το σε δύο κατηγορίες: στην ελίτ που είχε ειδικές γνώσεις και ειδικό ενδιαφέρον για να επισκεφθεί ένα μουσείο και στους υπόλοιπους, τους οποίους τους εκλάμβαναν ως ένα ομοιόμορφο κοινό. Όσοι είχαν ειδικές γνώσεις μπορούσαν να κατανοήσουν τον κόσμο του μουσείου, ενώ οι υπόλοιποι αφήνονταν στην τύχη τους».*

Τον 20^ο αιώνα, τα μουσεία στρέφονται στη διασύνδεση των αντικειμένων με το κοινό. Σιγά σιγά, το μουσείο εξελίσσεται και το ενδιαφέρον πια στρέφεται ολοκληρωτικά στο κοινό του. Οι επισκέπτες γίνονται ενεργοί παραγωγοί της γνώσης και έχουν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση μουσειακής εμπειρίας. Κρατικές απογραφές και έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί στις ΗΠΑ, την Γαλλία, τη Γερμανία, την Βρετανία, την Σουηδία και τον Καναδά, έχουν δείξει ότι το κοινό των μουσείων σχετικά με το σύνολο του πληθυσμού έχει υψηλότερο επίπεδο μόρφωσης, υψηλότερα εισοδήματα.

Από την δεκαετία του '60, πολλά μουσεία, προσπάθησαν να απευθυνθούν σε ένα κοινό, λιγότερο προνομιούχο. Από τα τέλη της δεκαετίας του '80 και μετά, η έρευνα κοινού των μουσείων είναι σημαντικό εργαλείο, για να απαντηθούν ερωτήματα σχετικά με τα κίνητρα και τις εμπειρίες της επίσκεψης, τα κίνητρα της προσβασιμότητας, τις διαδικασίες μάθησης και θέματα πολυπολιτισμικότητας. Οι έρευνες κοινού προσπαθούν όχι μόνο να εντοπίσουν τους λόγους της επίσκεψης αλλά και δημογραφικά στοιχεία, γνώσεις, ενδιαφέροντα και προσδοκίες.

Με την Νέα Μουσειολογία, αλλάζει και η σημασία του όρου κοινό. Το κοινό αναλύεται στην πολλαπλότητά του με βάση τις διαφορετικές ταυτότητες των ανθρώπων που το απαρτίζουν. Η ανάλυση του κοινού και του δυνητικού κοινού των μουσείων, ορίζονται ως έρευνα αγοράς. Οι έρευνες αυτές στοχεύουν να κατανοήσουν αν το ήδη υπάρχον κοινό που παρουσιάζεται στα μουσεία μπορεί να προσελκύσει νέες ομάδες ανθρώπων.

Σήμερα, η μεγαλύτερη πρόκληση των μουσείων είναι ο επαναπροσδιορισμός της ιδέας της σχέσης τους με το κοινό τους και η αναζήτηση της ταυτότητάς τους μέσα στις κοινωνικές αλλαγές. Οι πιο συνηθισμένες και βασικές ομάδες κοινού για τη δημιουργία των εκπαιδευτικών προγραμμάτων είναι οι μαθητές των σχολείων της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης καθώς και τα παιδιά προσχολικής ηλικίας. Οι εκπαιδευτικές δραστηριότητες ενός μουσείου δεν μπορούν να αντιπροσωπεύσουν όλες τις ομάδες κοινού. Μερικά μουσεία είναι προσβάσιμα μόνο για ορισμένα άτομα ή ομάδες ατόμων. Στόχος τους, θα έπρεπε να είναι η ένταξη σε αυτά όλων των διαφορετικών ομάδων κοινού.

2.6. Προσεγγίζοντας γενικά το κοινό του μουσείου.

Τα μουσεία εστιάζουν στο κοινό τους, έτσι ώστε ο σχεδιασμός των εκθέσεών τους να γίνεται με βάση τα ενδιαφέροντα και τις ανάγκες τους. Τα μουσεία απευθύνονται σε διάφορες ομάδες ανθρώπων με διαφορετικά χαρακτηριστικά. Έτσι, το κοινό διαχωρίζεται σε 3 κατηγορίες

- 1. Πραγματικό κοινό.** Είναι το κοινό που επισκέπτεται με φυσική παρουσία το μουσείο και γίνονται σημαντικές έρευνες για τον ορισμό της σύνθεσής του, μέσω στατιστικών στοιχείων.
- 2. Δυνητικό κοινό.** Είναι το κοινό που ενδιαφέρεται να πάει σε ένα μουσείο. Πρόκειται είτε για έναν μεγάλο αριθμό ατόμων μιας περιοχής, είτε για μια ειδική ομάδα ατόμων.
- 3. Στοχευμένο κοινό.** Είναι ένα κοινό, όπου το μουσείο εστιάζει σε αυτό για τον βασικό σχεδιασμό των προγραμμάτων του. Αυτό το κοινό επισκέπτεται με φυσική παρουσία το μουσείο ή απλά έχει σκοπό να πάει σε αυτό κάποια στιγμή (Miles 1985).

Αναφέρονται κάποιες υποομάδες στις γενικές κατηγορίες του κοινού και ταξινομούνται με βάση

- **Το ειδικό ή γενικό ενδιαφέρον.** Στο ειδικό, διάφοροι επιστήμονες, με ειδικές γνώσεις, επισκέπτονται το μουσείο για λόγους έρευνας. Στο γενικό, στο μουσείο έρχεται κοινό, χωρίς κάποιον ιδιαίτερο λόγο.
- **Την ηλικία.** Στο μουσείο πηγαίνουν παιδιά, με την καθοδήγησή τους, είτε μεμονωμένα είτε ομαδικά από γονείς ή δασκάλους ή εξειδικευμένο προσωπικό του μουσείου. Επίσης έρχονται έφηβοι, που μπορούν να επιλέξουν κάποιο οπτικοακουστικό υλικό του μουσείου. Στο μουσείο συμπεριλαμβάνεται και το κοινό των ενηλίκων και υπερηλίκων, όπου το μουσείο καλείται να ανακαλύψει διάφορους τρόπους προσέγγισής του.
- **Ιδιαιτερότητες.** Στο μουσείο έρχονται άτομα με ειδικές ανάγκες και αυτό θα πρέπει να εξασφαλίζει άνετη πρόσβαση στους χώρους του, για την καλύτερη διαδρομή των ατόμων αυτών. Οφείλει να έχει ειδικές εφαρμογές για άτομα με προβλήματα όρασης ή ακοής, αλλά και εξειδικευμένο προσωπικό του μουσείου, που να εξηγεί τα εκθέματα στα άτομα με νοητική υστέρηση.
- **Πολιτισμικές διαφορές.** Είναι σημαντική η εστίαση του μουσείου και στις ανάγκες του πληθυσμού κάποιας χώρας, με παρουσίαση των πολιτισμικών αναγκών αυτής της χώρας, καθώς και της εξέλιξής της (Ορφανίδου 2003).

2.7. Προσεγγίζοντας τους ηλικιωμένους στο μουσείο.

Με την δημογραφική γήρανση του πληθυσμού στον ανεπτυγμένο κόσμο, υπάρχουν οι ηλικιωμένοι με διάθεση ελεύθερου χρόνου και οικονομικής άνεσης για την κατανάλωση αγαθών, αλλά και ψυχαγωγίας και τέρψης τους μέσω μιας επίσκεψής τους σε κάποιο μουσείο και παρακολούθησης ή και συμμετοχής αυτών σε μία εκπαιδευτική δραστηριότητα που γίνεται σε αυτό (Λαζαρέτου 2014). Ένας μεγάλος πληθυσμός υπερηλίκων έχει ενεργή δράση στην κοινωνία και έχει διάθεση για μάθηση και επέκταση των γνώσεών του με νέες.

Δημιουργούνται από μουσεία διάφορα καινούργια προγράμματα για τους πάσχοντες από διάφορες ασθένειες ή για αυτούς που θέλουν να ανακαλύψουν διάφορα πράγματα μέσω αυτών των προγραμμάτων. Για τα άτομα τρίτης ηλικίας με ειδικές ανάγκες, τα εκθέματα και οι αίθουσες του μουσείου προσαρμόζονται με τρόπο που να διευκολύνουν την άνετη πρόσβαση και περιήγηση των ηλικιωμένων στο μουσείο. Επίσης, αναπτύσσονται ειδικά προγράμματα για τους πάσχοντες από άνοια, καθώς και για τους φροντιστές τους.

Σήμερα οι ηλικιωμένοι προσαρμόζονται πιο εύκολα σε νέα περιβάλλοντα και έχουν ισχυρότερη διάθεση για μάθηση. Οι ίδιοι δείχνουν να ενδιαφέρονται για την συμμετοχή σε διάφορες δημιουργικές δραστηριότητες ή σε κάποιο εκπαιδευτικό παιχνίδι του μουσείου. Τους ευχαριστεί να συμμετέχουν σε αυτές τις δραστηριότητες άτομα οικεία σε αυτούς, όπως είναι η οικογένειά τους, οι φίλοι τους, οι φροντιστές τους, για να μοιραστούν μαζί την εμπειρία και να ενισχύσουν την επικοινωνία μαζί τους, μέσω αυτών των δραστηριοτήτων (Hsieh 2010).

Πολλά μουσεία σχεδιάζουν προγράμματα, με στόχο την περισσότερη ενεργητικότητα των ηλικιωμένων στην κοινωνία (Coates 2019). Συνεργάζονται με θεσμικές δομές ηλικιωμένων για να προσεγγίσουν τα άτομα τρίτης ηλικίας και να τα ενθαρρύνουν σε ενεργητική συμμετοχή σε εκπαιδευτικά προγράμματα και δράσεις, προσδιορίζοντας τις εκπαιδευτικές, κοινωνικές και ψυχολογικές τους ανάγκες και διευκολύνοντας την πρόσβαση στο μουσείο για αυτά (Hsieh 2010).

2.8. Βέλτιστες εφαρμογές των μουσείων για την τρίτη ηλικία

Οι βέλτιστες εφαρμογές στο χώρο των μουσείων είναι οι τρόποι επικοινωνίας του μουσείου με το κοινό του. Τα μουσεία προσπαθούν να προσαρμόσουν τις συλλογές τους και το περιεχόμενό τους στις απαιτήσεις και τις ανάγκες της κάθε ομάδας κοινού. Τα μουσεία δίνουν βάση στην παροχή διαδραστικών εμπειριών για τους επισκέπτες, με σκοπό την δική τους ψυχαγωγία (Fleming 2016). Μία από τις βέλτιστες εφαρμογές των μουσείων για την τρίτη ηλικία είναι οι τακτικές συναντήσεις στα μουσεία, σε συγκεκριμένη ημέρα και ώρα, με συγκεκριμένο κύκλο δράσεων.

Μία άλλη βέλτιστη εφαρμογή που αναφέρεται είναι ότι το πρόγραμμα απευθύνεται αποκλειστικά στην τρίτη ηλικία και προσαρμόζεται ανάλογα με τις ανάγκες της. Έτσι αποφεύγεται ο συνωστισμός και η κούραση για τους ηλικιωμένους και χρησιμοποιούνται διάφοροι τρόποι πιο εύκολης περιήγησης και εξερεύνησής τους στους χώρους του μουσείου.

Είναι πολύ σημαντικό τα μουσεία να είναι απόλυτα προσβάσιμα για τους ηλικιωμένους, διαθέτοντας ράμπες, ασανσέρ, αμαξίδια, καθώς και καθίσματα ξεκούρασης, όπως και υπάλληλοι του μουσείου που βοηθούν τους ηλικιωμένους σε οτιδήποτε ζητηθεί από αυτούς.

Επίσης, για τα ηλικιωμένα άτομα, με δυσκολία μετακίνησης ή για αυτά που δεν μπορούν να βγουν από το σπίτι τους για διάφορους λόγους, προσφέρεται η δυνατότητα εικονικής περιήγησης στο μουσείο.

Είναι βασική η συνεργασία των μουσείων με οργανωμένες δομές ηλικιωμένων, γιατί οι ηλικιωμένοι επισκέπτονται το μουσείο σχεδόν αποκλειστικά από αυτήν την συνεργασία. Μία τακτική επικοινωνίας που λαμβάνει χώρα σε όλα τα προγράμματα ηλικιωμένων, σε χώρο της έκθεσης, είναι οι ερωτήσεις του εμψυχωτή προς τους ηλικιωμένους, προκειμένου να ανακαλύψουν συναισθήματα και να ανακαλέσουν μνήμες.

Μία άλλη βέλτιστη εφαρμογή είναι τα δημιουργικά εργαστήρια, γιατί αυτά είναι πιο ελκυστικά για τα άτομα τρίτης ηλικίας και ενισχύεται μέσω αυτών, η μάθηση με ευκολότερο τρόπο. Είναι σημαντικά και τα πολυαισθητηριακά προγράμματα για τους πάσχοντες με άνοια, καθώς χρησιμοποιούνται πολυαισθητηριακά αντικείμενα και έτσι ενδυναμώνεται η μνήμη αυτών των ηλικιωμένων ατόμων, για τη διαχείριση προσωπικών εμπειριών του παρελθόντος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3°

3. Εισαγωγή

Τον 20° αιώνα παρατηρείται αύξηση της διάρκειας ζωής των ατόμων τρίτης ηλικίας (Creative Health, 2017). Πρόκειται για ένα μεγάλο διάστημα της ζωής των ατόμων που λαμβάνει χώρα από την ηλικία των 50 έως 108 ετών όπου μπορεί να κυριαρχήσουν συναισθήματα μοναξιάς, κατάθλιψης, αλλά και ενεργητικότητα, όρεξη για μάθηση και συναισθήματα χαράς (Gross, 2018).

Με την γήρανση του πληθυσμού και την αύξηση του βιοτικού επιπέδου των ηλικιωμένων, παρατηρείται ότι αυτοί θέλουν να είναι πιο ενεργοί πολίτες, να αποκτήσουν περισσότερες γνώσεις και να προσφέρουν στην κοινωνία με οποιονδήποτε τρόπο. Έτσι η κοινωνία θα ωφελείται από τις ικανότητες των ηλικιωμένων και οι νεότεροι θα μαθαίνουν και θα παραδειγματίζονται από τους μεγαλύτερούς τους. Σε αυτό το κεφάλαιο θα αναλυθούν η έννοια της ενεργούς γήρανσης, διάφορα δημογραφικά στοιχεία γήρανσης πληθυσμού, οφέλη της επίσκεψης των ηλικιωμένων στο μουσείο και οι νέες τεχνολογίες που χρησιμοποιούνται από τα μουσεία, ειδικά για αυτήν την ηλικιακή ομάδα.

3.1.1. Ορισμός της ενεργούς γήρανσης

Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας, η υγιής γήρανση σχετίζεται με την λειτουργική ικανότητα του ατόμου, που επιτρέπει την ευημερία στην τρίτη ηλικία. Το άτομο μπορεί να καλύψει τις βασικές του ανάγκες, να αποκτήσει νέες γνώσεις, να πάρει πρωτοβουλίες για την ζωή του, να είναι δραστήριο, δημιουργικό και να έχει κοινωνικές επαφές με τους άλλους ανθρώπους, συνεισφέροντας στην κοινωνία. Εάν τα άτομα τρίτης ηλικίας είναι ενεργά και δραστήρια, τότε θα έχουν καλύτερη υγεία και θα συμβάλλουν ποιοτικά στην ανάπτυξη της κοινωνίας. Με την ενεργό γήρανση, οι ηλικιωμένοι θα έχουν σωματική, διανοητική υγεία (Coates 2019).

Σήμερα η γήρανση αντιμετωπίζεται αποτελεσματικά με νέες μεθόδους, ιδέες και επιστημονικά εργαλεία. Ένας νέος ορισμός για το γήρας, από τους ίδιους τους ηλικιωμένους, θα οδηγούσε σε μια νέα προσέγγιση του γήρατος, σε ευκαιρία δηλαδή αντί για πρόβλημα (Πάσχος, Μαλλιαρού & Μπαμίδης 2016). Όμως, στα γηρατειά επέρχεται και η φυσιολογική φθορά, που ενδεχομένως θα φέρει μείωση της ποιότητας ζωής των υπερηλίκων. Έτσι, υπάρχει σωματική εξασθένιση σε αυτά τα άτομα και δημιουργούνται προβλήματα όπως είναι

οι ρευματοπάθειες, οι διαταραχές στην καρδιακή και νεφρική λειτουργία, η μείωση της ακοής, της όρασης και της όσφρησης, καθώς επίσης και οι *ανοϊκές* διαταραχές και η κατάθλιψη (Πάσχος, Μαλλιαρού & Μπαμίδης 2016).

Οι ηλικιωμένοι μπορούν να βοηθήσουν με ποικίλους τρόπους τις οικογένειές τους και τις κοινότητές τους, εάν βέβαια διατηρούν μια καλή φυσική κατάσταση (Π.Ο.Υ., 2018). Οι διάφορες κυβερνήσεις και κοινωνίες οφείλουν να εξασφαλίζουν την υγεία, την αξιοπρέπεια και την ευζωία των ατόμων τρίτης ηλικίας (Amado, SaoJose & Santos, 2016). Σύμφωνα με τους Mestheneos & Withnal, προτάσσονται διάφορες ευκαιρίες για τους ηλικιωμένους ως προς την μάθηση, την κατανόηση της χρήσης νέων τεχνολογιών, την εξασφάλιση της ενεργούς γήρανσης μέσω εργασίας, προσφοράς εθελοντισμού στην κοινωνία, καθώς και κάποια βήματα για την αλλαγή του τρόπου ζωής τους, σε τομείς όπως είναι το κάπνισμα, ο αθλητισμός, η υπερβολική κατανάλωση αλκοόλ και άλλα (Mestheneos & Withnall 2016).

Το 2002 ο Π.Ο.Υ. έχει ορίσει *«ως ενεργό γήρανση την υγεία, ασφάλεια και συμμετοχή στην δια βίου μάθηση με ειδικές εκπαιδευτικές πολιτικές και προγράμματα, των ατόμων τρίτης ηλικίας για την καλυτέρευση της ποιότητας ζωής τους»*. Το 2012 έχει ανακηρυχθεί από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως *«Ευρωπαϊκό Έτος Ενεργού Γήρανσης και Αλληλεγγύης μεταξύ των Γενεών»*. Επίσης, έχει συσταθεί και ο δείκτης A.A.I (Active Aging Index), όπου παρακολουθείται και υπολογίζεται μαθηματικά σε εθνικό επίπεδο ο βαθμός δραστηριοποίησης και ποιότητας ζωής των υπερηλίκων.

Οι ηλικιωμένοι ενθαρρύνονται να συνδράμουν στην ανάπτυξη της κοινωνίας και να μην λαμβάνουν σοβαρά υπόψη τους, αυτούς που λένε ότι τα γηρατεία συνδέονται με αρρώστιες και προβλήματα.

3.1.2. Δημογραφικά στοιχεία γηραιού πληθυσμού

Ο 21^{ος} αιώνας αντιμετωπίζει μία από τις σημαντικότερες κοινωνικές αλλαγές σχετικά με αυτό το φαινόμενο, που επηρεάζει όλους σχεδόν τους τομείς της κοινωνίας. Με την βελτίωση των συνθηκών διαβίωσής τους και τον πιο ενεργό ρόλο που διαδραματίζουν στην κοινωνία οι ηλικιωμένοι, είναι πρόκληση η ομαλή ένταξή τους σε προγράμματα πολιτιστικού και κοινωνικού περιεχομένου σε όλα τα επίπεδα.

Κατά άλλους ηλικιωμένοι θεωρούνται όσοι είναι άνω των 65 ετών, ενώ κατά άλλους όσοι βρίσκονται στο ηλικιακό επίπεδο άνω των 70 ετών. Σήμερα, όσοι είναι άνω των 65 αποτελούν πάνω από το 1/3 του συνόλου των ατόμων πρωτοβάθμιας περίθαλψης. Τα άτομα άνω των 85 ετών έχουν διπλάσια αύξηση σε σχέση με αυτά άνω των 65 ετών και τετραπλάσια αύξηση σχετικά με το σύνολο του πληθυσμού. Γενικά παρατηρείται το φαινόμενο της γήρανσης σε όλο τον κόσμο.

Σύμφωνα με το World Population Prospects, από το 2019 έως το 2050, το 16% στον κόσμο θα είναι άνω των 65 ετών, από το 9% που ήταν το 2019. Στην Ευρώπη και την Βόρειο Αμερική ένα ποσοστό του 14% θα μπορούσε να είναι από 65 ετών και άνω έως το 2050. Πρωτοφανές είναι το γεγονός ότι το 2018, ηλικιωμένοι από 65 ετών και άνω, ξεπέρασαν παγκόσμια όλα τα παιδιά κάτω από 5 ετών. Οι ηλικιωμένοι από 85 ετών και άνω, ενδέχεται να τριπλασιαστούν, από 143 εκατομμύρια το 2019 σε 426 εκατομμύρια το 2050.

Σε αρκετά κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης παρατηρούνται χαμηλά ποσοστά γεννήσεων και υψηλότερο προσδόκιμο ζωής, με συνέπεια την αύξηση κατά μεγάλο ποσοστό του γηραιού πληθυσμού. Στην Ευρώπη, τα άτομα σε ηλικία εργασίας μειώνονται, ενώ οι συνταξιούχοι αυξάνονται. Αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα τα άτομα που είναι σε ηλικία εργασίας να επιβαρυνθούν με τις κοινωνικές δαπάνες από τον γηράσκοντα πληθυσμό, για διάφορες υπηρεσίες. Το 2018 τα άτομα με ηλικία από 65 ετών και άνω, αποτελούσαν σχεδόν το 19% του πληθυσμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Έως το 2100, το ποσοστό των ηλικιωμένων από 80 ετών και άνω θα φτάσει το 14,6% όλου του πληθυσμού. Στην Ευρώπη, ο πληθυσμός της ήταν στα 508,5 εκατομμύρια το 2015 και τα άτομα τρίτης ηλικίας άνω των 65 ετών ήταν στο 20% του πληθυσμού και οι χώρες με το πιο μεγάλο ποσοστό γήρανσης ήταν η Ιταλία με 21,7%, η Γερμανία με 21% και η Ελλάδα με 20,9%, όπου διαπιστώνεται ακόμα μεγαλύτερη αύξηση των ποσοστών της. Από αυτά τα ποσοστά φαίνεται ότι θα πρέπει να ληφθούν μέτρα για την πρόληψη, την πιο ποιοτική ζωή των ηλικιωμένων, έτσι ώστε να αποτελούν ενεργά μέλη της κοινωνίας. Η δημογραφική γήρανση είναι ένα παγκόσμιο κοινωνικό φαινόμενο που υπάρχει κυρίως στις οικονομικά και βιομηχανικά ανεπτυγμένες χώρες (Anderson, Hussey, 2000).

Στην Πανευρωπαϊκή Έκθεση «*Η κατάσταση της Υγείας στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Ελλάδα προφίλ Υγείας 2019*» που πραγματοποιήθηκε από τον ΟΟΣΑ και το Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο για τα Συστήματα για τις Πολιτικές Υγείας (European observatory on Health systems and policies), μαζί με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή διαπιστώθηκε ότι το προσδόκιμο ζωής στην Ελλάδα ήταν στο ποσοστό 81,4% το 2017 ξεπερνώντας κατά μισό χρόνο το μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Όμως ήταν χαμηλότερο σχετικά με τις περισσότερες χώρες της νότιας και Δυτικής Ευρώπης. Στην Ελλάδα μεταξύ του 2010 και του 2019 δεν έχει σημειωθεί κάποια σημαντική αύξηση του προσδόκιμου ζωής, αλλά μία μικρή επιβράδυνση κατά περίπου ένα έτος σχετικά με περίπου 2 έτη την προηγούμενη δεκαετία. Το προσδόκιμο ζωής κατά την γέννηση ελαττώθηκε κατά μισό έτος μεταξύ του 2019 και το 2020 μετά την έναρξη της πανδημίας covid 19. Η μέση μείωση σε όλη την Ευρώπη ήταν κατά περίπου 8 μήνες (ΟΟΣΑ, 2019).

Σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat, υπάρχει μία αύξηση στην θνησιμότητα στην Ελλάδα, εξαιτίας της πανδημίας κυρίως τον Νοέμβριο του 2020. Τον Ιανουάριο του 2021, η Ελλάδα τοποθετήθηκε στην δεύτερη χειρότερη θέση μεταξύ των 27 χωρών - μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς υπήρξε αύξηση κατά 25,3% περισσότερων θανάτων σχετικά με τα τελευταία 4 χρόνια. Οι περισσότεροι από αυτούς τους θανάτους σχετίζονταν με ηλικιωμένους από 60 ετών και άνω (State of Health in the EU · Ελλάδα · Προφίλ Υγείας 2021). Στην Ελλάδα, μεταξύ του 2016 και 2017 παρατηρήθηκε αύξηση της ολικής θνητότητας κατά 6,3%. Από τον Φεβρουάριο-Αύγουστο του 2021, αυξήθηκε κατά πολύ. Μετά άρχισε να περιορίζεται, αλλά πολύ πιο αργά από την μέση τιμή, καταγεγραμμένη τον αντίστοιχο μήνα των ετών 2016-2019 στα κράτη-μέλη της Ευρώπης.

3.2. Η μουσειακή συμβολή στην τρίτη ηλικία

Τα μουσεία οφείλουν να προσαρμόζονται στις σύγχρονες κοινωνικές και οικονομικές εξελίξεις, να προσπαθούν να βελτιώνουν τις συνθήκες ζωής των ηλικιωμένων ατόμων και να τις κάνουν πιο ποιοτικές. Σε διάφορα μουσεία της Ελλάδας και του εξωτερικού, υλοποιούνται εκπαιδευτικά προγράμματα που αφορούν τα άτομα τρίτης ηλικίας, καθώς και αυτά που έχουν διάφορα σωματικά και ψυχολογικά προβλήματα.

Ο τρόπος με τον οποίο τα μουσεία προσπαθούν να έρθουν σε επαφή με τις κοινότητες των ηλικιωμένων είναι κυρίως, μέσω του εκάστοτε φορέα, της δομής ή της οργάνωσης που συνεργάζονται. Συνήθως, αυτοί είναι που μεσολαβούν, τόσο για την ενημέρωση και την οργάνωση των συγκεκριμένων ομάδων, όσο και για την μεταφορά τους, από και προς το μουσείο. Στην περίπτωση δε που η δράση αφορά και γηγενή πληθυσμό, καθένα από τα μουσεία προβαίνει στην ανάρτηση ανάλογων δελτίων τύπου, τόσο στην ιστοσελίδα ή στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης του φορέα. «Η επαφή με τους συλλόγους είναι ιδιαίτερος σημαντική, καθώς μέσω αυτών εξασφαλίζεται η προσέλευση των ηλικιωμένων στα προγράμματα και τις δράσεις του Μουσείου»

Υλοποιούνται συνεργασίες με τους Δήμους για παράδειγμα και εκείνοι με την σειρά τους βοηθούν στο επικοινωνιακό μέρος, αλλά ως κοινός παρονομαστής είναι πάντα το μουσείο. «Κυρίως τα δελτία τύπου ανεβαίνουν στην ιστοσελίδα του μουσείου, ενώ ενημερώνονται και όλα τα προφίλ των διαφόρων λογαριασμών είτε στο facebook είτε στο instagram. Φυσικά όταν υπάρχει συνεργασία με κάποιο Κ.Α.Π.Η. η προώθηση των δράσεων γίνεται και από τις δυο πλευρές. Στις περιπτώσεις σχολείων, δεν υπάρχει κάποια δημοσίευση, παρά μόνο εσωτερική ενημέρωση των εκπαιδευτικών που διοργανώνουν και επισκέπτονται τα μουσεία.

Η ενεργός γήρανση είναι μια προσέγγιση που προωθεί τη συμμετοχή των ηλικιωμένων στην κοινωνία, βελτιώνοντας την ποιότητα ζωής τους και παρατείνοντας την ανεξαρτησία τους. Τα μουσεία μπορούν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στην ενεργό γήρανση προσφέροντας ευκαιρίες για εκπαίδευση, κοινωνικοποίηση και ψυχαγωγία.

1. Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση:

- ο *Εκπαιδευτικά Προγράμματα:* Τα μουσεία προσφέρουν εκπαιδευτικά προγράμματα και διαλέξεις που απευθύνονται στους ηλικιωμένους, επιτρέποντάς τους να μαθαίνουν νέα πράγματα και να διατηρούν τη νοητική τους ευελιξία.
- ο *Εργαστήρια και Σεμινάρια:* Εργαστήρια τέχνης, ιστορίας, και πολιτισμού που μπορούν να ενισχύσουν τις δεξιότητες και τις γνώσεις τους.

2. Κοινωνικοποίηση και Ψυχαγωγία:

- ο *Ομαδικές Επισκέψεις:* Οι ομαδικές επισκέψεις στα μουσεία ενθαρρύνουν την κοινωνικοποίηση και την ανάπτυξη νέων σχέσεων.

- ο *Εκδηλώσεις και Δραστηριότητες*: Εκδηλώσεις όπως προβολές ταινιών, θεατρικές παραστάσεις και μουσικές συναυλίες παρέχουν ψυχαγωγία και κοινωνικές ευκαιρίες.
3. Προγράμματα Εθελοντισμού:
- ο *Εθελοντές Μουσείων*: Οι ηλικιωμένοι μπορούν να συμμετάσχουν ως εθελοντές σε μουσεία, συμβάλλοντας στη λειτουργία τους και αποκτώντας αίσθηση σκοπού και αυτοεκτίμησης.
 - ο *Καθοδηγητές και Μέντορες*: Μπορούν να αναλάβουν ρόλο καθοδηγητή ή μέντορα για νεότερους επισκέπτες ή εθελοντές, μοιράζοντας τις γνώσεις και τις εμπειρίες τους.
4. Προγράμματα Υγείας και Ευεξίας:
- ο *Ασκήσεις και Γυμναστική*: Ορισμένα μουσεία προσφέρουν προγράμματα φυσικής άσκησης, όπως γιόγκα ή περπάτημα στους εκθεσιακούς χώρους.
 - ο *Προγράμματα Μνήμης*: Δραστηριότητες που ενισχύουν τη μνήμη και την εγκεφαλική λειτουργία, όπως συζητήσεις γύρω από έργα τέχνης ή ιστορικά αντικείμενα.

Παραδείγματα Επιτυχημένων Προγραμμάτων

1. *Μουσείο Γκετί, Λος Άντζελες*:
 - ο Προγράμματα τέχνης που απευθύνονται σε ηλικιωμένους, συμπεριλαμβανομένων εργαστηρίων ζωγραφικής και φωτογραφίας.
2. *Μουσείο του Λούβρου, Παρίσι*:
 - ο Ειδικές ξεναγήσεις και εργαστήρια για ηλικιωμένους, προσαρμοσμένα στις ανάγκες και τα ενδιαφέροντά τους.
3. *Βρετανικό Μουσείο, Λονδίνο*:
 - ο Προγράμματα δια βίου μάθησης και συζητήσεις που προωθούν τη συμμετοχή και την κοινωνικοποίηση των ηλικιωμένων.

Οφέλη για τους Ηλικιωμένους

- *Νοητική Ενδυνάμωση*: Η συμμετοχή σε εκπαιδευτικά προγράμματα βοηθά στη διατήρηση της νοητικής ευελιξίας και στην πρόληψη της άνοιας.
- *Κοινωνική Ενσωμάτωση*: Η κοινωνική αλληλεπίδραση μέσω δραστηριοτήτων στο μουσείο βοηθά στην καταπολέμηση της μοναξιάς και της απομόνωσης.

- *Σωματική Δραστηριότητα:* Οι φυσικές δραστηριότητες που προσφέρουν ορισμένα μουσεία συμβάλλουν στην καλή σωματική υγεία.
- *Αυτοεκτίμηση και Σκοπός:* Η συμμετοχή σε εθελοντικά προγράμματα και η αίσθηση ότι συμβάλλουν σε κάτι σημαντικό ενισχύουν την αυτοεκτίμηση και την αίσθηση σκοπού.

Τα μουσεία, λοιπόν, αποτελούν πολύτιμους πόρους για την προώθηση της ενεργού γήρανσης, προσφέροντας πολυάριθμες ευκαιρίες για εκπαίδευση, κοινωνικοποίηση, και ψυχαγωγία που μπορούν να βελτιώσουν την ποιότητα ζωής των ηλικιωμένων.

3.3. Το ενήλικο και το υπερήλικο κοινό στα μουσεία: Δια βίου μάθηση

Οι όροι «ελεύθερος χρόνος» και «δια βίου μάθηση» εμπλέκονται αναπόφευκτα στη συζήτηση για τα προγράμματα ενηλίκων και υπερηλίκων στα μουσεία, τα οποία με τον χαρακτήρα τους ως ιδρυμάτων και με εκπαιδευτικό χαρακτήρα, δύνανται να προσφέρουν μάθηση καθ' όλη την διάρκεια της ζωής ενός ανθρώπου, με αναφορά σε όλες τις πτυχές της ζωής του.

Σύμφωνα με τη Διακήρυξη της Unesco, η εκπαίδευση ενηλίκων υποδηλώνει το σύνολο των διαρκών μαθησιακών διαδικασιών, τυπικών και άλλων, μέσω των οποίων οι άνθρωποι που θεωρούνται ενήλικες από την κοινωνία στην οποία ανήκουν, αναπτύσσουν ικανότητες, εμπλουτίζουν τις γνώσεις τους και βελτιώνουν τα τεχνικά και επαγγελματικά τους προσόντα ή τα επαναπροσαρμόζουν προς νέες κατευθύνσεις, ούτως ώστε να ανταποκριθούν στις προσωπικές τους ανάγκες ή στις ανάγκες της κοινωνίας (UNESCO- Institute of Education 1997). Το ενήλικο κοινό μπορεί να διακριθεί, για παράδειγμα, σε ομάδες νέων ενηλίκων (έως 35 ετών), σε ομάδες ηλικιωμένων/τρίτης ηλικίας, σε οικογένειες με μεγάλα παιδιά και σε ακόμα πιο ειδικές υποδιαιρέσεις.

Το μουσείο είναι ένα ίδρυμα που λειτουργεί παιδευτικά για τους επισκέπτες καθ' όλη την διάρκεια της ζωής τους. Η δια βίου μάθηση στοχεύει στο να αναπτύξει στους ενήλικες περαιτέρω ικανότητες, αντιλήψεις και αξίες, δηλαδή δεν σημαίνει μόνον την απόκτηση νέων γνώσεων, αλλά και κατ' επέκταση αποβλέπει στο να τους τονώσει την αυτοπεποίθηση. Ο Black (2009) υποστηρίζει ότι η μάθηση των ενηλίκων είναι διαφορετική από των παιδιών, καθώς είναι αποτέλεσμα των εμπειριών ζωής, κινητοποιείται από εσωτερικά, κυρίως, κίνητρα

και επηρεάζεται από τους κοινωνικούς ρόλους που αναλαμβάνει ο ενήλικος κατά τα διάφορα στάδια της ζωής του.

Επίσης, σε αντίθεση με τα παιδιά, οι ενήλικες είναι αυτόνομοι και περισσότερο ευέλικτοι, λόγω της μεγαλύτερης εμπειρίας τους. Οι Falk και Dierking (2000), ως προς αυτό, διευκρινίζουν πόσο σημαντική είναι η επιρροή του κοινωνικοπολιτισμικού πλαισίου κατά τη διάρκεια μιας επίσκεψης στο μουσείο: Παράγοντες, όπως το φύλο, η ταυτότητα, η εθνότητα, η ηλικία είναι σημαντικοί ως προς την ερμηνεία που θα επιχειρήσει ο κάθε επισκέπτης σε μια έκθεση. Η Lynda Kelly παρατηρεί ότι οι μαθησιακές εμπειρίες των ενηλίκων απαιτούν, μεταξύ άλλων, αναγνώριση της πρότερης εμπειρίας και της βιωμένης γνώσης, επιλεκτικότητα ως προς τις πληροφορίες και τον τρόπο ερμηνείας τους, διαδραστικότητα όσον αφορά στα εκθεσιακά αντικείμενα, ευκαιρίες για μάθηση, διαμεσολάβηση από ειδικούς και πρόκληση συζήτησης, σύνδεση με τις εμπειρίες της καθημερινής ζωής, δυνατότητες για κριτική σκέψη και πρόκληση ερωτημάτων, καθώς επίσης και ευκαιρίες για ικανοποίηση των εσωτερικών κινήτρων (Kelly et al. 2002).

Σε αυτό το σημείο, θα πρέπει να αναφερθεί ότι, συγκριτικά με τις μελέτες που εστιάζονται στο πώς μαθαίνουν οι οικογένειες και τα παιδιά στο μουσείο, λίγες έρευνες έχουν ως επίκεντρο του ενδιαφέροντος ανθρώπους της τρίτης ηλικίας (Halpin-Healy 2015). Η δια βίου μάθηση είναι μια διαδικασία συνεχούς εκπαίδευσης και ανάπτυξης των δεξιοτήτων του ατόμου καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του. Σε αυτό το πλαίσιο, τα μουσεία μπορούν να παίξουν σημαντικό ρόλο ως χώροι μάθησης και πολιτιστικής καλλιέργειας, προσφέροντας προγράμματα και δραστηριότητες που απευθύνονται τόσο στο ενήλικο όσο και στο υπερέλικό κοινό.

Ενήλικο κοινό στα μουσεία

Τα μουσεία μπορούν να προσφέρουν μια ποικιλία από προγράμματα για τους ενήλικες, όπως:

- **Διαλέξεις και σεμινάρια:** Σχετικά με τα εκθέματα, την ιστορία, την τέχνη και τις επιστήμες.
- **Ξεναγήσεις και εργαστήρια:** Προσφέροντας βαθύτερη γνώση και πρακτική εμπειρία.
- **Πολιτιστικές εκδηλώσεις:** Συναυλίες, θεατρικές παραστάσεις, και εκθέσεις που συνδέονται με τα θέματα των μουσείων.

Οι ενήλικες συχνά αναζητούν ευκαιρίες για μάθηση που τους επιτρέπουν να διευρύνουν τους ορίζοντές τους, να αναπτύξουν νέες δεξιότητες και να συμμετέχουν σε δραστηριότητες που ενισχύουν την κοινωνική τους ζωή και την πολιτιστική τους ευαισθησία.

Υπερήλικο κοινό στα μουσεία

Για το υπερήλικο κοινό, τα μουσεία μπορούν να διαδραματίσουν έναν ειδικό ρόλο στη διαβίου μάθηση μέσω:

- **Ειδικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων:** Που είναι σχεδιασμένα να είναι προσβάσιμα και ελκυστικά για τους ηλικιωμένους.
- **Δραστηριότητες που ενισχύουν τη μνήμη και τη γνωστική λειτουργία:** Όπως παιχνίδια μνήμης, δημιουργική γραφή και αφήγηση ιστοριών.
- **Δραστηριότητες κοινωνικής ενσωμάτωσης:** Που προάγουν την κοινωνική αλληλεπίδραση και μειώνουν την απομόνωση.

Τα μουσεία μπορούν να προσφέρουν ευκαιρίες για κοινωνικοποίηση και ενεργό συμμετοχή, κάτι που είναι σημαντικό για την ψυχική υγεία και την ποιότητα ζωής των ηλικιωμένων.

Στρατηγικές προσέγγισης

1. **Συνεργασία με κοινότητες:** Ανάπτυξη προγραμμάτων σε συνεργασία με τοπικές κοινότητες και οργανισμούς που εργάζονται με ενήλικες και ηλικιωμένους.
2. **Προσαρμοσμένες υπηρεσίες:** Παροχή προσβάσιμων υπηρεσιών και υλικών (π.χ., ηχητικοί οδηγοί, μεγάλα γράμματα σε πινακίδες).
3. **Εκπαίδευση προσωπικού:** Εκπαίδευση του προσωπικού των μουσείων για την αντιμετώπιση των ειδικών αναγκών αυτών των ομάδων.
4. **Τεχνολογική ενσωμάτωση:** Χρήση τεχνολογίας για να διευκολύνει την πρόσβαση σε πληροφορίες και εκθέσεις (π.χ., ειδικές ξεναγήσεις).

Συμπέρασμα

Η δια βίου μάθηση μέσω των μουσείων προσφέρει σημαντικά οφέλη τόσο στο ενήλικο όσο και στο υπερήλικο κοινό, ενισχύοντας την προσωπική ανάπτυξη, την κοινωνική συνοχή και την πολιτιστική κατανόηση. Μέσα από κατάλληλα προγράμματα και δραστηριότητες, τα μουσεία μπορούν να γίνουν κέντρα ενεργής μάθησης και πολιτιστικής εμπειρίας για όλους.

Ωστόσο, έχει αρχίσει να αυξάνεται το ενδιαφέρον των μουσείων για την ομάδα αυτή και ειδικότερα για τα άτομα με τη νόσο Αλτσχάιμερ και άλλες μορφές άνοιας. Ένα παράδειγμα αυτής της κατηγορίας προγραμμάτων είναι το *«Meet me at MoMA»* του Μητροπολιτικού Μουσείου Μοντέρνας Τέχνης. Αξίζει επίσης να αναφερθεί ότι στην Ελλάδα υφίστανται εδώ και μερικά χρόνια ειδικά προγράμματα για ομάδες υπερηλίκων, όπως τα προγράμματα για Κ.Α.Π.Η. του Λαογραφικού και Εθνολογικού Μουσείου Μακεδονίας-Θράκης στην Θεσσαλονίκη και αντιστοίχως τα προγράμματα του Μουσείου Μοντέρνας Τέχνης-Συλλογή Κωστάκη Θεσσαλονίκης σε συνεργασία με το Μουσείο Φωτογραφίας στην Θεσσαλονίκη με **ένα εργαστήριο κατασκευής με τίτλο «Τα παιχνίδια του κόσμου», για πρόσφυγες ηλικιωμένους.**

Τα προγράμματα που προσφέρονται στους ηλικιωμένους επισκέπτες έχουν συνήθως την μορφή ομαδικής ξενάγησης, σειράς διαλέξεων, προβολών ταινιών, ειδικών θεματικών ξεναγήσεων σε εκθέσεις, καθώς επίσης και επιμορφωτικών προγραμμάτων για προσφορά εθελοντικής εργασίας. Ωστόσο, με κάποιες εξαιρέσεις βεβαίως, αυτά τα είδη προγραμμάτων θέτουν τον επισκέπτη στη θέση του παθητικού ακροατή, χωρίς να του δίνουν ευκαιρίες για ενεργό εμπλοκή στη μαθησιακή διαδικασία. Το Νέο Μουσείο Γουλανδρή της Αθήνας, έχει υλοποιήσει την εκπαιδευτική δράση **«Τέχνη και 5 Αισθήσεις»** για άτομα άνω των 65 ετών, καθώς και για άτομα με Ήπια Γνωστική Διαταραχή. Στοχεύει στην πρόκληση ενός δημιουργικού διαλόγου ανάμεσα στις ανθρώπινες αισθήσεις και στα έργα της Συλλογής του Μουσείου, ξυπνώντας διαφορετικές μνήμες.

Τέλος, παρατίθενται μερικά παραδείγματα ενδεικτικά του είδους των προγραμμάτων που σχεδιάζονται στα ελληνικά μουσεία:

- Στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης πραγματοποιούνται ξεναγήσεις και εργαστήρια για τους υπερήλικες, αλλά χρησιμοποιούνται και μουσειοσκευές για τους ηλικιωμένους σε γηροκομεία.
- Στο Μουσείο Γουλανδρή, στο πλαίσιο του προγράμματος της Δια Βίου Μάθησης, διοργανώνονται σεμινάρια, ψυχαγωγικές δράσεις στο μουσείο, καθώς και ψηφιακές δράσεις για ηλικιωμένους και για αυτούς με μιας ήπιας μορφής άνοια. Διατίθεται και μία εκπαιδευτική εφαρμογή για κινητά και μουσειοσκευή με έργα τέχνης για άτομα τρίτης ηλικίας σε μονάδες φροντίδας ηλικιωμένων.
- Στο Βυζαντινό Μουσείο Θεσσαλονίκης σχεδιάζονται εκπαιδευτικά προγράμματα και εργαστήρια ψηφιδωτών, κεραμικής, υφαντικής, χαρτιού, βιβλιοδεσίας κ.α., που απευθύνονται σε ομάδες φοιτητών, πολιτιστικούς συλλόγους, ομάδες ηλικιωμένων από Κ.Α.Π.Η., άτομα τρίτης ηλικίας με προβλήματα όρασης και σε ηλικιωμένα άτομα με κινητικά προβλήματα.
- Στο Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης-Συλλογή Κωστάκη διοργανώνονται σεμινάρια φωτογραφίας και κινούμενης εικόνας.
- Στο Μουσείο Μέρμνας Ποντίων Κυριών γίνονται θεματικές ξεναγήσεις για διάφορες ομάδες κοινού αλλά και για ηλικιωμένους, όπως και για αυτούς με κινητικά προβλήματα.
- Τέλος, στο Μουσείο Κινηματογράφου πραγματοποιούνται ειδικές περιηγήσεις με την χρήση οπτικοακουστικών μέσων.

3.4. Η τρίτη ηλικία στο μουσείο

Σύμφωνα με την Νικονάνου (2018), «*βασικός τρόπος πραγματοποίησης της εκπαιδευτικής αποστολής των μουσείων και έργο της μουσειοπαιδαγωγικής είναι η διοργάνωση εκπαιδευτικών προγραμμάτων και δραστηριοτήτων για διαφορετικές ομάδες κοινού, σχολικές ομάδες όλων των βαθμίδων, ομάδες ενηλίκων, ηλικιωμένων, υπερηλίκων, οικογενειών και μεμονωμένων επισκεπτών*». Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται ένα ενδιαφέρον για κατηγορίες όπως ηλικιωμένοι, οικογένειες, θρησκευτικές μειονότητες, οικονομικοί μετανάστες, στις οποίες σχεδιάζονται ειδικές δράσεις που προσαρμόζονται κάθε φορά στο προφίλ και τις δυνατότητες της ομάδας.

Η επικοινωνιακή στρατηγική ενός μουσείου θα πρέπει να περιλαμβάνει δράσεις που να πραγματοποιούνται και εντός και εκτός του φυσικού και τυπικού μουσειακού χώρου. Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν: εκθέσεις, εκπαιδευτικά προγράμματα, διαλέξεις, ξεναγήσεις, θεατρικά δρώμενα, οργάνωση εκδηλώσεων, εργαστήρια, περιήγηση στις συλλογές με τη βοήθεια της σύγχρονης τεχνολογίας (εικονική πραγματικότητα, πολυμέσα κ.ά.).

Εξίσου σημαντικές είναι οι δραστηριότητες που μπορεί να αναπτύξει ένα μουσείο εκτός του φυσικού του χώρου. Σε αυτή την περίπτωση μπορεί να επικοινωνήσει με ανθρώπους που συνήθως δεν επισκέπτονται το μουσείο, είτε λόγω φυσικών (απόσταση) είτε λόγω κοινωνικών περιορισμών (αναπηρίες). Σε αυτή την κατηγορία δραστηριοτήτων εντάσσονται: η οργάνωση εργαστηρίων και εκπαιδευτικών προγραμμάτων σε εναλλακτικούς μη-μουσειακούς χώρους (εμπορικά κέντρα, σχολεία, νοσοκομεία, φυλακές, οίκοι ευγηρίας κ.ά.), οι μουσειοσκευές, τα μουσειολεωφορεία.

Το σύγχρονο μουσείο, εκπληρώνοντας τον σκοπό του να είναι ανοιχτό στο κοινό ως ένας χώρος μάθησης και ψυχαγωγίας, δεν νοείται εκτός από προσπελάσιμο, να μην προσφέρει και δραστηριότητες για όλους. Τα μουσεία στο πλαίσιο των δράσεων εντάσσουν καινούρια μέσα, με στόχο την καλύτερη προσέγγιση των ομάδων. Το θεατρικό παιχνίδι, η αφήγηση, ομαδικά επιδαπέδια παιχνίδια γνώσεων και δημιουργικά εργαστήρια κατασκευών, αποτελούν δημοφιλή εργαλεία.

Επιπροσθέτως, σημαντικό υλικό έχει δημιουργηθεί με στόχο την εξυπηρέτηση του κοινού, όπως είναι οι θεματικοί φάκελοι με πληροφορίες, εποπτικό υλικό και προτάσεις για τον εκπαιδευτικό, φυλλάδια για τους μαθητές με εξειδικευμένες προτάσεις για δραστηριότητες, μουσειοσκευές και μεγαλύτερες κινητές πολιτιστικές μονάδες, οι οποίες περιέχουν αντίγραφα αντικειμένων, έντυπα, μακέτες, εποπτικό υλικό, υλικά εργαστηρίων και οδηγίες για τον σχεδιασμό δραστηριοτήτων.

Σύμφωνα με την Νάκου (2001), όλα σχεδόν τα μουσεία έχουν εκπαιδευτικά προγράμματα και έντυπα μέσα. Τα περισσότερα χρησιμοποιούν ξεναγήσεις, εκπαιδευτικά φυλλάδια, οπτικοακουστικό υλικό, αντικείμενα, εργαστήρια και λιγότερα έχουν εντάξει στην εκπαιδευτική πολιτική τους τα σύγχρονα τεχνολογικά μέσα, ηλεκτρονικά και διαδραστικά. Σύνδεση, επίσης, παρατηρείται με τις εικαστικές τέχνες και το θέατρο, ενώ λιγότερη με τον χορό και την μουσική.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, το μουσείο, προσπερνώντας τις φυσικές και διανοητικές δυσκολίες προσβασιμότητας, μπορεί να αποτελέσει τόπο καθοριστικής σημασίας της κοινωνικής αλλαγής και ένταξης. Σε αυτό τον άξονα, ήδη από την δεκαετία του '90, έχουν υλοποιηθεί αρκετά εκπαιδευτικά προγράμματα και δράσεις από αρκετά ελληνικά μουσεία, που έχουν ως στόχο την ενθάρρυνση νέων ομάδων κοινού με απώτερο σκοπό την κοινωνική τους ένταξη.

Ήδη από το 1994 με το πιλοτικό πρόγραμμα *«Ο πολιτισμός ως μέσον κοινωνικής ένταξης-μια διαπολιτισμική προσέγγιση»* επιχειρήθηκε η πρόσβαση στον πολιτισμό (μουσεία, μνημεία, αρχαιολογικοί χώροι), ηλικιωμένων και παιδιών από μουσουλμανικές κυρίως οικογένειες, του ιστορικού κέντρου της Αθήνας. Μουσεία όπως το Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο στην Αθήνα, το Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, το Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης κ.ά. υλοποιούν δράσεις που απευθύνονται σε ειδικές ομάδες κοινού.

Κατά την επίσκεψη σε ένα τέτοιο μουσείο όπου το κοινό-στόχος θα είναι η τρίτη ηλικία, παρατηρούνται τα ακόλουθα :

- Πηγαίνει μια ομάδα ηλικιωμένων με οργανωμένη επίσκεψη για μια ξενάγηση ή εργαστήριο.
- Διοργανώνονται πολλές εκπαιδευτικές εκδρομές.
- Προσφέρονται εθελοντικά υπηρεσίες από την ηλικιακή αυτή ομάδα πρόθυμα και χωρίς αντάλλαγμα σε διάφορες εκπαιδευτικές δράσεις κάποιου μουσείου.
- Πραγματοποιούνται εκπαιδευτικά προγράμματα και από συνταξιούχους εκπαιδευτικούς και ξεναγούς τρίτης ηλικίας (Αδάμ-Βελένη, Γεωργάκη & Ξανθοπούλου, 2010).
- Συμμετέχουν ενεργά σε κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα, σκέπτονται κριτικά, βιώνουν την μουσειακή εμπειρία, αξιοποιούν τις πρότερες γνώσεις και εμπειρίες τους για να συμβάλουν στην εκτέλεση αυτού του προγράμματος (Αδάμ- Βελένη, 2008).
- Το μουσείο παρέχει για τους ηλικιωμένους που ζουν σε γηροκομεία μουσειοσκευές (Αδάμ- Βελένη, 2008).
- Παρακολουθούν και ψηφιακές δράσεις όπου ενισχύεται η χρήση ψηφιακών εργαλείων από αυτούς, καθώς και η δημιουργικότητα και η αυτοπεποίθησή τους.
- Σε ένα μουσείο ο χώρος διαμορφώνεται ειδικά και για τα άτομα με κινητικά προβλήματα τρίτης ηλικίας, με την διάθεση αμαξιδίων, ραμπών και ανελκυστήρων.

- Υπάρχει η δυνατότητα ακουστικής ξενάγησης για άτομα τρίτης ηλικίας με προβλήματα όρασης, καθώς και οδηγός εκθεμάτων μέσω της γραφής Braille.
- Για τα άτομα τρίτης ηλικίας με προβλήματα ακοής, προσφέρονται βοηθητικές συσκευές ακρόασης.
- Ένα μουσείο μπορεί να παρέχει και βιντεοπαιχνίδια στους ηλικιωμένους, για την διάδρασή τους με τα εκθέματα, την βίωση μουσειακής εμπειρίας, την ψυχαγωγία τους και την καλύτερη αφομοίωση του περιεχομένου του μουσείου, μέσω των βιντεοπαιχνιδιών.
- Δίνεται η δυνατότητα στην ιδιαίτερη αυτή ηλικιακή ομάδα να παρατηρήσει κάποια εκθέματα ενός μουσείου, να συζητήσει για αυτά με τους γύρω του, αλλά και με το προσωπικό, λέγοντας δικές του απόψεις και σκέψεις ελεύθερα χωρίς περιορισμούς.
- Για τον εμπλουτισμό των εκθεμάτων κάποιου μουσείου παρέχονται και οι συνεντεύξεις. Τα ηλικιωμένα άτομα μέσω των αναμνήσεων, εμπειριών και γνώσεών τους, μιλάνε για την καθημερινή ζωή τους στο παρελθόν, λέγοντας για τα παιχνίδια που έπαιζαν, διάφορα εργαλεία που χρησιμοποιούσαν, τον τρόπο εκπαίδευσής τους (Γκότσης, 2010).
- Τα άτομα τρίτης ηλικίας με άνοια, με επιλεγμένα έργα ενός μουσείου, μπορούν να μοιραστούν κοινές εμπειρίες, σκέψεις, συναισθήματα καθώς και να επικοινωνήσουν και να εκφραστούν ελεύθερα τόσο με τους εκπαιδευτές και τους φροντιστές τους, όσο και αναμεταξύ τους. Η θέαση έργων τέχνης, ενεργοποιεί την φαντασία τους και τους δίνεται η ευκαιρία να κοινωνικοποιηθούν και να ανακαλέσουν μνήμες από το παρελθόν.
- Στις δράσεις ενός μουσείου για τους ηλικιωμένους περιλαμβάνονται προβολές ταινιών, περίπατοι στους εξωτερικούς χώρους των μουσείων, διαλέξεις και άλλα (Rosenberg 2016).

3.5. Χρήση διαδραστικών εφαρμογών για την τρίτη ηλικία εντός των μουσείων

Όσον αφορά την χρήση τεχνολογιών στο μουσείο, υπάρχει αρκετό πολυμεσικό υλικό για την δυνατότητα χειρισμού συσκευών με εναλλακτικούς τρόπους από τα ηλικιωμένα άτομα. Για άτομα με προβλήματα όρασης υπάρχει μια ειδική εφαρμογή με φωνητικές εντολές και με μια ειδικά προσαρμοσμένη εικόνα ή ήχο και μηχανική ανάγνωση κειμένου. Επίσης υπάρχει σχεδιασμός ειδικών συστημάτων με αξιολόγηση της ακουστικής πληροφορίας. Για τα ηλικιωμένα άτομα με κώφωση, χρησιμοποιούνται βίντεο στην νοηματική γλώσσα, που λειτουργεί από αυτά συνήθως με τη χρήση QR Codes μπροστά από το κάθε αντικείμενο του μουσείου (Δεληγιάννης & Παπαϊωάννου 2014). Ένα από τα εμπόδια ξεναγήσεων των ηλικιωμένων με συσκευές χειρός, αλλά και γενικά με τις νέες τεχνολογίες στο μουσείο, είναι η δυσκολία ως προς την χρήση τους.

Για αυτό τον λόγο, αναπτύσσονται τεχνολογίες που καταγράφουν το βλέμμα του επισκέπτη. Όταν αυτός κοιτάζει για λίγο ένα ψηφιακό αντικείμενο, κινητοποιείται ένας αισθητήρας, ευρισκόμενος σε ένα ζευγάρι γυαλιών (Milekic 2003). Για την πιο εύκολη πρόσβαση στις πληροφορίες από τους ηλικιωμένους σχεδιάζονται έξυπνα γυαλιά επαυξημένης πραγματικότητας για την καλύτερη εμπειρία των ατόμων τρίτης ηλικίας σε υπαίθρια σημεία πολιτιστικής κληρονομιάς. Προσφέρουν πληροφορίες για το περιβάλλον, από αυτά τα σημεία ενδιαφέροντος που οι ίδιοι βλέπουν. Η χρήση αυτών των γυαλιών είχε θετική επίδραση στα ηλικιωμένα άτομα (Gavalas, Sylaiou, Kasapakis & Djardanova 2020).

Ένας άλλος διαδραστικός τρόπος πληροφόρησης για τα εκθέματα του μουσείου, είναι η χρήση μιας πειραματικής εφαρμογής, με τίτλο ***DinoHunter*** για μουσεία φυσικής ιστορίας. Σχετίζεται με την επίσκεψη στο μουσείο, με την μορφή ενός εκπαιδευτικού και ψυχαγωγικού παιχνιδιού, που στηρίζεται στις επιστημονικές πληροφορίες για τους δεινόσαυρους, αλλά χρησιμοποιούνται και δραματουργικά χαρακτηριστικά ταινιών του Hollywood, παραμυθιών ή θεατρικών παιχνιδιών και στοιχεία «εμβάθυνσης» από ηλεκτρονικά παιχνίδια για καλύτερα αποτελέσματα μάθησης.

Σύμφωνα με τον Παναγιώτη Μπαμίδη, *«μπορεί να καλυτερεύσει η σωματική υγεία των ηλικιωμένων με ψηφιοποιημένα παιχνίδια. Επίσης, μπορεί να βελτιωθεί και η νοητική τους υγεία με διάφορα εκπαιδευτικά παιχνίδια»*. Οι επισκέπτες ηλικιωμένοι συμμετέχουν στο παιχνίδι με διάφορες φορητές συσκευές με συνδυασμό των ψηφιακών πληροφοριών με τα πραγματικά εκθέματα.

Με το *DinoExplorer* οι επισκέπτες παρατηρώντας έναν πραγματικό σκελετό δεινοσαύρου, βλέπουν στην φορητή συσκευή τους εικονικές τρισδιάστατες ταινίες για τον τρόπο αναπνοής του δεινοσαύρου, καθώς και την μορφή του με προσθήκη μυών και άλλων στοιχείων του σώματός του. Με το *DinoTalk* οι επισκέπτες επικοινωνούν με το δεινόσαυρο και του κάνουν διάφορες ερωτήσεις και το *DinoSim* αναφέρει τα χαρακτηριστικά και την κίνηση του δεινοσαύρου, με επιστημονικά δεδομένα (Sauer & Gobel 2003).

Για τους ηλικιωμένους με δυσκολία μετακίνησης υπάρχουν τα εικονικά μουσεία. Γίνεται χρήση εικόνας, κινουμένων γραφικών, βίντεο και ο επισκέπτης ηλικιωμένος μπορεί να έχει πρόσβαση στις πληροφορίες που επιθυμεί ο ίδιος και να πειραματιστεί με αυτές με διάφορους τρόπους (Δασκαλοπούλου & Μπούνια 2008). Σε ένα περιβάλλον εικονικού μουσείου που καταργούνται οι γεωγραφικές αποστάσεις (Δασκαλοπούλου & Μπούνια 2008) μπορεί να επισκεφθεί κάποιος και το πιο μακρινό μουσείο από όπου και αν βρίσκεται. Έτσι και οι ηλικιωμένοι που δεν μπορούν να μετακινηθούν και να ταξιδέψουν εύκολα λόγω διαφόρων προβλημάτων, τους προσφέρεται η δυνατότητα πρόσβασης σε ένα εικονικό μουσείο (Οικονόμου 2004).

Για την εξυπηρέτηση των ατόμων τρίτης ηλικίας που ενδιαφέρονται να επισκεφθούν ένα εικονικό μουσείο (Sylaiou Mania et' al. 2017), που έχει εικόνες (Image ability), δίδεται έμφαση στα χαρακτηριστικά ενός αντικείμενου, και γίνεται επεξεργασία σε βάθος της, (Image scalability) για την μεγαλύτερη ανάλυσή της και η αφήγησή της (narration) ώστε να ακούει κάποιος πληροφορίες που δυσκολεύεται με την χρήση του τεχνολογικού μέσου. Για την καλύτερη κατανόηση του περιεχομένου των εκθεμάτων ενός μουσείου, χρησιμοποιούνται πολυαισθητηριακά αντικείμενα, σε συνδυασμό με την τεχνολογία για την καλύτερη μουσειακή εμπειρία των ηλικιωμένων (Δεληγιάννης & Παπαϊωάννου 2014).

Η παροχή διαδραστικών εμπειριών σε μουσεία για την τρίτη ηλικία είναι ένα σημαντικό θέμα, καθώς αυτά τα προγράμματα μπορούν να ενισχύσουν τη συμμετοχή, την μάθηση και την ψυχαγωγία των ηλικιωμένων επισκεπτών. Ακολουθούν μερικές ιδέες και πρακτικές που μπορούν να εφαρμοστούν για να εξασφαλίσουν μια αξέχαστη και εμπλουτιστική εμπειρία:

1. Ξεναγήσεις με οδηγούς

- **Προσαρμοσμένες ξεναγήσεις:** Προσαρμογή των ξεναγήσεων στις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των ηλικιωμένων επισκεπτών.

- **Αφήγηση ιστοριών:** Ενσωμάτωση αφηγηματικών τεχνικών για να κάνουν τις ξεναγήσεις πιο ζωντανές και ενδιαφέρουσες.

2. Διαδραστικές εκθέσεις

- **Αγγίξιμες εκθέσεις:** Δημιουργία εκθέσεων που επιτρέπουν την αλληλεπίδραση μέσω της αφής.
- **Πολυαισθητηριακές εμπειρίες:** Χρήση οπτικοακουστικού υλικού, αρωμάτων και ήχων για να εμπλουτίσουν την εμπειρία.

3. Εκπαιδευτικά προγράμματα

- **Εργαστήρια:** Οργάνωση εργαστηρίων τέχνης, χειροτεχνίας ή μουσικής που να είναι προσβάσιμα και κατάλληλα για την τρίτη ηλικία.
- **Διαλέξεις και σεμινάρια:** Πρόσκληση ειδικών για να μιλήσουν για διάφορα θέματα ενδιαφέροντος.

4. Χρήση της τεχνολογίας

- **Εφαρμογές και ψηφιακές περιηγήσεις:** Ανάπτυξη εφαρμογών για κινητά που παρέχουν πληροφορίες και διαδραστικές περιηγήσεις.
- **Εικονική πραγματικότητα (VR):** Χρήση VR για την παροχή εμπειριών που θα ήταν δύσκολο να βιώσουν διαφορετικά.

5. Προσβασιμότητα και άνεση

- **Καθίσματα και ανάπαυση:** Παροχή επαρκών καθισμάτων και περιοχών ανάπαυσης σε όλο το μουσείο.
- **Σαφής σήμανση:** Καλή σήμανση και εύκολη πρόσβαση για άτομα με περιορισμένη κινητικότητα.
- **Προσαρμοσμένες ώρες λειτουργίας:** Προσφορά επισκέψεων κατά τις ώρες που είναι πιο βολικές για τους ηλικιωμένους.

6. Κοινωνικές δραστηριότητες

- **Ομάδες συζητήσεων:** Δημιουργία ομάδων συζητήσεων για να ενθαρρύνουν την κοινωνική αλληλεπίδραση.

- **Κλαμπ αναμνήσεων:** Οργάνωση συνεδριών όπου οι ηλικιωμένοι μπορούν να μοιραστούν αναμνήσεις και εμπειρίες.

7. Συνεργασίες

- **Συνεργασία με τοπικές κοινότητες:** Συνεργασία με κέντρα ηλικιωμένων και άλλους φορείς για την προώθηση των προγραμμάτων.
- **Εθελοντισμός:** Πρόσκληση ηλικιωμένων να συμμετάσχουν ως εθελοντές στο μουσείο.

Η εφαρμογή αυτών των πρακτικών μπορεί να ενισχύσει την εμπειρία των ηλικιωμένων στα μουσεία και να προάγει την ενεργό συμμετοχή τους στον πολιτισμό και την τέχνη.

3.6 Μουσειοεκπαιδευτικά προγράμματα για την τρίτη ηλικία

Το 1926, ο Αμερικανός εκπαιδευτής ενηλίκων Eduard Lindeman είχε αναφέρει : *«ο άνθρωπος μαθαίνει όλη την διάρκεια της ζωής του και η εκπαίδευση δεν τελειώνει»* (Chadwick, 2004). Το μουσείο με τον εκπαιδευτικό του ρόλο μπορεί να ανταποκριθεί στις μαθησιακές απαιτήσεις του κοινού του σε όλη τη διάρκεια της ζωής του. Με την ενεργό συμμετοχή των ηλικιωμένων στις εκπαιδευτικές δράσεις ενός μουσείου, αναπτύσσεται το αίσθημα αυτοπεποίθησης, ενισχύονται οι ικανότητες και οι γνώσεις τους και διευκολύνεται η διανοητική τους αλλαγή συμβάλλοντας στη μετάδοση της μάθησης σε όλη την ζωή τους (Taylor, 2010). Σύμφωνα με έρευνα επιστημόνων της κλινικής Mayo στη Μινεσότα, δημοσιευμένη στο περιοδικό *«Neurology»*, η ενασχόληση με την τέχνη ενδεχομένως θα επιβραδύνει την εμφάνιση των αρχικών σταδίων της άνοιας στο 73% σε άτομα τρίτης ηλικίας άνω των 85 ετών (Knapton, 2015).

Όσον αφορά την Ελλάδα, οι ηλικιωμένοι άνω των 65 ετών είναι σε ποσοστό 19% του πληθυσμού και προβλέπεται ότι το 2030 θα έχουν φτάσει περίπου το 30% του πληθυσμού, λόγω της αύξησης του προσδόκιμου ζωής και της όλο και μεγαλύτερης υπογεννητικότητας (Ε.Γ.Γ.Ε. 2017). Οι υπάλληλοι του μουσείου θα πρέπει να έχουν κατά νου αυτά τα στοιχεία όταν σχεδιάζουν εκπαιδευτικά προγράμματα και να μην παραμελούν αυτήν την συγκεκριμένη ηλικιακή ομάδα.

Ένα μουσειοεκπαιδευτικό πρόγραμμα έχει σκοπό να συνδυάσει την μάθηση με την εμπειρία της επίσκεψης σε ένα μουσείο. Τα προγράμματα αυτά είναι σχεδιασμένα για διάφορες ηλικίες και ενδιαφέροντα και συνήθως περιλαμβάνουν μια ποικιλία δραστηριοτήτων που μπορούν να είναι τόσο εκπαιδευτικές όσο και ψυχαγωγικές.

Στόχοι ενός μουσειοεκπαιδευτικού προγράμματος:

1. Εκπαιδευτικοί στόχοι:

- ο Ενίσχυση της γνώσης των συμμετεχόντων για συγκεκριμένα θέματα, ιστορικές περιόδους, τέχνη, επιστήμη κ.λπ.
- ο Ανάπτυξη κριτικής σκέψης και δημιουργικών δεξιοτήτων.
- ο Προώθηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και της ιστορικής μνήμης.

2. Ψυχαγωγικοί στόχοι:

- ο Δημιουργία ευχάριστων και διασκεδαστικών εμπειριών.
- ο Ενίσχυση της κοινωνικής αλληλεπίδρασης και της συνεργασίας μεταξύ των συμμετεχόντων.
- ο Παροχή ευκαιριών για προσωπική έκφραση και δημιουργικότητα.

Στοιχεία ενός Μουσείοεκπαιδευτικού Προγράμματος:

1. Ξεναγήσεις και Εκθέσεις:

- ο Θεματικές ξεναγήσεις που συνδυάζουν την αφήγηση με την εξερεύνηση εκθεμάτων.
- ο Διαδραστικές εκθέσεις που επιτρέπουν την αλληλεπίδραση των επισκεπτών με τα εκθέματα.

2. Εργαστήρια και Σεμινάρια:

- ο Πρακτικά εργαστήρια όπου οι συμμετέχοντες δημιουργούν δικά τους έργα ή ασκούν συγκεκριμένες δεξιότητες.
- ο Σεμινάρια που εμβαθύνουν σε συγκεκριμένα θέματα ή τεχνικές.

3. Ψηφιακές Δραστηριότητες:

- ο Χρήση ψηφιακών εργαλείων και εφαρμογών για την εμπλουτισμένη μάθηση (π.χ., εικονικές περιηγήσεις, διαδραστικά κουίζ).

4. Εκπαιδευτικό Υλικό:

- ο Βιβλιαράκια δραστηριοτήτων, φυλλάδια και οδηγούς για τους εκπαιδευτικούς και τους γονείς.

- Ψηφιακό υλικό που μπορεί να χρησιμοποιηθεί πριν ή μετά την επίσκεψη στο μουσείο.

Προτάσεις για Δημιουργία Ενός Μουσειοεκπαιδευτικού Προγράμματος:

1. Επιλογή Θέματος:

- Καθορίστε το κεντρικό θέμα του προγράμματος ανάλογα με το κοινό-στόχο και τα εκθέματα του μουσείου.

2. Σχεδιασμός Δραστηριοτήτων:

- Αναπτύξτε δραστηριότητες που είναι συναρπαστικές, διαδραστικές και σχετικές με το θέμα.
- Συμπεριλάβετε δραστηριότητες που ενθαρρύνουν τη συμμετοχή και την εμπλοκή των συμμετεχόντων.

3. Εκπαίδευση Προσωπικού:

- Εκπαιδεύστε το προσωπικό του μουσείου ώστε να μπορεί να καθοδηγήσει και να υποστηρίξει τους επισκέπτες κατά τη διάρκεια του προγράμματος.

4. Αξιολόγηση και Ανατροφοδότηση:

- Συγκεντρώστε σχόλια από τους συμμετέχοντες για να βελτιώσετε μελλοντικά προγράμματα.
- Κάντε τακτικές αναθεωρήσεις και προσαρμογές βάσει της αξιολόγησης.

Παραδείγματα Μουσειοεκπαιδευτικών Προγραμμάτων:

1. Μουσείο Ακρόπολης:

- Προγράμματα που εξερευνούν την αρχαία ελληνική τέχνη και την ιστορία της Ακρόπολης μέσα από διαδραστικές περιηγήσεις και εργαστήρια.

2. Μουσείο Μπενάκη:

- Εργαστήρια τέχνης και πολιτισμού που ενισχύουν την κατανόηση των παραδοσιακών και σύγχρονων τεχνών.

3. Μουσείο Φυσικής Ιστορίας:

- Προγράμματα που εστιάζουν στη βιολογία, την οικολογία και την περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση μέσω διαδραστικών εκθέσεων και επιστημονικών εργαστηρίων.

Το κλειδί για ένα επιτυχημένο μουσειοεκπαιδευτικό πρόγραμμα είναι η ισορροπία μεταξύ της εκπαίδευσης και της ψυχαγωγίας, προκειμένου να δημιουργηθεί μια αξέχαστη εμπειρία για τους επισκέπτες.

Για την επιτυχία ενός εκπαιδευτικού προγράμματος, θα πρέπει πρώτα να αποσαφηνιστούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ηλικιωμένων. Τα κύρια χαρακτηριστικά τους είναι τα εξής :

1. Αλλαγές στο διανοητικό τους επίπεδο με μείωση των μαθησιακών τους ικανοτήτων, αλλά σταθερότητα των γνώσεων και των δεξιοτήτων τους μέσα από την επαφή με το πολιτισμικό περιβάλλον και την γλώσσα.
2. Επηρεάζεται η ψυχολογία τους αρνητικά με παρουσίαση πολύ συχνά του φαινομένου της κατάθλιψης στο 1/10 των ηλικιωμένων και αυτό έχει ως συνέπεια την έλλειψη αυτοπεποίθησης, το συναίσθημα μελαγχολίας, την έλλειψη χαράς και δυναμισμού κ.α. (Αναστασιάδου,2015).

Μερικά από τα βασικά χαρακτηριστικά των ηλικιωμένων μελών των Κ.Α.Π.Η. είναι τα εξής :

1. Οι περισσότεροι από αυτούς είναι γυναίκες ηλικίας από 65-70 έως και 90 χρονών.
2. Γενικά έχουν μειωμένο κοινωνικοοικονομικό και μορφωτικό επίπεδο.
3. Ακόμη και εάν νιώθουν μοναξιά, θέλουν να συναναστρέφονται με τους άλλους ανθρώπους και να είναι ενεργητικοί και δραστήριοι (Γκότσης & Φατώλα, 2009-2010).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

4. Εισαγωγή

Από τα μέσα του 1800 η ιστορία της τέχνης απευθύνεται σε όλους τους λαούς όλων των εποχών (Belting, Dilly, Kemp, Sauerlander & Warnke, 1995). Έως τότε και ειδικά κατά την χριστιανική περίοδο, δινόταν έμφαση στην ευρωπαϊκή τέχνη, με αναλυτική περιγραφή και κατανόησή της. Όμως δεν έχει ξεκαθαριστεί ακόμα η έννοια της *«ιστορίας της τέχνης»* (Belting, Dilly, Kemp, Sauerlander & Warnke, 1995).

Κατά την σύγχρονη εποχή, τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης προβάλλουν διάφορες εικόνες, τις οποίες βλέπει παθητικά το άτομο χωρίς να τις επεξεργάζεται και να τις εξετάζει προσεκτικά. Από την άλλη πλευρά, με τις επισκέψεις στα μουσεία και σε άλλα πολιτιστικά ιδρύματα, κυριαρχεί η φυσική επαφή με τα εκθέματα, η παρατήρηση των έργων τέχνης και ο προβληματισμός γύρω από αυτά (Grossberg & Nelson, 1992).

Η κοινωνία δομείται με την τέχνη, την ιστορία και την επιστήμη, μέσω του πολιτισμού και τα άτομα βλέπουν την ζωή τους με διαφορετικό τρόπο, με σκοπό να οδηγηθούν στην γνώση (Carlgren, Klingborg, 1976). Σύμφωνα με τους J. Ruskin, W. Morris, H. Read, F. Oppenheimer, L. Malaguzzi, G. Rodari, E. Key, C. Malmsten, M. Lindgren-Fridell, η τέχνη έχει σημαντική επίδραση στην ανάπτυξη του ανθρώπου. Στην σύγχρονη εποχή αυτή η αντίληψη κυριαρχεί και στο περιβάλλον της εκπαίδευσης (Nobel, 1996). Με τις εικαστικές τέχνες φαίνεται καλύτερα ο τρόπος ζωής των ατόμων της κοινωνίας.

Τα σύγχρονα ζωγραφικά έργα απευθύνονται στην αίσθηση της όρασης και κάνουν τους ανθρώπους να έχουν κριτικό πνεύμα και να προβληματίζονται για αυτά. Με τα εικαστικά έργα τέχνης, τα άτομα εκφράζουν ελεύθερα τις ιδέες τους και τις αποτυπώνουν σε αυτά (Βαμβακίδου, & Μπέσσας, 2004). Διεγείρονται οι αισθήσεις και μπορεί να υπάρξουν αλλαγές στην κοινωνία (Γεωργίου, 1989).

Η εικαστική τέχνη (Beardsley, 1989) λειτουργεί ευεργετικά στο άτομο και το βοηθά να εκφράσει ελεύθερα διάφορα συναισθήματα, όπως είναι η χαρά, η λύπη, ο θυμός, η νοσταλγία. Αυτή έχει θετική επίδραση και στα άτομα τρίτης ηλικίας, τα οποία παρατηρούν κάποιον πίνακα ζωγραφικής και βιώνουν διάφορα συναισθήματα, είτε θετικά είτε αρνητικά. Όταν

συμμετέχουν σε κάποια δραστηριότητα και αντικρίζουν έργα τέχνης, νιώθουν ωραία, είναι πιο χαρούμενοι και ξεχνάνε τα καθημερινά τους προβλήματα. Στους ηλικιωμένους με άνοια, μπορεί να βελτιωθεί και η μνήμη τους μέσω της τέχνης. Στην Ευρώπη και την Αμερική, από τα παλιά τα χρόνια, η τέχνη είχε θεραπευτικό σκοπό και λειτουργία. Αυτή είχε αξιοποιηθεί σε ενήλικες και παιδιά. Στην Ελλάδα, μόλις πρόσφατα άρχισε να λειτουργεί σε ειδικά σχολεία και νοσοκομεία. Με την τέχνη το άτομο μπορεί ομαλά να αναπτύξει το γνωστικό του επίπεδο (Κλειτσινίκου, Μίχα & Παπαγιαννάκη, 2012).

Πιο κάτω θα αναφερθούν μουσεία από τον διεθνή και ελλαδικό χώρο, που προσφέρουν εκπαιδευτικά προγράμματα και δράσεις για τους ηλικιωμένους. Πρόκειται για το Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, το Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού Θεσσαλονίκης, το Μουσείο Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης, το Λαογραφικό και Εθνολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, το Μουσείο Μέρμυρας Ποντίων Κυριών Θεσσαλονίκης, το Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης Θεσσαλονίκης, το Παιδικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, το Πολεμικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, το Μουσείο Φωτογραφίας Θεσσαλονίκης, το Μουσείο Βασίλη & Ελίζας Γουλανδρή Αθήνας. Από το εξωτερικό επιλέχθηκαν τα προγράμματα που πραγματοποιούνται στο Μουσείο του Λούβρου, στο Μουσείο MOMA, στα Μουσεία Λίβερπουλ, στο Μουσείο Phillips Collection, στο Μουσείο Stedelijk και κλείνοντας γίνεται αναφορά στο Μουσείο Geffrye.

4.1. Μουσειακή εκπαίδευση

Ο όρος *μουσείο* προέρχεται από τις Μούσες, οι οποίες ήταν προστάτιδες της Τέχνης και της Ποίησης (Νάκου, 2001). Στο τέλος του Μεσαίωνα, ο όρος αυτός εμφανίστηκε από τις πλούσιες οικογένειες που διατηρούσαν σπουδαίες συλλογές τέχνης. Κατά τα ελληνιστικά χρόνια, το πρώτο μουσείο θεωρείτο ότι ήταν το «*Μουσείο των Πτολεμαίων*» στην Αλεξάνδρεια και το οποίο λειτούργησε ως τόπος για την άνθηση των γραμμάτων και των τεχνών (Γκαζή, 1999 Νάκου, 2001).

Σήμερα τα μουσεία έχουν αποκτήσει κοινωνικό και εκπαιδευτικό ρόλο και έτσι αρχίζει να αναπτύσσεται η μουσειακή εκπαίδευση. Μέσω της βιωματικής μάθησης, το άτομο ανακαλύπτει πράγματα και δεν δέχεται απλά έτοιμες πληροφορίες. Σκοπός της μουσειακής εκπαίδευσης είναι η πρόκληση της κριτικής σκέψης του ατόμου. Έχει άτυπη λειτουργία και

προσφέρει εμπειρίες μάθησης σε συνδυασμό με την ψυχαγωγία, την συμμετοχή (Κακούρου – Χρόνη, 2005).

Για την υλοποίηση των εκπαιδευτικών δράσεων στα σύγχρονα μουσεία, είναι αναγκαία πρώτα η θεωρία, ο προγραμματισμός και ο προσδιορισμός του κοινού-στόχου (Δάλκος, 2000). Ως εκπαιδευτικό πρόγραμμα νοείται «*μια οργανωμένη εκπαιδευτική διαδικασία, που έχει στόχο την ανάπτυξη των δεξιοτήτων του ατόμου και την ψυχαγωγία του*» (Άλκηστις, 1995). Τα τελευταία χρόνια σχεδιάζονται εκπαιδευτικά προγράμματα και για άτομα με ιδιαιτερότητες και αναπηρίες (Νικονάνου, Νάκου & Κανελλόπουλος, 2017). Τα μουσειοπαιδαγωγικά προγράμματα βασίζονται στα διαφορετικά χαρακτηριστικά, δεξιότητες των ατόμων που θέλουν να μαθαίνουν μέσω των μουσείων (Νάκου, 2001).

Πιο κάτω αναφέρονται οι κυριότερες μουσειοπαιδαγωγικές μέθοδοι:

- **Η μέθοδος της αφήγησης:** Πρόκειται για την παθητικότητα του ατόμου, την μη έκφραση γνώμης ή άποψης και την μη αλληλεπίδραση με τα άλλα άτομα.

Διάφορες δραστηριότητες που μπορούν να υλοποιηθούν με την μέθοδο της αφήγησης στο μουσείο είναι:

- **Η ξενάγηση:** Ο επισκέπτης παίρνει συνήθως επιστημονικές πληροφορίες για τα εκθέματα του μουσείου. Δεν του δίνεται συχνά η δυνατότητα να εκφράσει απορίες και συγκεντρώνεται στην αφήγηση του ξεναγού. Για την επιτυχία της ξενάγησης, θα πρέπει να έχουν ένα κοινό χαρακτηριστικό μεταξύ τους τα εκθέματα, να απευθύνονται σε άτομα με κοινά χαρακτηριστικά μεταξύ τους και ο ξεναγός να εκφράζεται με τρόπο που να γίνεται σαφής και κατανοητός από τους ακροατές (Νικονάνου, 2012).
- **Η διήγηση ιστοριών ή παραμυθιών:** Βασίζεται στην αφήγηση και χρησιμοποιείται ως μέσο γνώσεων για διηγήσεις ιστοριών ή παραμυθιών, αναλόγως και του θέματος του μουσείου.
- **Μαιευτική μέθοδος:** Πρόκειται για μία μέθοδο στην οποία κυριαρχεί ο διάλογος. Οι ειδήμονες του μουσείου προτρέπουν τους επισκέπτες τους για παρατήρηση, σκέψη, καθώς και έκφραση προσωπικών απόψεων και κρίσεων.
- **Ανακαλυπτική ή αποκαλυπτική μέθοδος:** Το άτομο εξερευνεί το ίδιο, τους χώρους του μουσείου και συμμετέχει ενεργά στην μαθησιακή διαδικασία (Hein 1998).

- **Βιωματικές - Δημιουργικές μέθοδοι:** Κυριαρχεί η δημιουργική έκφραση και η εμπειρία. Το κοινό συμμετέχει ενεργά στις δράσεις του μουσείου και προβάλλει την δική του άποψη για κάθε θέμα.

Το κάθε μουσείο λοιπόν, καλείται να επιλέξει την κατάλληλη μέθοδο, έτσι ώστε να καταφέρει να προσφέρει εκπαιδευτικά προγράμματα, τα οποία να απευθύνονται τόσο σε ηλικιακές ομάδες με κοινά ενδιαφέροντα, ή σε άλλα άτομα με ιδιαιτερότητες, όπως είναι τα άτομα με αναπηρίες.

4.2. Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Το Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης ιδρύθηκε το 1912 και το κτίριο που στεγάζεται σήμερα εγκαινιάστηκε στις 27 Οκτωβρίου 1962 όταν η πόλη γιόρταζε τα 50 χρόνια από την απελευθέρωσή της. Δημιουργήθηκε από τον αρχιτέκτονα Πάτροκλο Καραντινό.

Τα εκθέματα, τα οποία φιλοξενεί, προέρχονται από τις ανασκαφές, που έχουν πραγματοποιηθεί στην πόλη της Θεσσαλονίκης και στην ευρύτερη περιοχή της Μακεδονίας. Τον Ιούνιο του 1980 εγκαινιάστηκε μια νέα πτέρυγα για να φιλοξενήσει τα ευρήματα από τις ανασκαφές της δεκαετίας του 1970 στους Βασιλικούς Τάφους της Βεργίνας με την έκθεση οι **«Θησαυροί της Βεργίνας»**. Το 1982 οργανώθηκε μια νέα έκθεση, των ταφικών ανασκαφικών συνόλων από την Σίνδο. Το 1996 έγινε η πρώτη εκτεταμένη έκθεση για την προϊστορική Μακεδονία στον ημιυπόγειο χώρο κάτω από την έκθεση της Βεργίνας, στο καινούργιο κτήριο του Βογιατζή του 1980.

Στο Μουσείο στεγάζονται ευρήματα από την ανασκαφική έρευνα σε οικόπεδα της πόλης και σε αρχαιολογικούς χώρους και ειδικότερα από τη δραστηριότητα της ΙΣΤ' εφορίας αρχαιοτήτων, που καλύπτει τους νομούς Θεσσαλονίκης, Κιλκίς, Πιερίας, Χαλκιδικής. Για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα φιλοξένησε τα ευρήματα των ανασκαφών του Μανώλη Ανδρόνικου από τη Βεργίνα. Στις εσωτερικές αίθουσες στεγάζονται τα ευρήματα από το νεκροταφείο της Σίνδου. Στις εξωτερικές αίθουσες εκτίθενται αντικείμενα της Νεολιθικής, Κλασικής, Ελληνιστικής και Ρωμαϊκής εποχής, ενώ στον κάτω όροφο παρουσιάζεται η προϊστορική συλλογή παρουσιάζοντας στον επισκέπτη μια διαχρονική εικόνα της πολιτισμικής εξέλιξης όχι μόνο στην Θεσσαλονίκη αλλά και ευρύτερα σε ολόκληρη την περιοχή της Κεντρικής Μακεδονίας.

Στην στοά μπροστά από την είσοδο του Μουσείου βρίσκονται δύο μαρμάρινες σαρκοφάγοι από την Θεσσαλονίκη με κάλυμμα στο οποίο απεικονίζεται ο νεκρός να αναπαύεται. Στις πλευρές των σαρκοφάγων εικονίζονται θέματα όπως ο Ορφέας με την άρπα του, οι Αμαζόνες σε μάχη, το κυνήγι του κάπρου της Καλυδώνας κ.α. Πρόκειται για έργα αττικών εργαστηρίων του 2^{ου}-3^{ου} αι. μΧ.

Το Αρχαιολογικό Μουσείο της Θεσσαλονίκης κηρύχθηκε διατηρητέο μνημείο από το Υπουργείο Πολιτισμού το 2001. Το 2002 με σχετικό Προεδρικό Διάταγμα (το 164/2002) το Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης έγινε ανεξάρτητη περιφερειακή μονάδα του Υπουργείου Πολιτισμού.

Εκτός όλων των υπολοίπων ηλικιακών ομάδων, το μουσείο επισκέπτονται και ηλικιωμένοι άνθρωποι, τόσο μόνοι τους ως απλοί επισκέπτες, όσο και με συνοδεία για μια ξενάγηση. Οι δράσεις που οργανώνονται από το μουσείο για την ομάδα αυτή είναι προσαρμοσμένες ειδικά για αυτούς και όταν ζητηθεί, υπάρχει οργανωμένη επίσκεψη με κάποια ξενάγηση ή εργαστήριο. Πιο παλιά είχαν διοργανωθεί ξεναγήσεις για την νέα μόνιμη έκθεση του μουσείου, όπου υπήρχε προσέλευση των Κ.Α.Π.Η, ειδικά την χρονική περίοδο 2006-2008.

Επίσης είχε παρουσιαστεί ένα πρόγραμμα για τα αρχαία επαγγέλματα της Θεσσαλονίκης, που απευθυνόταν στην τρίτη ηλικία. Θα αναφέρουμε τον Σύλλογο *«Φίλων του Μουσείου»*, όπου είναι ένας μη κερδοσκοπικός οργανισμός, με έτος ίδρυσης το 1985. Ο Σύλλογος αυτός προσφέρει βοηθητική δράση στο έργο του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης, καθώς διοργανώνει πλήθος εκπαιδευτικών εκδρομών στην Ελλάδα και το εξωτερικό και προσφέρει ξενάγηση από τους κατά τόπους ειδικούς επιστήμονες, διαλέξεις για το κοινό και διάφορα άλλα γεγονότα επιστημονικού, κοινωνικού και εκπαιδευτικού είδους.

Στον σύλλογο αυτό εμπεριέχονται σήμερα πάνω από 500 μέλη, κυρίως συνταξιούχοι ηλικίας άνω των 65 ετών, τα οποία είναι ειδήμονες του μουσείου γενικά, ενώ πολλά από τα μέλη αυτά προσφέρουν υπηρεσίες πρόθυμα και χωρίς αντάλλαγμα, σχεδόν μόνιμα στις διάφορες εκδηλώσεις και δράσεις του μουσείου.

Επίσης το μουσείο συνεργάζεται και με τον Επιστημονικό Σύλλογο *«Φιλόλογος»*, τα μέλη του οποίου είναι τα περισσότερα συνταξιοδοτημένα άτομα άνω των 65 ετών που προσφέρουν πρόθυμα τις υπηρεσίες τους αφιερώνοντας τον ελεύθερό τους χρόνο στο μουσείο. Τα μέλη του είναι βασικοί επισκέπτες όλων των εκθέσεων, δράσεων και διαφόρων εκδηλώσεων που διοργανώνει το μουσείο.

Το 1985 αναπτύχθηκε για πρώτη φορά το εκπαιδευτικό πρόγραμμα *«Βεργίνα»*, από συνταξιοδοτημένους εκπαιδευτικούς και ξεναγούς τρίτης ηλικίας (Αδάμ-Βελένη, Γεωργάκη & Ξανθοπούλου, 2010). Έτσι από εκείνο το χρονικό διάστημα και έπειτα, το μουσείο αξιοποιεί την ηλικιακή αυτή ομάδα ως προς όλο το φάσμα δραστηριοτήτων που διοργανώνει, γιατί πραγματικά προσφέρουν πολύτιμη βοήθεια στο μουσείο καθόλη την διάρκεια του έτους.

Το 2006-2007 πραγματοποιήθηκε και το εκπαιδευτικό πρόγραμμα με ονομασία *«Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα Περιήγησης Ενηλίκων»*, για την τρίτη ηλικία.

Στόχος του προγράμματος αυτού ήταν:

- Η καλύτερη συνεργασία εκπαιδευόμενων με τους εκπαιδευτές, η πιο συχνή επικοινωνία με τα άτομα τρίτης ηλικίας, τα οποία είναι στο περιθώριο.
- Η βίωση της μουσειακής εμπειρίας, με την ενεργή συμμετοχή των ηλικιωμένων στο πρόγραμμα, την ανάπτυξη της κριτικής τους σκέψης, την αξιοποίηση των ήδη υπάρχουσών γνώσεων και εμπειριών τους που ήδη διαθέτουν για την συνδρομή στην πραγματοποίηση του προγράμματος (Αδάμ- Βελένη, 2008).

Γενικά το μουσείο έχει σχεδιάσει και υλοποιήσει εκπαιδευτικά προγράμματα και για ηλικιωμένους σε γηροκομεία, με την χρήση μουσειοσκευών (Αδάμ- Βελένη, 2008).

Έχει πραγματοποιηθεί και ένα πρόγραμμα για ηλικιωμένους με ονομασία *«Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα για την Τρίτη και Σοφότερη Ηλικία»*, κατά το διάστημα από 5-26/7/2018. Περιείχε ωριαία θεματική ξενάγηση, που γινόταν δωρεάν, καθώς και μια ενημερωτική παρουσίαση και γνωριμία με τα εκθέματα του μουσείου, με θέμα τα επαγγέλματα και τις όχι και τόσο γνωστές αρχαίες λατρείες, για να μάθουν περισσότερα σχετικά με την καθημερινή ζωή της Αρχαίας Μακεδονίας (Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, 2018).

4.3. Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού

Το Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού είναι μουσείο που βρίσκεται στη Λεωφόρο Στρατού, απέναντι από το Πεδίον του Άρεως, στην Θεσσαλονίκη. Αποτελεί ειδική περιφερειακή μονάδα του Υπουργείου Πολιτισμού. Πρόκειται για το σημαντικότερο μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού στον κόσμο. Το 2001 κηρύχθηκε από το Υπουργείο Πολιτισμού *«ιστορικό διατηρητέο μνημείο»* και έργο τέχνης.

Σκοπεύει να διαφυλάξει, να προστατεύσει, να διατηρήσει και να προβάλει εκθέματα της παλαιοχριστιανικής, βυζαντινής, μεσαιωνικής και μεταβυζαντινής περιόδου, προερχόμενα κυρίως από τον γεωγραφικό χώρο της Μακεδονίας, καθώς και από το ανασκαφικό υλικό της 9^{ης} Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων με την οποία συνεργάζεται άμεσα. Αναπτύσσει όμως συνεργασίες και με τις άλλες Εφορείες Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, όταν υπάρχει ανάγκη για τον εμπλουτισμό και την πληρέστερη, αρτιότερη επιστημονικά και πλέον τεκμηριωμένη παρουσίαση των εκθέσεών του. Ενθαρρύνει την αύξηση προσέλευσης επισκεπτών στο μουσείο.

Το μουσείο αυτό προσφέρει μία μοναδική και αξέχαστη εμπειρία στον επισκέπτη. Στο μουσείο γίνονται περιοδικές εκθέσεις με επιστημονικό τρόπο παρουσίασης. Με τα εκπαιδευτικά προγράμματά του, επιδιώκει την ψυχαγωγία και εκπαίδευση του κοινού, από την επαφή του με τις εκθέσεις του μουσείου. Από το μουσείο αυτό εκδίδεται ετήσιο περιοδικό, που περιέχει την δραστηριότητα του Μουσείου, αλλά και σύντομα άρθρα που αφορούν έργα για τις συλλογές του.

Επίσης, σκοπεύει να δείξει τον τρόπο ζωής των ανθρώπων στην βυζαντινή και μεταβυζαντινή περίοδο, σε διάφορους τομείς όπως είναι η τέχνη, η ιδεολογία, η κοινωνική οργάνωση, η θρησκεία, αλλά και η επίδραση των ιστορικών γεγονότων αλλά και της πολιτικής κατάστασης στην καθημερινότητα των ανθρώπων. Από τις εκδηλώσεις και δράσεις του, φαίνεται ότι το μουσείο βοηθάει στο να διαφυλαχθεί, να ερευνηθεί και να παρουσιαστεί ο βυζαντινός και μεταβυζαντινός κόσμος.

Η επισκεψιμότητα του μουσείου απαρτίζεται από διάφορες ειδικές ομάδες κοινού, όπως ηλικιωμένοι, οι οποίοι πηγαίνουν, είτε για ξεναγήσεις είτε για εκπαιδευτικές δράσεις που γίνονται σε αυτό. Ένα πρόγραμμα, το οποίο μπορεί να προσαρμοστεί για άτομα τρίτης ηλικίας είναι το *«Όψεις της καθημερινής ζωής στην παλαιοχριστιανική εποχή»*, το οποίο σχεδιάστηκε το 2001. Στο πρόγραμμα αυτό, παρατηρούνται και καταγράφονται τα

αντικείμενα της έκθεσης. Ένα άλλο πρόγραμμα είναι το **«Κυριακές στο Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού»**, στο οποίο περιλαμβάνονται εργαστήρια ψηφιδωτών, κεραμικής, υφαντικής, χαρτιού, βιβλιοδεσίας κ.α.

Επιπροσθέτως, στους ηλικιωμένους προσφέρονται και φυλλάδια με το κάθε εκπαιδευτικό πρόγραμμα, για την ελεύθερη περιήγησή τους στους χώρους του μουσείου και την υλοποίηση αυτών από τους ίδιους, εάν αυτοί το επιθυμούν. Το συγκεκριμένο μουσείο είναι προσβάσιμο και για ηλικιωμένα άτομα με διάφορα κινητικά προβλήματα, καθώς διαθέτει ράμπες, ανελκυστήρες και ειδικά αμαξίδια. Επίσης, υπάρχει η δυνατότητα ακουστικής ξενάγησης για τυφλά άτομα τρίτης ηλικίας, καθώς και οδηγός εκθεμάτων μέσω της γραφής Braille. Μερικά εκθέματα μπορούν να ψηλαφηθούν από αυτά τα άτομα, με την βοήθεια συνοδών τους.

Τα Κ.Α.Π.Η του Δήμου Θεσσαλονίκης είχαν συνεργαστεί με το μουσείο αυτό, στο πλαίσιο του εορτασμού των Ευρωπαϊκών Ημερών Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Ο τίτλος αυτού του εορτασμού ήταν **«Πολιτιστική κληρονομιά και παράδοση – Μαρτυρίες του χθες στο σήμερα»**. Μέλη του Κ.Α.Π.Η, αφού εμπνεύστηκαν από τα εκθέματα του μουσείου και είχαν την βοήθεια των ειδικών υπαλλήλων του, θυμήθηκαν, διαπραγματεύτηκαν και συνέθεσαν **«παλιές και νέες ιστορίες από την καθημερινή ζωή»**. Η ολοκλήρωση αυτής της δράσης έγινε στις 22 Σεπτεμβρίου 2023.

4.4. Μουσείο Κινηματογράφου

Το Μουσείο Κινηματογράφου ιδρύθηκε το 1997 και βρίσκεται κοντά στην πλατεία Αριστοτέλους της Θεσσαλονίκης. Είναι το μοναδικό Μουσείο Κινηματογράφου στην Ελλάδα. Στο μουσείο αυτό, μπορεί να παρατηρήσει κάποιος την εξέλιξη του κινηματογράφου στην Ελλάδα.

Στις συλλογές του περιλαμβάνονται ένα πλούσιο κινηματογραφικό αρχείο, μια συλλογή από γιγαντοαφίσες, ελληνικές και ξένες ταινίες, κινούμενα σχέδια, ελληνικά και ξένα ντοκιμαντέρ. Επίσης στις συλλογές του υπάρχουν 90 περίπου ελληνικές και ξένες εκπαιδευτικές ταινίες της δεκαετίας του 70' (Τριανταφυλλάκος, 2009).

Το μουσείο σκοπεύει να συγκεντρώσει, διαφυλάξει και προβάλει πληροφορίες για την κινηματογραφική ζωή της χώρας. Έτσι, στοχεύει στην μελέτη και τεκμηρίωση υλικού για

την τέχνη του κινηματογράφου, όπως και στην οργάνωση ερευνητικών και εκπαιδευτικών προγραμμάτων, μαζί με άλλους φορείς.

Στο μουσείο αυτό κάνουν την επίσκεψή τους και άτομα τρίτης ηλικίας, όπως και διάφορα Κ.Α.Π.Η. Οι εκπαιδευτικές δράσεις του μουσείου στοχεύουν να μεταβάλλουν τον κινηματογράφο σε ένα εναλλακτικό εργαλείο μάθησης, μέσα από διαδραστικές, βιωματικές δράσεις για τους ηλικιωμένους και την εξοικειώσή τους με την κινηματογραφική αφήγηση.

Παλιότερα είχε πραγματοποιηθεί μία δράση σε συνεργασία με τον Δήμο Θεσσαλονίκης και αφορούσε στην διανυκτέρευση των ηλικιωμένων στο μουσείο. Όσον αφορά το μουσείο κινηματογράφου, αυτό δεν κάνει ειδικές δράσεις για την τρίτη ηλικία, όμως αναλαμβάνει την προσαρμογή των ήδη υπαρχόντων δράσεών του σε αυτήν την ηλικιακή ομάδα, αν του ζητηθεί. Οι λόγοι έλλειψης δράσεων για την τρίτη ηλικία είναι η μειωμένη ζήτηση, η ανεπαρκής χρηματοδότηση, η μη ειδική κατάρτιση των εκπαιδευτών, σχετικά με αυτήν την ηλικιακή ομάδα.

Ένα πρόγραμμα που προσαρμόζεται είναι το «*Βγαίνω στο Φως*». Σε αυτό, τα άτομα τρίτης ηλικίας μαθαίνουν για τα πειράματα και την ιστορική αναδρομή της κινηματογραφικής μηχανής. Με παιχνίδι ρόλων, μαθαίνουν αυτά που έχουν σχέση με τον κινηματογραφικό λόγο και μέσα σε μια ειδική αίθουσα, προσπαθούν να φτιάξουν την δική τους ταινία μικρού μήκους.

Ένα άλλο πρόγραμμα που μπορεί να προσαρμοστεί σε αυτήν την ηλικιακή ομάδα είναι το «*Στα χνάρια των Lumiere*». Στο πρόγραμμα αυτό, οι ηλικιωμένοι χρησιμοποιούν παλιότερα και νεότερα μηχανήματα, που βρίσκονται στις αίθουσες του μουσείου, μαθαίνουν για τους σκαπανείς του κινηματογράφου και την εξέλιξη της τεχνολογίας στη διάρκεια των χρόνων.

Στο στούντιο μαθαίνουν την βασική γλώσσα του κινηματογράφου, καθώς και βασικές κινηματογραφικές έννοιες, όπως είναι το κάδρο, οι γωνίες λήψης κ.α. Στα ειδικά προσαρμοσμένα εκπαιδευτικά προγράμματα του μουσείου για κάθε ομάδα κοινού, όπως είναι οι υπερήλικες, τα προγράμματα αυτά δίνουν έμφαση στην διασκέδαση του ατόμου. Εφαρμόζονται οι αρχές της μουσειοπαιδαγωγικής και χρησιμοποιείται η τέχνη ως αφορμή για να διασκεδάσει το άτομο.

Επιπροσθέτως, αναφέρεται μία δράση για άτομα με ανάγκες τρίτης ηλικίας, όπου αυτά βρίσκονται στην μόνιμη αίθουσα του μουσείου, βλέπουν ελληνικό κινηματογράφο της δεκαετίας του 60' και παρακολουθούν τις ατάκες των ηθοποιών. Επίσης στην ειδική αυτή

ομάδα κοινού, δίνεται έμφαση στην μουσική και σε διάφορα βίντεο που γυρίζονται στο στούντιο του μουσείου (Τριανταφυλλάκος, 2009).

Πλεονέκτημα αποτελεί το γεγονός, πως το μουσείο είναι ισόγειο και τα άτομα με ανάγκες τρίτης ηλικίας δεν αντιμετωπίζουν εμπόδια στην περιήγησή τους στους χώρους του μουσείου. Διατίθενται και χώροι υγιεινής, ειδικά διαμορφωμένοι για αυτά τα άτομα. Τώρα, όσον αφορά τους ηλικιωμένους με απώλεια όρασης, στην μόνιμη έκθεση του μουσείου υπάρχουν οπτικοακουστικά μέσα στα ελληνικά, για την ακρόαση στοιχείων της έκθεσης από αυτούς. Από την άλλη πλευρά, όλοι οι χώροι του μουσείου με βιντεοπροβολές είναι στα αγγλικά και αναφέρονται και στα κωφά και στα τυφλά άτομα τρίτης ηλικίας.

4.5. Λαογραφικό και Εθνολογικό Μουσείο Μακεδονίας – Θράκης

Το Λαογραφικό και Εθνολογικό Μουσείο είναι ένα ίδρυμα μόνιμο, μη κερδοσκοπικό, με έδρα την Θεσσαλονίκη. Αυτό ερευνά και μελετά τον παραδοσιακό πολιτισμό των τελευταίων αιώνων και χρόνων στο βορειοελλαδικό χώρο. Συλλέγει, συντηρεί, διαφυλάσσει και καταγράφει τα υλικά τεκμήρια του πολιτισμού αυτού, τα οποία εκθέτει στο κοινό για μελέτη, παιδεία και ψυχαγωγία.

Το μουσείο, μέσα από την γνώση του παρελθόντος, επιδιώκει την κατανόηση του σήμερα. Ο ρόλος του είναι κατεξοχήν κοινωνικός. Μέσα από την πολύπλευρη δράση του, στην οποία συμπεριλαμβάνονται εκθέσεις, εκπαιδευτικά προγράμματα, εκδόσεις, εκδηλώσεις, επικοινωνεί με τον κόσμο, συμμετέχει στα πολιτιστικά δρώμενα και παρεμβαίνει στην κοινωνία. Στις συλλογές του περιλαμβάνονται κοσμήματα, χάλκινα αντικείμενα, κεντήματα, κεραμικά αντικείμενα, διάφορα εργαλεία κ.α.

Στην πολιτική και επικοινωνία που εφαρμόζει το μουσείο αυτό, εντάσσονται και τα άτομα τρίτης ηλικίας, τα οποία το μουσείο προσπαθεί να προσεγγίσει. Έτσι, στοχεύει να στείλει προσκλήσεις σε όλα τα Κ.Α.Π.Η του Δήμου Θεσσαλονίκης για όλες τις δράσεις που γίνονται στο μουσείο. Παράλληλα, υπάρχει συνεργασία και με τους δωρητές του μουσείου, όπου οι περισσότεροι είναι άτομα τρίτης ηλικίας και οι οποίοι παρακολουθούν τις εκθέσεις του μουσείου και συμμετέχουν στις δραστηριότητές του (Γκότσης, 2010).

Τα άτομα αυτά ενθαρρύνονται να συμμετέχουν ενεργά στις εκδηλώσεις του μουσείου, όπως για παράδειγμα στις εκθέσεις, όπου γίνεται παρουσίαση είτε των έργων τους, είτε διοργανώνεται από τους ίδιους κάποια γιορτή με χειροτεχνίες, χειροποίητα γλυκά κ.α. Για τον εμπλουτισμό της συλλογής του μουσείου αυτού, γίνεται αξιοποίηση των γνώσεων, εμπειριών, αναμνήσεων από τα παλιά, αντικειμένων που φυλάνε τα άτομα τρίτης ηλικίας.

Κατά διαστήματα, στο μουσείο αναπτύσσονται προγράμματα με κοινό στόχο τους ηλικιωμένους και τα παιδιά, που δεν είναι ανάγκη να έχουν κάποια συγγενική σχέση μεταξύ τους. Οι ηλικιωμένοι αφηγούνται και αναπαριστούν στα παιδιά παραδοσιακά παιχνίδια που έπαιζαν στην παιδική τους ηλικία και τον τρόπο που αυτά παίζονταν, καθώς και τον τρόπο που σκέφτονταν για την δημιουργία διάφορων κατασκευών από αυτούς. Το μουσείο είχε πραγματοποιήσει μια έκθεση το 2009, η οποία βασιζόταν στις δωρεές που είχε. Ένα ποσοστό της τάξεως 75%, που είχε επισκεφθεί το μουσείο, αποτελούνταν από άτομα ηλικίας άνω των 65 ετών, κυρίως οι δωρητές του, η οικογένεια και οι φίλοι τους.

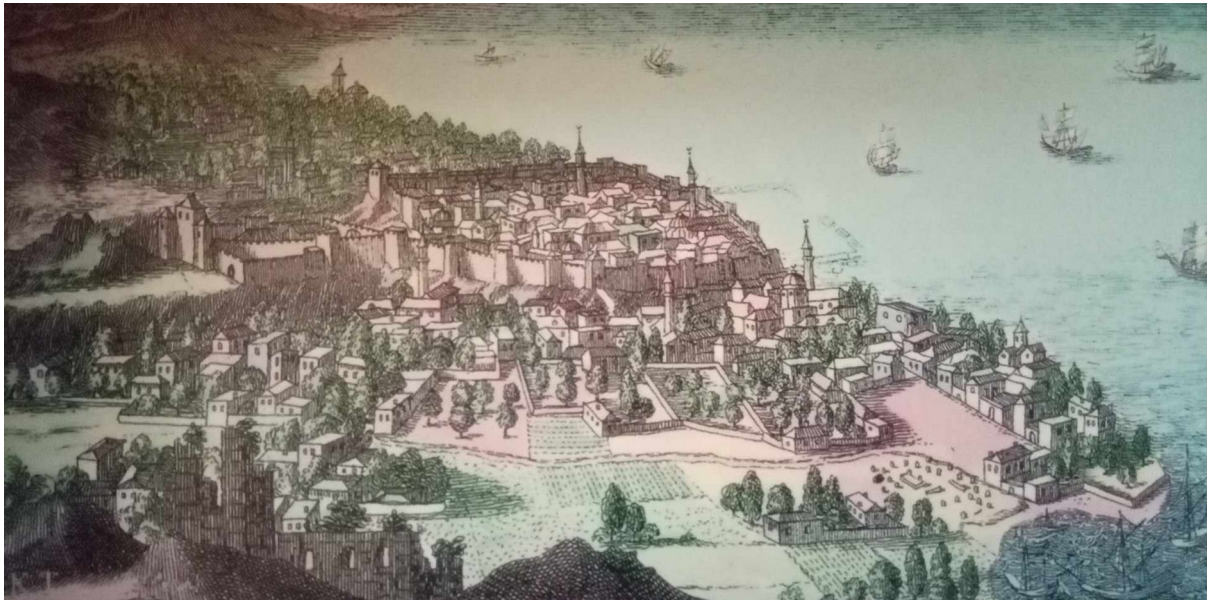
Μία άλλη πολιτική του μουσείου για την ενεργό εμπλοκή των ατόμων τρίτης ηλικίας στα μουσειακά πράγματα, είναι οι συνεντεύξεις που στόχο έχουν τον εμπλουτισμό των εκθεμάτων του μουσείου. Τα άτομα αυτά, μέσω των αναμνήσεων, εμπειριών και γνώσεών τους, μιλάνε για την καθημερινή ζωή τους στο παρελθόν, λέγοντας για τα παιχνίδια που έπαιζαν, διάφορα εργαλεία που χρησιμοποιούσαν, τον τρόπο εκπαίδευσής τους (Γκότσης, 2010).

Συνέχεια σχεδιάζονται, οργανώνονται και υλοποιούνται προγράμματα, με εργαστήρια και σεμινάρια για αυτήν την ηλικιακή ομάδα. Αυτά τα προγράμματα στοχεύουν στην διεύρυνση των εκπαιδευτικών ενδιαφερόντων τους, στην βελτίωση των συνθηκών ζωής τους.

4.6. Μουσείο Μέριμνας Ποντίων Κυριών

Το μουσείο αυτό εδρεύει στην Θεσσαλονίκη και η δημιουργία αυτού αποφασίστηκε το 2000 για την έκθεση των εργόχειρων της Μέριμνας Ποντίων Κυριών, τα οποία έχουν βραβευθεί σε πολλές ελληνικές και διεθνείς εκθέσεις. Την 1^η Δεκεμβρίου 2005 εγκαινιάστηκε το Μουσείο. Πρόκειται για ένα μουσείο μνήμης. Είναι μικρό θεματικό μουσείο και τα περισσότερα αντικείμενα που υπάρχουν σε αυτό, αφορούν τις γυναίκες.

Το Μουσείο της Μέριμνας Ποντίων Κυριών περιλαμβάνει υλικό από την καθημερινότητα των κυριών του Πόντου και κυρίως της Τραπεζούντας. Η μόνιμη έκθεσή του με την ονομασία **«Κεντώντας την μνήμη»**, περιέχει ενδυμασίες, παιχνίδια, εικόνες Αγίων κ.α. Όλα τα αντικείμενα του μουσείου προέρχονται από δωρεές, είτε από τις κυρίες της Μέριμνας, είτε από άλλους Πόντιους που ενδιαφέρθηκαν να τα προσφέρουν (M.P. de Tournefort 1717).

Εικόνα 4.6.: M.P. de Tournefort (1717) Trebizonde/ Τραπεζούς, γκραβούρα

[χρωμολιθογραφική ανατύπωση, αρχές 20ου αι.]

Το εν λόγω μουσείο απευθύνεται σε όλους τους μουσειακούς επισκέπτες. Οποιαδήποτε ομάδα κοινού μπορεί να ξεναγηθεί σε αυτό, αν το ζητήσει από τους υπευθύνους του μουσείου. Επίσης είναι επισκέψιμο και για τους ηλικιωμένους. Είναι φυσικά προσβάσιμο για άτομα τρίτης ηλικίας με ανάγκες, καθώς περιλαμβάνει ράμπα στην πλαϊνή του είσοδο και ανελκυστήρα. Δυσκολία πρόσβασης υπάρχει μόνο σε έναν χώρο του μουσείου, το πατάρι.

Στις ξεναγήσεις που γίνονται στο μουσείο, δίνεται έμφαση σε ένα συγκεκριμένο θέμα της έκθεσης πολλές φορές, καθώς λαμβάνονται υπόψη τα ενδιαφέροντα των διαφόρων ομάδων κοινού. Δεν υπάρχουν πολλές εκπαιδευτικές δράσεις στο μουσείο, λόγω έλλειψης προσωπικού και επειδή ο χώρος του μουσείου είναι μικρός για την φιλοξενία πολλών ατόμων μέσα σε αυτό. Σε μια ξεναγήση ο υπεύθυνος κάποιας ομάδας που θέλει να επισκεφτεί το μουσείο, επικοινωνεί με το προσωπικό του για μία προετοιμασία αυτού, σε περίπτωση που ο υπεύθυνος ενδιαφέρεται για ένα συγκεκριμένο θέμα της έκθεσης. Το ιστορικό σωματείο της Μέρμνας Ποντίων Κυριών οργανώνει και διάφορα προσκυνήματα, όπως αυτό που θα πραγματοποιηθεί στην Παναγία Σουμελά του Πόντου, στις 11-20 Αυγούστου 2024.

4.7. MOMus – Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης – Συλλογή Κωστάκη

Το Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης βρίσκεται στην Θεσσαλονίκη. Ιδρύθηκε τον Δεκέμβριο του 1997 και το 2018, έγινε η συνένωση των 5 εικαστικών μουσείων της Θεσσαλονίκης, με την ονομασία *Μητροπολιτικός οργανισμός Μουσείων Εικαστικών Τεχνών Θεσσαλονίκης (MOMus)*.

Σε αυτό το πλαίσιο το Κρατικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης μετονομάστηκε σε **Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης-Συλλογή Κωστάκη**. Η συνένωση αυτή περιελάμβανε το Κρατικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, το Μακεδονικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, το Μουσείο Φωτογραφίας Θεσσαλονίκης, το Κέντρο Σύγχρονης Τέχνης Θεσσαλονίκης και το Μουσείο Άλεξ Μυλωνά στην Αθήνα. Με την ένωση των πολιτιστικών αυτών χώρων σε έναν μεγάλο, ενιαίο, δημόσιο φορέα πολιτισμού, υπήρχε η φιλοδοξία να δώσουν διεθνώς το στίγμα τους στη μοντέρνα και σύγχρονη τέχνη, τη φωτογραφία, τις πειραματικές τέχνες και τη γλυπτική.

Βασικοί άξονες του μουσείου αυτού αποτελούν επίσης η εκπαίδευση του κοινού, η παραγωγή επιστημονικών εκδόσεων, η κινητικότητα των έργων των συλλογών του και η εξωστρέφειά του, σε συνεργασίες με άλλα ιδρύματα και μουσεία στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Αρμοδιότητές του αποτελούν η συντήρηση, η μελέτη, η ανάδειξη και η προβολή των εικαστικών επιτευγμάτων της μοντέρνας τέχνης και κυρίως της διεθνούς σπουδαιότητας συλλογής Κωστάκη με έργα της ρωσικής πρωτοπορίας (1900-1930), καθώς και έργων Ελλήνων και ξένων καλλιτεχνών τα οποία συγκαταλέγονται στην αισθητική περίοδο του μοντερνισμού.

Στο μουσείο κάνουν την επίσκεψή τους και άτομα με ανάγκες τρίτης ηλικίας, διάφοροι Σύλλογοι Alzheimer και διάφορα Κ.Α.Π.Η. Προσφέρονται διάφορα προγράμματα για τα άτομα και τις ομάδες αυτές. Το μουσείο είναι πλήρως προσβάσιμο από ηλικιωμένους με κινητικά προβλήματα, καθώς έχει ειδικά διαμορφωμένο αμαξίδιο και διαθέτει δύο ορόφους που συνδέονται με ανελκυστήρα. Τα εκπαιδευτικά προγράμματα που υλοποιούνται στο μουσείο για τις παραπάνω ομάδες, σχεδιάζονται σε επικοινωνία με τους εκπαιδευτές, καθώς και αναλόγως των δυνατοτήτων της ομάδας και των μουσειοπαιδαγωγών.

Κατά το χρονικό διάστημα από 2 Φεβρουαρίου έως 1 Μαρτίου 2020, είχε πραγματοποιηθεί ένας κύκλος εργαστηρίων, στο Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης, με τίτλο «*Sunday Funday στις Ποπόβα!*», διάρκειας 2 ωρών και απευθυνόταν σε γονείς, παιδιά από 5-11 ετών, καθώς και στους παππούδες και γιαγιάδες των παιδιών αυτών.

Αυτοί γνώρισαν το έργο της *Λιουμπόβ Ποπόβα* ανακαλύπτοντάς το υπό το πρίσμα του χρώματος, των σχημάτων και της αίσθησης του χώρου. Με επιλεγμένες στάσεις στην έκθεση και δημιουργικές δραστηριότητες μπροστά στα έργα, ήρθαν σε αλληλεπίδραση με τα έργα, εξερευνώντας τον κόσμο της εικαστικής τέχνης. Οι εικαστικές δράσεις του προγράμματος περιελάμβαναν πειραματισμούς με τη σύνθεση σε μεγάλους μαγνητικούς πίνακες με ξύλινα σχήματα και βασικά χρώματα, δημιουργία animation με πρωταγωνιστές τα σχήματα του κονστρουκτιβισμού, δημιουργία μοτίβων με καθρέπτες και χρωματιστά καθημερινά υλικά και τη δημιουργία υφαντών μικρής κλίμακας με αργαλειούς χειρός.

Το MOMus-Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης πραγματοποίησε κατά τα έτη 2020-21 ένα πρωτοποριακό πρόγραμμα προσβασιμότητας για άτομα τρίτης ηλικίας με ολική ή μερική απώλεια όρασης, με τίτλο «*Mind's Eye*» ή αλλιώς «*Ψηλαφώντας την τέχνη*». Η πρωτοβουλία αποτελούσε μέρος ενός διεθνούς δικτύου μουσείων συμπεριλαμβανομένου του *Μητροπολιτικού Μουσείου της Νέας Υόρκης* και του *Λονδίνου* και θεωρείτο ένα πρόγραμμα με στόχο την εξάλειψη του κοινωνικού αποκλεισμού των μη βλέπόντων.

Το μουσείο σε κάθε έκθεση έκανε, είχε δεσμευτεί να μεταφράζει απτικά όποια εκθέματα είναι δυνατόν. Η πρώτη του απτική έκθεση πραγματοποιήθηκε τον Ιανουάριο του 2020 με 10 απτικά έργα πρωτότυπα και αντίγραφα τα οποία μπορούσαν να δουν και να ψηλαφίσουν οι μη βλέποντες και οι βλέποντες. Αξίζει να σημειωθεί πως κάθε έργο συνοδευόταν από την απαραίτητη λεζάντα σε μορφή *Braille*, όπως επίσης και ηχογραφημένη περιγραφική παρουσίαση του εκθέματος (Γερασίου, 2023).

Πραγματοποιήθηκε σε συνεργασία με την *Σχολή Τυφλών* και τον *Σύνδεσμο Τυφλών Θεσσαλονίκης*. Η παρουσίαση των εκθεμάτων ήταν σε τρισδιάστατη μορφή, ώστε να γίνονται αντιληπτά από τους ηλικιωμένους με τα προβλήματα αυτά. Έτσι, αυτά τα άτομα είχαν την δυνατότητα να απολαύσουν αυτά τα έργα τέχνης είτε μόνοι τους, είτε ομαδικά και έτσι θα περιοριζόταν ο αποκλεισμός τους από τα πολιτιστικά δρώμενα.

Στα τέλη Νοεμβρίου 2022 έως τον Ιανουάριο 2023, υλοποιήθηκε ένα μουσειακό πρόγραμμα το οποίο απευθυνόταν σε άτομα με άνοια, καθώς και στους φροντιστές τους, με τίτλο «*Μια βόλτα μαζί*». Αυτό έγινε σε συνεργασία του *Μητροπολιτικού Οργανισμού Μουσείων Εικαστικών Τεχνών Θεσσαλονίκης* και του *Κέντρου Ημερήσιας Απασχόλησης ατόμων με διαταραχές μνήμης του Ψυχιατρικού Νοσοκομείου Θεσσαλονίκης*, διάρκειας ενός κύκλου, με 4 συναντήσεις, όπου μετείχαν 6 ασθενείς με άνοια, μαζί με 8 φροντιστές τους.

Στις τρεις πρώτες συναντήσεις, επιλέχθηκαν συγκεκριμένα έργα από την συλλογή Κωστάκη, όπου τα άτομα με άνοια μοιράστηκαν κοινές εμπειρίες, σκέψεις, συναισθήματα και τους δόθηκε η δυνατότητα να επικοινωνήσουν και να εκφραστούν ελεύθερα τόσο με τους εκπαιδευτές και τους φροντιστές τους, όσο και αναμεταξύ τους. Η θέαση έργων τέχνης, ενεργοποίησε την φαντασία τους και τους δόθηκε η ευκαιρία να κοινωνικοποιηθούν.

Στην τέταρτη συνάντηση που έγινε στο *Κέντρο Ημερήσιας Απασχόλησης Ατόμων με διαταραχές μνήμης*, παρουσιάστηκαν από τους ίδιους τους ηλικιωμένους με άνοια επιλεγμένα δικά τους έργα, στους φροντιστές τους και στις διοργανώτριες του προγράμματος του Μουσείου. Δημιουργήθηκε από τα πάσχοντα άτομα ένα ομαδικό έργο (μωσαϊκό), όπου μέσω αυτού ενδυναμώθηκε ο αυτοσεβασμός και η αυτοεκτίμησή τους και μέσα από αυτή την δημιουργική διαδικασία και την συμβολή της ατομικής εικαστικής προσφοράς, ενώ παράλληλα προέκυψε ένα νέο καλλιτεχνικό έργο από τους ίδιους.

Στο πρόγραμμα εικαστικής θεραπείας που λαμβάνει χώρα στο *Ειδικό Κέντρο Πρόληψης και Αντιμετώπισης Διαταραχών Μνήμης του Ψυχιατρικού Νοσοκομείου Θεσσαλονίκης*, καθώς και στο *Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης-Συλλογή Κωστάκη*, πρόκειται να παρουσιαστούν έργα ανδρών και γυναικών στην περιοδική έκθεση με τίτλο «*Συνάντηση*» στο ισόγειο του Μουσείου Μοντέρνας Τέχνης στη Θεσσαλονίκη από τις 12 Μαΐου έως τις 08 Σεπτεμβρίου 2024.

Εικόνα 4.7.1.: Διαφημιστικό της περιοδικής έκθεσης με τίτλο «Συνάντηση».

Σκοπός της έκθεσης είναι να καταδειχθεί μέσα από 96 έργα ανθρώπων που πέρασαν από το ΕΚΠΑΔΜ στα 22 χρόνια λειτουργίας του, καθώς και μέσα από τις δημιουργίες στο πλαίσιο του προγράμματος «*Μια Βόλτα Μαζί*» που πραγματοποιείται συστηματικά τα τελευταία χρόνια στο Μουσείο, η δυναμική της τέχνης και η θεραπεία μέσω αυτής, ανοίγοντας έναν δρόμο έκφρασης και επικοινωνίας για όλους τους ανθρώπους, όποια περίοδο της ζωής τους και αν διανύουν.

Στο μουσειακό πρόγραμμα «*Μια Βόλτα Μαζί*» οι εικόνες/έργα από την συλλογή Κωστάκη του MOMus-Μουσείου Μοντέρνας Τέχνης των Λιουμπόβ Ποπόβα, Έλενα Γκουρό, Καζιμίρ Μαλέβιτς, Ιβάν Κλιούν, Πάβελ Φιλόνοφ, Βσέβολοντ Σουλίμο-Σαμουίλο, Σολομόν Νικρίτιν, κ.ά., αποτέλεσαν το πεδίο ζύμωσης μιας καινούργιας ομάδας εργασίας, με την έκθεση να επισφραγίζει τη συνεργασία των δύο φορέων.

Η Εικαστική Θεραπεία βασίζεται στην δύναμη της εικαστικής έκφρασης και στην αναγνώριση ότι οι πιο θεμελιώδεις σκέψεις και συναισθήματα του ανθρώπου που βρίσκονται στο ασυνείδητο, βρίσκουν την έκφρασή τους περισσότερο στις εικόνες παρά στις λέξεις. Στα άτομα με Alzheimer η επαφή με έργα τέχνης και κυρίως η ζωγραφική τα ηρεμεί και έχει θετική επίδραση στην ψυχοσύνθεσή τους, καθώς και διατηρείται η βραχύχρονη μνήμη τους για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα (Beard 2011).

Το μουσείο υστερεί σε τεχνολογικό εξοπλισμό – σχεδιασμό, νέες καινοτόμες τεχνικές παρουσίασης των αντικειμένων και εκλείπει το στοιχείο διάδρασης κοινού - εκθεμάτων. Οι όποιες τεχνικές (χορήγηση φυλλαδίων, τη δυνατότητα διάδρασης με τα εκθέματα, την οπτικοακουστική κάλυψη μέσα στον εκθεσιακό χώρο, κ.α) που αναφέρθηκαν από τους

υπαλλήλους του μουσείου, αφορούν περιοδικές εκθέσεις και ίσως ειδικά προγράμματα και δεν περιλαμβάνονται στην κύρια έκθεση του μουσείου. Η μοναδική «**νέα τεχνολογία**» που εντοπίστηκε στο μουσείο, ήταν μια αίθουσα με μια οθόνη και καθίσματα όπου οι επισκέπτες μπορούσαν να καθίσουν και να παρακολουθήσουν το βίντεο που προβαλλόταν σχετικά με τη ρωσική πρωτοπορία.

4.8. Παιδικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Το Παιδικό Μουσείο Θεσσαλονίκης ιδρύθηκε το 1997 από μία ομάδα εκπαιδευτικών, πανεπιστημιακών, μουσειολόγων και ανθρώπων του πολιτισμού που πίστευαν στον εθελοντισμό, με αγάπη για τα παιδιά και θέληση προσφοράς στα κοινά (Μη κερδοσκοπικό Σωματείο, Ν.Π.Ι.Δ. Αρ. Πρωτοδικείου Θεσσαλονίκης 19.972/97).

Είναι ένα σύγχρονο μουσείο που έχει ως στόχο να προσφέρει στα παιδιά το κατάλληλο περιβάλλον και τα κίνητρα για την ενίσχυση της δημιουργικότητας, την ανάπτυξη των ικανοτήτων και των γνώσεων, την καλλιέργεια της ενσυναίσθησης και της ευαισθητοποίησης στη διαφορετικότητα, μέσα από την ενεργή συμμετοχή τους σε ψυχαγωγικές δραστηριότητες και εκπαιδευτικά προγράμματα.

Εικόνα 4.8.1.: Στιγμιότυπο παιδικού μουσείου Θεσσαλονίκης.

Διατηρεί και εκθέτει συλλογές με αντικείμενα, που αφορούν την ζωή του παιδιού διαχρονικά, στην μάθηση, την ψυχαγωγία και την ανάπτυξή του. Οι συλλογές αναπτύσσονται σε δύο αίθουσες και ανάμεσά τους πραγματοποιούνται εκπαιδευτικά προγράμματα και δράσεις, προσφέροντας μια βιωματική εμπειρία σε αλληλεπίδραση με τα αντικείμενα. Οι συλλογές εμπλουτίζονται συνεχώς από δωρεές. Με στόχο την ανάδειξη των συλλογών, ως μέρος ενός σύγχρονου αφηγήματος, που σχετίζεται με την ζωή του παιδιού στο τώρα,

δημιουργεί περιοδικές εκθέσεις που πλαισιώνονται από δημιουργικά εργαστήρια και εκδηλώσεις.

Στο μουσείο αυτό πραγματοποιούνται επισκέψεις και από συλλόγους εκτός Θεσσαλονίκης με ηλικιωμένους, από άτομα τρίτης ηλικίας γενικά. Παρουσιάζεται ένα πρόγραμμα με τίτλο «*Τα παιχνίδια ζωντανεύουν*», στο οποίο γίνεται αναφορά στα τσίγκινα παιχνίδια, στις κούκλες, στους πίνακες. Το πρόγραμμα αυτό μπορεί να προσαρμοστεί και σε ειδικές ομάδες κοινού, όπως είναι τα άτομα τρίτης ηλικίας με προβλήματα όρασης. Τους δίνεται η δυνατότητα να ψηλαφίσουν και να αγγίξουν τα αντικείμενα. Το μουσείο αυτό είναι εύκολα προσβάσιμο για Άτομα με Ανάγκες τρίτης ηλικίας, καθώς ο χώρος του είναι ισόγειος και διαθέτει ράμπες.

Με αφορμή την Παγκόσμια Ημέρα Ηλικιωμένων που είναι η 1^η Οκτωβρίου, γίνεται μια εκπαιδευτική δράση στο μουσείο αυτό, αφιερωμένη στους παππούδες και γιαγιάδες μαζί με τα εγγόνια τους. Πρόκειται για μία διαγενεακή δράση, όπου γιαγιάδες, παππούδες και εγγόνια καλούνται να παίξουν, να μοιραστούν εμπειρίες από τα δικά τους παλιά παιδικά σχολικά χρόνια και τα παιχνίδια που έπαιζαν και να δημιουργήσουν μαζί νέες αναμνήσεις. Η δράση αυτή πραγματοποιήθηκε την Κυριακή την 3^η Οκτωβρίου 2021.

Εικόνα 4.8.2.: Στιγμιότυπο προγράμματος «Πυγολαμπίδα», παιδικού μουσείου Θεσσαλονίκης.

Μια παρόμοια δράση είχε γίνει την Κυριακή 1^η Οκτωβρίου 2023 απευθυνόμενη και αυτή σε παππούδες, γιαγιάδες και εγγόνια. Και σε αυτή την δράση οι ηλικιωμένοι μιλούσαν για τις εμπειρίες τους από τα παλιά τους παιδικά σχολικά χρόνια και τις μοιραζόντουσαν με τα εγγόνια τους. Επίσης αναφερόντουσαν και στα παιχνίδια που έπαιζαν μικροί. Μετά καλούνταν να δημιουργήσουν νέες αναμνήσεις με τα εγγόνια τους.

Στις αίθουσες του Μουσείου οι επισκέπτες έχουν την ευκαιρία να περιηγηθούν και να ξεναγηθούν στις **Μόνιμες Συλλογές του Μουσείου**:

- Στην *«Μαγική Παιχνιδοχώρα» Μόνιμη έκθεση παιχνιδιών με τίτλο «παίζοντας με ξεχασμένα κουρδιστά τσίγκινα παιχνίδια»*, Τα εκθέματα είναι ευγενική δωρεά του Δημάρχου, κ. Γιάννη Μπουτάρη, *«κούκλες και κουκλόσπιτα»* με εκθέματα δωρεές και παραχωρήσεις φίλων αγαπημένων του Μουσείου και τέλος *«Θεσσαλονικείς παιχνιδοκατασκευαστές»*, αφιέρωμα στους Θεσσαλονικείς κατασκευαστές παιχνιδιών.
- *«...σε μια τάξη απ' τα χρόνια τα παλιά» Μόνιμη έκθεση εκπαιδευτικού υλικού με τίτλο «Μάθε παιδί μου γράμματα του Θεού τα πράματα...»*, νοσταλγικές μνήμες από τα σχολικά χρόνια του παππού και της γιαγιάς. Διδακτικά βιβλία, έγγραφα, αντικείμενα της σχολικής ζωής, πλάκες και κοντυλοφόροι, σάκες και ποδιές, σχολικά βιβλία συμπληρώνουν την εικόνα της πιο γλυκιάς θύμησης, της παραδοσιακής σχολικής τάξης. Τα εκθέματα είναι δωρεές σχολικών μονάδων, εκπαιδευτικών και φίλων στο Παιδικό Μουσείο με βασική δωρεά την προσωπική συλλογή του συνταξιούχου δημοδιδασκάλου Ανάφης Κυκλάδων και Νικόλαου Λαδικού.

4.9. Πολεμικό Μουσείο

Το πολεμικό μουσείο στεγάζεται στον χώρο του στρατοπέδου του Πεδίου του Άρεως, κοντά στο Αρχαιολογικό μουσείο και στο μουσείο βυζαντινού πολιτισμού Θεσσαλονίκης. Άνοιξε τις πύλες του στο κοινό το 2000. Σήμερα φιλοξενεί στις συλλογές του περισσότερα από 10.000 κειμήλια που σχετίζονται με την νεότερη και σύγχρονη ιστορία της Ελλάδος.

Στα εκθέματα βλέπουμε μεταξύ άλλων στολές όλων των σωμάτων των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων και όπλα εποχής (τυφέκια, ξίφη, πολυβόλα κ.α.), φωτογραφίες, χάρτες, λιθογραφίες, πίνακες ζωγραφικής, επιστολικά δελτάρια και παράσημα. Στον ισόγειο χώρο του μουσείου βρίσκεται η πιο ολοκληρωμένη συλλογή ταγμάτων αριστείας και στρατιωτικών μεταλλίων στην Ελλάδα. Ο επισκέπτης μπορεί να δει παρόμοια κειμήλια προερχόμενα από στρατούς άλλων κρατών που συμμετείχαν σε όλες τις ιστορικές περιόδους ύπαρξης του ελληνικού κράτους είτε ως αντίπαλοι είτε ως σύμμαχοί του.

Το μουσείο αυτό, το επισκέπτονται διάφορες ομάδες κοινού, μεταξύ των οποίων είναι και άτομα με ανάγκες τρίτης ηλικίας, καθώς και άλλοι ηλικιωμένοι. Εφόσον υπάρξει ζήτηση από

τα άτομα τρίτης ηλικίας για να έρθουν στο μουσείο, τότε αναλαμβάνονται ξεναγήσεις για αυτούς. Το έχουν επισκεφθεί ηλικιωμένοι από την Σχολή Τυφλών, όπου αυτοί άγγιξαν τα εκθέματα του μουσείου. Επίσης έχουν έρθει και ηλικιωμένοι από την Σχολή Κωφών, όπου αυτοί παρακολούθησαν μια παράσταση θεατρικού παραμυθιού με την τεχνική της παντομίας.

Το μουσείο έχει φυσική πρόσβαση για το κοινό, καθώς διαθέτει ράμπες και ευρύχωρους διαδρόμους. Στα άτομα τρίτης ηλικίας με προβλήματα όρασης προβάλλονται ταινίες, ντοκιμαντέρ στην αίθουσα προβολών, όπου με την ακοή τους, μπορούν να αντιλαμβάνονται το θέμα της προβολής.

4.10. MOMus – Μουσείο Φωτογραφίας

Το Μουσείο Φωτογραφίας Θεσσαλονίκης, βρίσκεται στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης και έχει ιδρυθεί το 1998. Είναι ένα από τα τέσσερα μουσεία που εντάσσονται στον Μητροπολιτικό Οργανισμό Εικαστικών Τεχνών Θεσσαλονίκης (MOMus), που εποπτεύεται από το Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού.

Έχει ως αποστολή του την μελέτη και την προαγωγή της τέχνης της φωτογραφίας και την αισθητική καλλιέργεια και την εκπαίδευση του κοινού με αυτή, καθώς και με παλαιότερα και σύγχρονα ρεύματά της. Τα αρχεία και η συλλογή του περιλαμβάνουν 90.000 περίπου φωτογραφικά αντικείμενα της περιόδου 1890-2015, μεταξύ των οποίων, τα αρχεία Γιάννη Στυλιανού, Σωκράτη Ιορδανίδη και Δημήτρη Λέτσιου.

Η σύγχρονη συλλογή του περιλαμβάνει μεγάλο αριθμό έργων Ελλήνων και διεθνών καλλιτεχνών. Η δραστηριότητα του MOMus-Μουσείου Φωτογραφίας Θεσσαλονίκης είναι εθνικής εμβέλειας, ενώ έχει αναλάβει σημαντικές πρωτοβουλίες για την παρουσίαση της ελληνικής φωτογραφίας σε διεθνές επίπεδο, καθώς έχει υλοποιήσει εκατοντάδες εκθέσεις και δράσεις στην Θεσσαλονίκη, στην υπόλοιπη Ελλάδα και στο εξωτερικό.

Στο Μουσείο Φωτογραφίας διοργανώνονται προγράμματα και εργαστήρια για διάφορες ομάδες κοινού. Είναι επισκέψιμο και από Άτομα με Ανάγκες τρίτης ηλικίας, ΚΑΠΗ, κ.α. Τα ηλικιωμένα άτομα με κινητικές δυσκολίες μπορούν να χρησιμοποιήσουν τον ανελκυστήρα.

Για τις περιοδικές εκθέσεις του μουσείου, σχεδιάζονται και προσφέρονται προγράμματα και ξεναγήσεις που προσαρμόζονται στις ιδιαίτερες ανάγκες και απαιτήσεις της κάθε ομάδας

στην οποία απευθύνονται. Το Μουσείο Φωτογραφίας Θεσσαλονίκης, σε συνεργασία με το Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, τις Υπηρεσίες Κοινωνικής Πολιτικής και Αλληλεγγύης του Δήμου Θεσσαλονίκης, το Α.Π.Θ και την ΑΡΣΙΣ, διοργανώνουν το 2016 ένα εργαστήριο κατασκευής με τίτλο «*Τα παιχνίδια του κόσμου*».

Αυτό απευθύνεται σε πρόσφυγες γονείς, ηλικιωμένους μαζί με τα εγγόνια τους, που βρίσκονται στον προσφυγικό καταυλισμό του λιμανιού της Θεσσαλονίκης και οι οποίοι ενδιαφέρονται να γνωρίσουν την διαδικασία κατασκευής παιχνιδιών, ανακυκλώνοντας παλιά ξύλινα αντικείμενα. Στόχος αυτής της δράσης είναι η ενδυνάμωση των σχέσεων και η ανάπτυξη της συνεργατικότητας μεταξύ των συμμετεχόντων, αλλά και η άρση του περιορισμού των παιδιών που φιλοξενούνται στο λιμάνι μέσω των παιχνιδιών.

4.11. Ίδρυμα Βασίλη & Ελίζας Γουλανδρή

Το Νέο Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης Ιδρύματος Β. & Ε. Γουλανδρή, εγκαινιάστηκε την 1^η Οκτωβρίου 2019 και στεγάζεται στο κτίριο της οδού Ερατοσθένους 13, στην Αθήνα, όπου συνυπάρχουν το παλιό με το νέο. Το νέο μουσείο φιλοξενεί ένα διατηρητέο κτίριο, μόλις λίγα μέτρα από το Καλλιμάρμαρο, που αναβαθμίστηκε και επεκτάθηκε, και φιλοξενεί μέρος της συλλογής έργων τέχνης του Ιδρύματος Βασίλη και Ελίζας Γουλανδρή.

Εικόνα 4.11.1.: Το Νέο Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης Ιδρύματος Β. & Ε. Γουλανδρή.

Σύμφωνα με τους αρχιτέκτονες, στο έργο αυτό έγινε συστηματική προσπάθεια αποκατάστασης & ανάδειξης ενός υφιστάμενου διατηρητέου κελύφους με ιστορικά μορφολογικά χαρακτηριστικά νεοκλασσικού ύφους και ταυτόχρονα της επεξεργασίας μιας σύγχρονης προσθήκης, ώστε να αναπτύσσονται σ' ένα ενιαίο λειτουργικό πρόγραμμα με ιδιαίτερες απαιτήσεις και περιεχόμενο σε επτά ορόφους ανωδομής και πέντε υπόγεια.

Το Ίδρυμα «**Βασίλη & Ελίζας Γουλανδρή**» είναι ένας μη κερδοσκοπικός οργανισμός, που εδρεύει στην Αθήνα και έχει κατασκευαστεί το 2018. Ως στόχο έχει την δυνατότητα πρόσβασης από όσο το δυνατόν πιο πολλούς επισκέπτες. Στο μουσείο αυτό προβάλλεται η Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική και Διεθνής Τέχνη.

Δραστηριότητες του μουσείου αποτελούν η οργάνωση περιοδικών εκθέσεων, εκπαιδευτικών προγραμμάτων και πολιτιστικών εκδηλώσεων (Ίδρυμα Βασίλη & Ελίζας Γουλανδρή, 2023). Στην μόνιμη έκθεση του μουσείου περιέχονται σπάνια έργα τέχνης σημαντικών δημιουργών της ευρωπαϊκής πρωτοπορίας, καθώς και σημαντικά έργα Ελλήνων ζωγράφων (Ίδρυμα Βασίλη & Ελίζας Γουλανδρή, 2023). Το μουσείο αυτό άνοιξε για το κοινό τον Οκτώβρη του 2019 και σκοπεύει να καλύψει τα ενδιαφέροντα όλων των ηλικιακών ομάδων.

Μέσα από τα εκπαιδευτικά του προγράμματα, στοχεύει στην βιωματική μάθηση των επισκεπτών, την ανάπτυξη οικειότητας των επισκεπτών τόσο με το μουσείο, όσο και με την τέχνη γενικά (Ίδρυμα Βασίλη & Ελίζας Γουλανδρή, 2023). Επίσης τα εκπαιδευτικά αυτά προγράμματα στοχεύουν στην μετατροπή του μουσείου σε έναν ευχάριστο και δημιουργικό χώρο.

Στο μουσείο αυτό πραγματοποιούν την επίσκεψή τους τα άτομα τρίτης ηλικίας, καθώς και αυτά τα οποία έχουν μια Ήπια Γνωστική Διαταραχή. Το μουσείο έχει ασχοληθεί με τα άτομα αυτά και έχει υλοποιήσει αρκετές δράσεις που απευθύνονται σε αυτήν την ηλικιακή ομάδα, σε συνεργασία με την «**Ομάδα Θεάτρου Seveneleven**», καθώς και την υποστήριξη της Alpha Bank και του Κοινωφελούς Ιδρύματος T.I.M.A.

Ενδεικτικά μπορούν να αναφερθούν οι εξής :

➤ *Η δράση του 2020, Ψηφιακό Παιχνίδι για Μεγάλους «Κοινά σημεία»:*

Πραγματοποιείτο κάθε Πέμπτη, διάρκειας 60-75 λεπτών, ήταν δωρεάν με έχει χρονική προβολή από τις 12/11/2020 - 31/12/2020 και απευθυνόταν σε άτομα ηλικίας άνω των 65 ετών, καθώς και σε άτομα που παρουσίαζαν μια ήπια μορφή άνοιας. Είχε σχεδιαστεί και υλοποιηθεί από την «**Ομάδα Θεάτρου Seveneleven**», η οποία αποτελείτο από την Κωνσταντίνα Μαλτέζου και τον Νότη Παρασκευόπουλο, όπου αυτοί ασχολούνταν με τους ηλικιωμένους, εφαρμόζοντας ένα πρότυπο πρόγραμμα ψυχαγωγίας ηλικιωμένων το «**Θάλλω**», στα γηροκομεία της χώρας.

Εικόνα 4.11.2.: Στιγμιότυπο από την δράση : Ψηφιακό Παιχνίδι για Μεγάλους «Κοινά σημεία».

Επρόκειτο για μία διαδικτυακή δράση, που γίνεται μέσω Zoom και ήθελε να δείξει μέσα από δέκα σημαντικά έργα Ελλήνων και ξένων καλλιτεχνών που περιλαμβάνονταν στην Συλλογή, «**το Παρίσι**». Έτσι, αφού επιλέχθηκαν έργα από την Συλλογή του μουσείου και χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος «**Θάλλω**», όλοι οι συμμετέχοντες εξοικειώθηκαν βιωματικά με τον κόσμο της τέχνης, μέσα από μία διαδικασία που θύμιζε παιχνίδι. Στόχος της δράσης αυτής ήταν τα άτομα τρίτης ηλικίας να είναι πιο δημιουργικά, να έχουν περισσότερη αυτοπεποίθηση και να ενθαρρυνθεί η χρήση ψηφιακών εργαλείων, αναδεικνύοντας παράλληλα την αξία των εικαστικών τεχνών.

➤ *Η δράση του 2022, Ψηφιακό Παιχνίδι για Μεγάλους «Χρώμα και Τέχνη»:*

Υλοποιήθηκε από την «**Ομάδα Θεάτρου Seveneleven**» και απευθυνόταν σε άτομα ηλικίας άνω των 65 ετών, καθώς και σε αυτούς με ήπια μορφή άνοιας, οι οποίοι βρίσκονται

σε όλα τα μέρη της Ελλάδας και στο εξωτερικό. Πραγματοποιείτο κάθε δεύτερη Πέμπτη, ήταν δωρεάν, με διάρκεια 60 λεπτά και χρονικού ορίζοντα από τις 13/10/2022 - 01/06/2023.

Εικόνα 4.11.3.: Στιγμιότυπο από την δράση : Ψηφιακό Παιχνίδι για Μεγάλους «Χρώμα και Τέχνη».

Επρόκειτο για μία διαδικτυακή δράση, που έγινε μέσω Zoom και απεύθυνε ερωτήσεις στους συμμετέχοντες σχετικά με την σημασία του χρώματος στον κάθε ένα από αυτούς, την μορφή που θα είχαν κάποια έργα τέχνης, αν ο καλλιτέχνης είχε επιλέξει διαφορετικά χρώματα, το χρώμα που θα είχαν η ζωή και οι αναμνήσεις τους αν ήταν έργο τέχνης. Οι συμμετέχοντες έμαθαν την σημασία και τον συμβολισμό του χρώματος στην τέχνη μέσα από ένα πρωτότυπο παιχνίδι.

Το πλεονέκτημα αυτής της ψηφιακής δράσης ήταν ότι μπορούσαν να το παρακολουθήσουν όλοι οι ηλικιωμένοι από όπου κι αν βρίσκονταν και να γνωρίσουν τη Συλλογή του μουσείου. Παράλληλα με την δράση αυτή ενθαρρύνθηκε η χρήση ψηφιακών εργαλείων και ενισχύθηκε η δημιουργικότητα και η αυτοπεποίθησή τους.

➤ *Η δράση του 2022, Παιχνίδι για Μεγάλους «Τέχνη και 5 Αισθήσεις»:*

Αποτελεί πρωτοβουλία του Μουσείου Γουλανδρή και έχει πραγματοποιηθεί σε συνεργασία με την «Ομάδα Θεάτρου Seveneleven». Απευθυνόταν σε άτομα άνω των 65 ετών, όπως και σε άτομα με ήπιας μορφής άνοια. Ήταν δωρεάν, διάρκειας 1 ώρας και πραγματοποιείτο κάθε Παρασκευή από τις 14/10/2022 - 02/06/2023. Ο χώρος που γινόταν η δράση ήταν το Μουσείο.

Εικόνα 4.11.4.: Στιγμιότυπο από την δράση : Παιχνίδι για Μεγάλους Τέχνη και 5 Αισθήσεις»

Σε αυτήν την δράση, δημιουργήθηκε ένα ερώτημα στους συμμετέχοντες για τον τρόπο που μπορούν αυτοί να νιώσουν την τέχνη, μέσα από όλες τους τις αισθήσεις. Οι συμμετέχοντες αφού γνώρισαν τα έργα της Συλλογής, εξοικειώθηκαν με τον βιωματικό τρόπο με την μοντέρνα τέχνη και οδηγήθηκαν σε μια νέα ερμηνεία των έργων και των δημιουργών τους. Στόχος της δράσης ήταν να προκληθεί ένας δημιουργικός διάλογος ανάμεσα στις ανθρώπινες αισθήσεις και στα έργα της Συλλογής του Μουσείου, ξυπνώντας διαφορετικές μνήμες.

➤ *Η δράση του 2023-24, Παιχνίδι για Μεγάλους «Ξεφυλλίζοντας την Τέχνη»:*

Απευθύνεται σε άτομα άνω των 60 ετών, καθώς και σε άτομα με ήπιας μορφής άνοια. Πρόκειται να γίνει κάθε Παρασκευή για 1 ώρα, με χρονική διάρκεια από τις 06/10/2024 - 01/12/2024 και θα είναι εντελώς δωρεάν. Αποτελεί πρωτοβουλία του **Μουσείου Γουλανδρή** και γίνεται σε συνεργασία με την «**ομάδα θεάτρου Seveneleven**». Θα πραγματοποιηθεί στον χώρο της περιοδικής έκθεσης του μουσείου, «**Μνήμες λουσμένες στο όνειρο**». **Οι ηλικιωμένοι, αφού συγκεντρωθούν εκεί**, θα διαβάσουν μεγάλους συγγραφείς, θα ταιριαίνουν ακούσματα με σπουδαία έργα της Συλλογής, θα συνθέτουν τη δική τους αφήγηση και θα ονειρεύονται τους κόσμους των βιβλίων.

Στην δράση αυτή συμπεριλαμβάνονται 2 κύκλοι που εναλλάσσονται ανά Παρασκευή, με εστίαση κάθε φορά σε νέα έργα.

Κύκλος 1:

- Georges Braque – Θεογονία
- Henri de Toulouse-Lautrec – Δώδεκα λιθογραφίες
- Pablo Picasso – Επιλεγμένα έργα

Κύκλος 2:

- Balthus - Ανεμοδαρμένα Ύψη
- Fernand Léger – Τσίρκο
- Henri Matisse – Επιλεγμένα έργα

Κατά το 2023 είχε επαναληφθεί πάλι η δράση αυτή.

➤ Η δράση του 2024 Ψηφιακό Παιχνίδι για Μεγάλους «Η αφήγηση στην τέχνη»

Είναι δωρεάν, διαρκεί 1 ώρα, θα πραγματοποιείται μέσω Zoom και έτσι θα μπορούν να παρακολουθήσουν τη δράση αυτή και ηλικιωμένοι από όπου και αν βρίσκονται. Πρόκειται να γίνει από τις 05/10/2024 - 30/11/2024. Αποτελεί πρωτοβουλία του **Μουσείου Γουλανδρή** και γίνεται σε συνεργασία με την **«Ομάδα Θεάτρου Seveneleven»**.

Απευθύνεται σε άτομα άνω των 65 ετών, καθώς και σε άτομα με Ήπια Γνωστική Διαταραχή. Με αφορμή τη νέα περιοδική έκθεση του Ιδρύματος B&E Γουλανδρή **«Μνήμες λουσμένες στο όνειρο»** μελετώνται οι αφηγηματικές ιδέες 8 σπουδαίων καλλιτεχνών του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα. Ήρωες που ξεπηδούν από σελίδες μυθιστορημάτων και επικών ποιημάτων περιοδεύουν με ακροβάτες και ταχυδακτυλουργούς και ξετυλίζουν την ιστορία της αφήγησης στην τέχνη.

Στο πλαίσιο του νέου προγράμματος θα πραγματοποιηθούν 4 συναντήσεις, εμπνευσμένες από την περιοδική έκθεση του Ιδρύματος.

• 1^{ος} κύκλος – 5 Οκτωβρίου

- Balthus – Ανεμοδαρμένα Ύψη
- Pablo Picasso

- **2^{ος} κύκλος – 19 Οκτωβρίου**
 - Georges Braque – Θεογονία
 - Joan Miro

- **3^{ος} κύκλος - 2 Νοεμβρίου**
 - Fernand Léger – Τσίρκο
 - Henri Matisse

- **4^{ος} κύκλος – 16 Νοεμβρίου**

Henri de Toulouse-Lautrec – Δώδεκα λιθογραφίες

Aristide Maillol

Η ψηφιακή αυτή δράση είχε επαναληφθεί το 2023.

➤ ***Museum Adventure:***

Το «**Museum Adventure**» είναι μια εκπαιδευτική εφαρμογή για κινητά τηλέφωνα. Διατίθεται δωρεάν στην ελληνική και αγγλική γλώσσα και έχει σχεδιαστεί ειδικά για άτομα άνω των 65 ετών, καθώς και για ανθρώπους που ζουν με Ήπια Γνωστική Διαταραχή.

Εικόνα 4.11.5-6.: Στιγμιότυπο από την δράση : «Museum Adventure»

Η εφαρμογή αυτή εντάσσεται στην πρωτοβουλία «**Θάλλω**» και υποστηρίζεται οικονομικά από το Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού. Τα άτομα τρίτης ηλικίας περιηγούνται σε έργα της συλλογής του μουσείου, μέσα από ηχητικές ξεναγήσεις και απαντάνε σε διάφορες ερωτήσεις, σχετικά με αυτά τα έργα. Στόχος αυτής της εφαρμογής είναι η διανοητική και

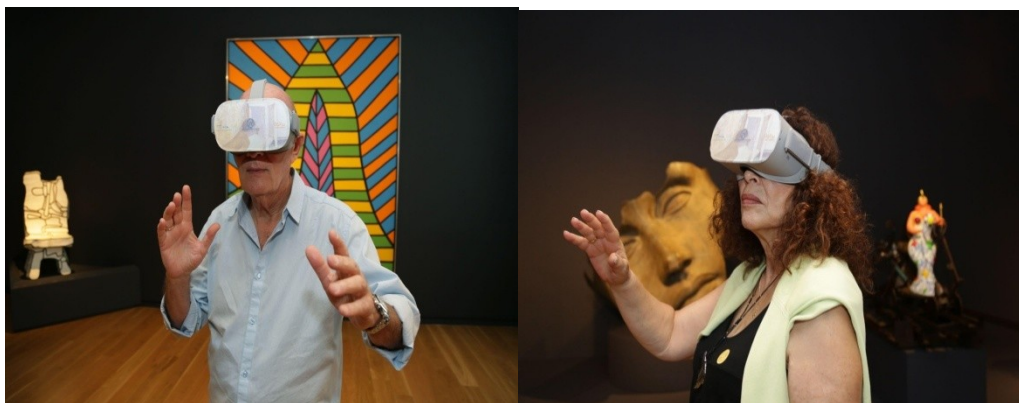
συναισθηματική υγεία των ηλικιωμένων, μέσα από την επαφή τους με την τέχνη (Ιδρυμα Βασίλη & Ελίζας Γουλανδρή 2023).

➤ **«Στο μουσείο με άλλα.....γυαλιά» (2023-2024):**

Παρουσιάζεται και το πρόγραμμα **«Στο μουσείο με άλλα.....γυαλιά»**, το οποίο αποτελεί πρωτοβουλία του Μουσείου Γουλανδρή και οι χορηγοί του προγράμματος είναι οι TIMA Foundation, Aegean, ACS, Κωτσοβολος – Dixons South East Europe. Αυτό το πρόγραμμα είναι δωρεάν για όλα τα γηροκομεία στα οποία πραγματοποιείται. (Ιδρυμα Βασίλη & Ελίζας Γουλανδρή 2023).

Πρόκειται για μία μουσειοσκευή με έργα τέχνης του μουσείου η οποία «ταξιδεύει» σε όλα τα γηροκομεία της Ελλάδας, για να προσφέρει στα άτομα τρίτης ηλικίας μια μοναδική εμπειρία εικονικής περιήγησης στο Μουσείο Γουλανδρή.

Η μουσειοσκευή περιλαμβάνει γυαλιά εικονικής πραγματικότητας (VR headset) με τα οποία πραγματοποιείται η εικονική περιήγηση, καθώς και τρισδιάστατα αντίγραφα (3D prints) και τρισδιάστατα μοντέλα επιλεγμένων έργων τέχνης της Συλλογής του Μουσείου, που προσφέρουν μια πιο ολοκληρωμένη επαφή με αυτά τα έργα.

Εικόνα 4.11.7-8.: Στιγμιότυπο από την δράση : «Στο μουσείο με άλλα.....γυαλιά»

Έτσι, οι ηλικιωμένοι που δεν μπορούν να επισκεφθούν το Μουσείο για διάφορους λόγους ξεναγούνται εικονικά και αποκτούν πρόσβαση σε αυτά τα μοναδικά έργα τέχνης (Ιδρυμα Βασίλη & Ελίζας Γουλανδρή 2023). Η ψηφιακή αυτή δράση είχε επαναληφθεί το 2023.

4.12. Μουσείο του Λούβρου

Στην Γαλλία και συγκεκριμένα στο Παρίσι, βρίσκεται το Μουσείο του Λούβρου. Είναι ένα από τα μεγαλύτερα και παλαιότερα μουσεία τέχνης στον κόσμο. Το Λούβρο έγινε μουσείο μετά την Γαλλική επανάσταση. Διαθέτει μια συλλογή με περισσότερα από ένα εκατομμύριο έργα τέχνης, εκ των οποίων εκθέτει περίπου 35.000 έργα τέχνης.

Η συλλογή του κυμαίνεται από την αρχαιότητα μέχρι τα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Η πιο πρόσφατη προσθήκη στο Λούβρο ήταν κατασκευή της πυραμίδας από γυαλί, η οποία λειτουργεί ως κύρια είσοδος του μουσείου. Η πυραμίδα χτίστηκε το 1989 από τον διάσημο αμερικανικό αρχιτέκτονα I.M.Pei. Η πυραμίδα γυαλιού επιτρέπει το φως του ήλιου να φτάνει μέχρι το υπόγειο.

4.13. Το Μουσείο MOMA

Πρόκειται για μουσείο μοντέρνας και σύγχρονης τέχνης που βρίσκεται στην περιοχή Μανχάτταν της Νέας Υόρκης των ΗΠΑ. Δημιουργήθηκε το 1929 από την Abby Aldrich Rockefeller, τη Lillie P. Bliss και τη Mary Quinn Sullivan. Λέγεται ότι είναι ένας από τους πιο σημαντικούς πολιτιστικούς θεσμούς παγκοσμίως. Θεωρείται πως κατέχει σήμερα μία από τις σημαντικότερες συλλογές έργων μοντέρνας τέχνης στον κόσμο, με έργα των σπουδαιότερων σύγχρονων καλλιτεχνών όπως του Πάμπλο Πικάσο, του Ανρί Ματίς, του Βίνσεντ βαν Γκογκ, του Σεζάν, του Νταλί και του Τζάκσον Πόλοκ.

Στην συλλογή του μουσείου περιλαμβάνονται πάνω από 200.000 έργα αρχιτεκτονικής, βιομηχανικού σχεδίου, γραφικών τεχνών, σχέδια ζωγραφικής, ταινίες και οπτικοακουστικό υλικό, ζωγραφική και γλυπτική, φωτογραφία, εκτυπώσεις και εικονογραφημένα χειρόγραφα. Το σύνολο αυτών των έργων εκτείνεται από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα έως και σήμερα. Στο μουσείο αυτό διοργανώνονται ταινίες, παραστάσεις, εκθέσεις, εργαστήρια και άλλα. Το κοινό, στο οποίο απευθύνεται είναι τα παιδιά, οι έφηβοι, τα άτομα με ανάγκες, οι επισκέπτες τρίτης ηλικίας κ.α.

Στο μουσείο παρουσιάστηκε το πρόγραμμα *Prime Time* για την επανεξέταση του τρόπου που τα μουσεία και οι πολιτιστικοί οργανισμοί μπορούν να υποστηρίξουν ένα ικανοποιητικό πρόγραμμα για την ενεργό γήρανση, στηριγμένο στην δημιουργικότητα, την περιέργεια, την κοινωνικότητα και την δια βίου μάθηση. Κατά τα αρχικά στάδια του έργου, στο μουσείο συγκεντρώθηκε μία ομάδα ατόμων ηλικίας από 61-94 ετών. Σκοπός ήταν να προσδιοριστούν τα είδη των εμπειριών που αναζητούν αυτά τα άτομα στα μουσεία, μέσω γραπτών αξιολογήσεων (Coates 2019).

Τα βασικά ζητήματα της έρευνας εστιάζονται σε συγκεκριμένα σημεία, όπως αυτό της κοινωνικής απομόνωσης των ηλικιωμένων, γιατί έχουν λιγότερες πιθανότητες να εργαστούν, να παντρευτούν ή να συγκατοικήσουν, σε σχέση με άλλες ηλικιακές ομάδες. Στον ελεύθερό τους χρόνο ενδιαφέρονται να συμμετέχουν σε κοινωνικές δραστηριότητες, όμως μόνο ένα πολύ μικρό ποσοστό 3% στη Νέα Υόρκη εντάσσεται σε κέντρα ηλικιωμένων.

Αναγνωρίζεται η ποικιλομορφία των ατόμων τρίτης ηλικίας από την *Prime Time*. Έτσι, προσφέρονται δράσεις με διαφορετικά ενδιαφέροντα για την κάλυψη των αναγκών, του είδους της μάθησης και των ιδιαιτεροτήτων της κάθε ομάδας. Περιλαμβάνονται προβολές ταινιών, περίπατοι στους εξωτερικούς χώρους των μουσείων, διαλέξεις και άλλα, στις δραστηριότητες του μουσείου για τους ηλικιωμένους (Rosenberg 2016).

Μέρος του προγράμματος *Prime Time* αποτελεί μια σειρά ταινιών για άτομα άνω των 65 ετών. Οι ταινίες αυτές αναφέρονται σε ταξίδια προς την ανακάλυψη του εαυτού των ηλικιωμένων και αποδεικνύουν ότι οι ιστορίες ενηλικίωσης μπορούν να ειπωθούν σε όλα τα στάδια της ζωής τους. Κάθε προβολή θα ακολουθείται από ερωτήσεις και απαντήσεις, διάρκειας 30 λεπτών με έναν ειδικό καλεσμένο.

Στις 29 Μαΐου του 2024, πρόκειται να γίνει προβολή της ταινίας *Daughters of the Dust (1991)*, στο θέατρο του μουσείου MOMA. Διατίθεται και συσκευή βοηθητικής ακρόασης για τους ηλικιωμένους με δυσκολίες ακοής. Αυτή η ταινία περιγράφει μια άτονη, ιμπρεσιονιστική ιστορία τριών γενεών γυναικών Γκουλάχ που ζούσαν στα νησιά της Νότιας Καρολίνας το 1902.

Υπάρχει μεγάλη δυσκολία στην προσέγγιση της συγκεκριμένης ηλικιακής ομάδας, αφού μόνο μέσω θεσμικών δομών φροντίδας και απασχόλησης ηλικιωμένων, η επίσκεψη σε πολιτιστικούς χώρους είναι εφικτή. Έχει διαπιστωθεί ότι η σημερινή τρίτη ηλικία είναι πιο μορφωμένη από τις προηγούμενες γενιές και συνεχίζουν να θέλουν να μαθαίνουν μέσα από ψυχαγωγικές δραστηριότητες μάθησης.

Αφού παρακολουθήθηκαν τα ήδη υπάρχοντα προγράμματα ενηλίκων, υπήρξε αξιολόγηση από την οπτική των ηλικιωμένων. Με ερωτηματολόγια και καταγεγραμμένες συνεντεύξεις, συγκεντρώθηκε υλικό για την υπόδειξη του είδους εμπειριών που θέλει να έχει η τρίτη ηλικία από την επίσκεψή της σε ένα μουσείο.

Γενικά, επιζητούν εμπειρίες που να είναι ελκυστικές για αυτούς, να προορίζονται αποκλειστικά για εκείνους και να είναι τακτά προγραμματισμένες. Όμως υπάρχουν και ορισμένα εμπόδια για την συμμετοχή τους σε τέτοια πολιτιστικά δρώμενα, όπως τα οικονομικά, τα φυσικά, η πληροφόρηση και η γενική στάση των πολιτιστικών δομών απέναντι στην τρίτη ηλικία.

Έχει γίνει μια προσέγγιση σε 3 βασικά σημεία για την προσπάθεια δημιουργίας προγραμμάτων για ηλικιωμένους. Το πρώτο βασικό σημείο είναι η εξασφάλιση φιλόξενων, άνετων και προσβάσιμων τμημάτων. Το δεύτερο βασικό σημείο είναι η επικοινωνία του μουσείου με θεσμικές δομές ηλικιωμένων που προσφέρουν δραστηριότητες. Το τρίτο βασικό σημείο είναι η ενίσχυση της ενεργητικότητας των ατόμων τρίτης ηλικίας στο πολιτιστικό γίγνεσθαι. Υπάρχει η δυνατότητα προσφοράς των προγραμμάτων του MOMA και διαδικτυακά για αυτούς που δεν μπορούν να βγουν από τα σπίτια τους, με την συνεργασία του *Virtual Senior Center*.

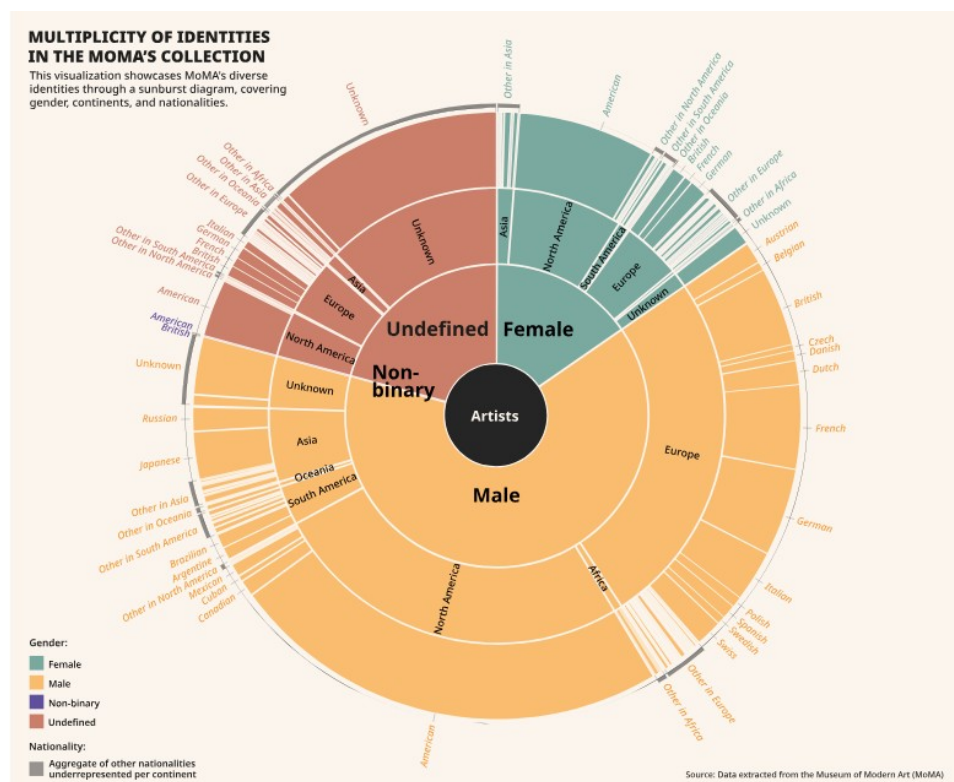
Το μουσείο MOMA συνεργάζεται με το κέντρο διαβίωσης **Martha Stewart**. Αναφέρεται στους ηλικιωμένους με κατάθλιψη ή με κίνδυνο κοινωνικής απομόνωσης και για αυτό οι γιατροί και οι κοινωνικοί λειτουργοί γράφουν μία συνταγή για ένα πρόγραμμα τέχνης.

Επίσης το MOMA συνεργάζεται με τον θεσμικό φορέα **Brooklyn Parkinson Group**. Στον φορέα αυτόν, παρέχονται μαθήματα χορού, τραγούδι, καθώς και προγράμματα άσκησης, για την ψυχολογική ενίσχυση ατόμων με Parkinson και των οικογενειών τους.

Το *Act your Age* είναι ένα πρόγραμμα του MOMA, για έφηβους και ηλικιωμένους, για να μάθουν την τέχνη της φωτογραφίας και της ερμηνείας, διδάσκοντας ο ένας τον άλλον, ενισχύοντας έτσι τη διαγενεακή επαφή.

Παράλληλα, το εκπαιδευτικό πρόγραμμα Αλτσχάιμερ του MOMA που απευθύνεται σε άτομα με νόσο Αλτσχάιμερ και άλλες μορφές άνοιας, καθώς και στους φροντιστές τους. Αποφασίστηκε από το MOMA να αναπτύξει ένα πρόγραμμα το 2006, για να συμβάλλει στην πιο ποιοτική ζωή ατόμων με Αλτσχάιμερ και να τα βοηθήσει να παραμείνουν ενεργοί πολίτες.

Πιο συγκεκριμένα, πρόκειται για ένα μηνιαίο διαδραστικό πρόγραμμα συζήτησης στο χώρο της γκαλερί του μουσείου, που ονομάζεται «**Συνάντησέ με στο MOMA**». Προσφέρεται δωρεάν και σε αυτό, ειδικά εκπαιδευμένοι μουσειοπαιδαγωγοί αναδεικνύουν θέματα, καλλιτέχνες και εκθέσεις. Παρέχονται και βοηθητικές συσκευές ακρόασης για τα άτομα τρίτης ηλικίας με προβλήματα ακοής. Φέτος ο κύκλος συναντήσεων του προγράμματος «**Συνάντησέ με στο MOMA**», άρχισε από τις 25 Ιανουαρίου 2024 και πραγματοποιείται ανά μήνα και πρόκειται να επαναληφθεί στις 20 Ιουνίου 2024. Υποστηρίζεται από το **Adobe Foundation** και το **Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος**.

Εικ: 4.13.1: Οι διαφορετικές ταυτότητες του MoMA μέσω φύλου, ηπείρων και εθνικοτήτων.

Οι φροντιστές τους αναφέρονται στην επίδραση του προγράμματος στους συμμετέχοντες και λένε ότι μαζί τους οι συμμετέχοντες είναι πιο αφοσιωμένοι και συγκεντρωμένοι. Στα συγκεκριμένα προγράμματα αισθάνονται πιο άνετα και ξεχνούν την κατάσταση της υγείας τους. Επίσης οι ηλικιωμένοι αυτοί ασθενείς νιώθουν όμορφα όταν συζητούν με άλλους ανθρώπους τα κοινά ενδιαφέροντά τους και μοιράζονται ίδιες αναμνήσεις και εμπειρίες (Adams 2011).

Το μουσείο αυτό το επισκέπτονται ηλικιωμένοι, τόσο μόνοι τους ως απλοί επισκέπτες, όσο και με συνοδεία για μια ξενάγηση καθώς και τα άτομα με προβλήματα όρασης. Μπορούν να αγγίζουν ελεύθερα τα εκθέματα του μουσείου, χωρίς κάποιον περιορισμό. Διατίθενται εκμαγεία περίπου 20 γλυπτών, στα οποία τα άτομα αυτά, μπορούν να τα ψηλαφίσουν ελεύθερα. Επίσης, σε όλους τους χώρους του μουσείου υπάρχει ένας χειρολισθήρας, στον οποίο βρίσκεται επάνω η γραφή Braille, για να δείξει στον επισκέπτη ότι έπεται ένα γλυπτό ή μια προτομή και να τον καθοδηγήσει από το ένα έκθεμα στο άλλο και από την κάθε μία συλλογή στην άλλη.

Αυτά τα εκθέματα εμφανίζονται με χρονολογική σειρά, για την καλύτερη κατανόηση της εξέλιξης των τεχνικών και της γλυπτικής από τον επισκέπτη. Στο κάθε ένα έκθεμα ή γλυπτό, υπάρχει πινακάκι με την γραφή Braille, με αναλυτική περιγραφή. Ακόμα διατίθενται τυπωμένα φυλλάδια με μεγάλους χαρακτήρες και την γραφή Braille, στα οποία υπάρχουν αναλυτικές πληροφορίες για τα εκθέματα του μουσείου (Γερασίμου, 2009).

Μία άλλη δράση που συναντά κανείς στο Μουσείο Λούβρου είναι τα βιντεοπαιχνίδια. Μέσω αυτών μελετώνται διεξοδικά και με έμφαση στα πολιτισμικά και εκπαιδευτικά τους χαρακτηριστικά. Ο παίκτης δεν έχει ηλικιακό όριο και μπορεί να :

- Επισκέπτεται εικονικά μουσεία
- Μελετάει μουσειακά αντικείμενα
- Περιηγείται σε αρχαιολογικούς χώρους και ιστορικούς τόπους που συνθέτουν μουσειακά και πολιτισμικά αφηγήματα.

Οι παίκτες διαδρούν, λύνουν γρίφους, εκτελούν αποστολές και αναπόφευκτα έρχονται σε επαφή με το μουσειακό/πολιτισμικό αυτό πλαίσιο. Είναι προφανές ότι έχουμε να κάνουμε με μία ιδιαίτερη και ιδιότυπη μουσειακή επικοινωνία προς διερεύνηση και ανάλυση. Στο Μουσείο Λούβρου οι παίκτες συναντούν το διάσημο μουσειακό αντικείμενο -εντός βιντεοπαιχνιδιών- την Αφροδίτη της Μήλου, ενώ σε παράλληλες δράσεις βιντεοπαιχνιδιών συναντούμε τον Δισκοβόλο του Μύρωνα και την στήλη της Ροζέττας (Βρετανικό Μουσείο, Λονδίνο).

Η έρευνα που πραγματοποιήθηκε από τους υπευθύνους του μουσείου, επιβεβαιώνει ότι η παρουσία πραγματικών αντικειμένων στα βιντεοπαιχνίδια, καθιστά τα αντικείμενα αυτά ακόμη πιο γνωστά στο κοινό των παικτών. Δημιουργείται επίσης, ιδιαίτερη σχέση οικειότητας μεταξύ αντικειμένων και παικτών και προκαλείται ή ενδυναμώνεται η τάση των παικτών να επισκεφτούν τα εν λόγω μουσεία, έτσι ώστε να δουν τα αντικείμενα αυτά από κοντά.

4.14. Τα μουσεία Λίβερπουλ

Το 1986 αποφασίστηκε ότι τα μουσεία της πόλης είχαν συλλέξει έργα τέχνης και αντικείμενα τέτοιας ιστορικής και επιστημονικής σημασίας που η κυριότητα θα έπρεπε να παραδοθεί στο έθνος για την προστασία τους. Έτσι ιδρύθηκαν τα Εθνικά Μουσεία του Λίβερπουλ. Αναφέρεται ένας Οργανισμός που εμπεριέχει τα εθνικά μουσεία της Λίβερπουλ. Αυτά αριθμούνται σε 7 μουσεία.

Πρόκειται για το Παγκόσμιο Μουσείο, το Μουσείο Δουλείας, την Γκαλερί Τέχνης Lady Lever, το Ναυτικό Μουσείο, το Μουσείο Λίβερπουλ, το σπίτι Sudley και την γκαλερί τέχνης Walker. Σήμερα υπάρχουν για να επιτρέψουν στους ανθρώπους να μάθουν και να απολαύσουν τις εκπληκτικές, ποικίλες συλλογές και τους χώρους αυτών των μουσείων. Στα εθνικά αυτά μουσεία προσφέρονται ποικίλα προγράμματα για σχολεία, για ενήλικες, για ηλικιωμένους. Έτσι αναπτύχθηκε ένα πρωτοπόρο πρόγραμμα για την άνοια, με τίτλο *«Το σπίτι των Αναμνήσεων»*.

Εικόνα 4.14.: Lady Lever Art Gallery collections

Σκοπός του είναι η εκπαίδευση, η εύρεση πόρων, η δημιουργία μουσειοπαιδαγωγικών δραστηριοτήτων για τους επαγγελματίες υγείας, τους φροντιστές τους, αλλά και τους ηλικιωμένους με άνοια. Το πρόγραμμα αυτό ξεκίνησε το 2012 και προτεραιότητα είχε την υποστήριξη φροντιστών υγείας ατόμων με άνοια, καθώς και των οικογενειών τους.

Για την βελτίωση των προγραμμάτων που απευθύνονται σε άτομα με άνοια, είναι αναγκαίο οι συλλογές του μουσείου να προσαρμόζονται στις ανάγκες τους. όπου διοργανώνονται διαδραστικές μέρες κατάρτισης και καλούνται άτομα στο μουσείο για να μάθουν την καθημερινή ζωή των πασχόντων με άνοια, καθώς και τα οφέλη που έχουν τα μουσειοπαιδαγωγικά προγράμματα για τα άτομα αυτά.

Έτσι, μελετάται ο τρόπος εφαρμογής των *«Οδηγών Μνήμης»* και των *«Διαδρομών Μνήμης»* στα μουσεία. Επίσης, για την πληρέστερη κατανόηση αναγκών ατόμων με άνοια, ήταν απαραίτητη η συνεργασία με θεσμικές δομές, σχετικές με τα άτομα αυτά. Στόχος των εθνικών μουσείων της Λίβερπουλ ήταν η επέκταση του προαναφερόμενου προγράμματος σε μουσεία ολόκληρου του Ηνωμένου Βασιλείου.

Για αυτό το λόγο, δημιουργήθηκαν οι *«Αποσκευές Μνήμης»*. Αυτές περιέχουν αντικείμενα που μπορούν να χρησιμοποιηθούν και να συνδεθούν με τους ανθρώπους. Περιλαμβάνονται και πολυαισθητηριακά αντικείμενα για την ενδυνάμωση της όσφρησης, ακοής, γεύσης, αφής και την ανάκληση μνημών των ατόμων με άνοια. Παράλληλα γίνεται εκπαίδευση των φροντιστών για την διαχείριση των *«Αποσκευών Μνήμης»*, μέσω συνομιλίας και διάδρασης αντικειμένων, με τα άτομα με άνοια.

Οι μουσειοβαλίτσες, τα μουσειολεωφορεία, τα μουσειοτραίνα, οι μουσειοσκηές, εφαρμόστηκαν πρώτη φορά πριν τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο στις Η.Π.Α, με επέκταση και στην Σουηδία, παράδειγμα αποτελεί το μουσείο Guggenheim της Νέας Υόρκης, όπου τα εκθέματα τοποθετούνται σε ράμπες και η μουσειακή διαδρομή είναι σπειροειδής (Ορφανίδου 2003). Τα μουσεία της Λίβερπουλ διαθέτουν 30 *«Αποσκευές Μνήμης»*. Οι εκπαιδευτές και οι φροντιστές ατόμων με άνοια μπορούν να δανειστούν μία *«Αποσκευή Μνήμης»* δωρεάν και να την χρησιμοποιήσουν σε γειτονιές, κέντρα περίθαλψης, αλλά και κατ'οίκον, για να κατανοήσουν τον τρόπο λειτουργίας της και τον τρόπο που αυτή η αποσκευή δρα στους ηλικιωμένους με άνοια.

Οι εκπαιδευτές, οι φροντιστές, αλλά και οι πάσχοντες από άνοια, ωφελούνται από το πρόγραμμα «*Σπίτι των Αναμνήσεων*», ως προς την ευαισθητοποίηση και την κατανόηση για την άνοια. Επίσης, βελτιώνεται η μνήμη και το γνωστικό επίπεδό τους. Έτσι αναπτύσσεται μια καλύτερη σχέση επικοινωνίας των εκπαιδευτών και των φροντιστών με τους πάσχοντες από άνοια (Hamblin & Harper 1998).

4.15. Μουσείο Phillips Collection

Είναι το πρώτο μουσείο σύγχρονης τέχνης των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής. Ιδρύθηκε από τον Duncan Phillips και την Marjorie Acker Phillips το 1921 και βρίσκεται στην Ουάσινγκτον των ΗΠΑ. Η συλλογή του περιλαμβάνει πάνω από 5.000 έργα μοντέρνας και σύγχρονης τέχνης. Διαθέτει μια μόνιμη συλλογή με σχεδόν 3.000 έργα Αμερικανών και Ευρωπαίων ιμπρεσιονιστών και μοντέρνων καλλιτεχνών. Εντός του διατίθενται ιμπρεσιονιστικά και σύγχρονα έργα ζωγραφικής, με έργα ευρωπαίων δασκάλων όπως οι : Gustave Courbet, Pierre Bonnard, Georges Braque, Jacques Villon, Paul Cézanne, Honoré Daumier, Edgar Degas, Vincent van Gogh, Paul Klee, Henri Matisse, Claude Monet, and Pablo Picasso.

Το μουσείο αυτό προσφέρει διάφορα εκπαιδευτικά προγράμματα για το κοινό του. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρεται το πρόγραμμα «*Δημιουργική Γήρανση*», το οποίο απευθύνεται στους ηλικιωμένους, αλλά και σε αυτούς με προβλήματα άνοιας. Άρχισε το 2010 σε συνεργασία με το Κέντρο Φροντίδας Ηλικιωμένων με άνοια – Ιόνα, αλλά και σε συνεργασία με το Γραφείο για την Γήρανση και τον οργανισμό Τέχνες για την Γήρανση και βοηθά τους ηλικιωμένους να συνθέσουν αποσπάσματα από το παρελθόν τους

Μέσα από την δράση αυτή, ενώνονται περίπου 200 ηλικιωμένοι από διαφορετικές κοινωνικοοικονομικές συνθήκες, οι οποίοι εμπλέκονται ενεργά στην δημιουργία και προβάλλουν τα δικά τους έργα τέχνης. Στο πλαίσιο αυτού του προγράμματος, γίνονται συναντήσεις στο μουσείο, αλλά και στο Κέντρο Φροντίδας, με συζήτηση γύρω από τα έργα τέχνης. Με άτυπες συζητήσεις των μουσειοπαιδαγωγών και των συνεργατών τους, γίνεται αντιληπτό ότι οι ηλικιωμένοι δείχνουν ενδιαφέρον για τα έργα τέχνης, ανακαλύπτουν τα συναισθήματα που προκαλούν στον κάθε έναν από αυτούς, ανακαλούν παλιές μνήμες και τους βοηθούν στην αυτοβελτίωσή τους.

Μια ομάδα ηλικιωμένων γυναικών που συμμετείχε στο πρόγραμμα αυτό, κάθονταν σε κύκλο, με σκοπό να φτιάξουν ένα σχέδιο παπλώματος, κόβοντας πολύχρωμα σχήματα και τακτοποιώντας τα σε σχέδια, γνωρίζοντας ότι με αυτόν τον τρόπο, οι ίδιες ήταν μέρος ενός μοτίβου. Μία από αυτές τις γυναίκες, η οποία ήταν συνταξιούχος 67 ετών, ανέφερε ιστορίες από την προγιαγιά της, η οποία έφτιαχνε παπλώματα χρησιμοποιώντας κομμάτια από το νυφικό της, ένα σακί από αλεύρι, ένα κομμάτι από μια βρεφική πάνα.

Εικόνα 4.15.: Από αριστερά, η Yvonne Z. Smith, η Avis Brock και η Paulette Thompson συζητούν την χρήση χρώματος και σχεδίου για να δημιουργήσουν ένα σχέδιο παπλώματος. (Marvin Joseph/The Washington Post)

Με την επιστημονική μέθοδο της Α.Φ.Τ.Α μέσω της θεραπείας της τέχνης, που υλοποιείται στο Κέντρο Φροντίδας Ηλικιωμένων Ιόνα, κάθε συνεργάτης βλέπει την διαδικασία της τέχνης διαφορετικά.

Έτσι, μέσω του προγράμματος *«Δημιουργική Γήρανση»*, οι ηλικιωμένοι θέλουν να μαθαίνουν νέα πράγματα, να ανακαλύπτουν την εσωτερική τους δύναμη και να ενισχύουν την αυτοπεποίθησή τους.

4.16. Μουσείο Stedelijk

Το μουσείο Stedelijk εδρεύει στο Άμστερνταμ της Ολλανδίας και είναι ένα μουσείο μοντέρνας, σύγχρονης τέχνης και σχεδίου. Πρόκειται για ένα από τα διασημότερα μουσεία σύγχρονης τέχνης της Ευρώπης. Το Μουσείο Stedelijk ιδρύθηκε το 1874 από μια ομάδα ιδιωτών στο Άμστερνταμ, με επικεφαλής τον C.P. van Eeghen, ο οποίος δώρισε κεφάλαια και τις συλλογές τέχνης τους για να ιδρύσει ένα μουσείο στην πρωτεύουσα της Ολλανδίας που θα ήταν αφιερωμένο στην σύγχρονη τέχνη. Η συλλογή που στεγαζόταν αρχικά στο Rijksmuseum, μεταφέρθηκε το 1895 στο κτίριο του Μουσείου.

Το μουσείο διαθέτει μια συλλογή 90.000 αντικειμένων μοντέρνας τέχνης από καλλιτέχνες του 20^{ου} και 21^{ου} αιώνα, όπως οι Vincent Van Gogh, Wassily Kandinsky, Ernst Ludwig Kirchner, Marc Chagall, Henri Matisse, Jackson Pollock, Karel Appel, Andy Warhol, Willem De Kooning, Marlene Dumas, Lucio Fontana, και Gilbert & George. Στην συλλογή του περιλαμβάνονται ζωγραφική, γλυπτική, κινούμενη εικόνα και ήχος, εκτυπώσεις και σχέδια, αφίσες, φωτογραφία, γραφικό σχέδιο, βιομηχανικό σχεδιασμό, βιβλία καλλιτεχνών. Στόχος του μουσείου αυτού είναι να εμπλουτίσει την ζωή των ανθρώπων με τέχνη. Τα εκπαιδευτικά του προγράμματα προσφέρουν μοναδικές και συναρπαστικές γνώσεις για τον σημερινό κόσμο και τονίζουν θέματα που επηρεάζουν τις κοινωνίες και τις ατομικές ζωές των ανθρώπων.

Οι αλληλεπιδράσεις του μουσείου μεταξύ του κοινού και της τέχνης καθοδηγούνται από διαλόγους με καλλιτέχνες. Εξερευνώνται σύνθετα θέματα του χθες, του σήμερα και του αύριο, όπως ορίζονται από καλλιτέχνες και σηματοδοτούνται από το μουσείο, σε ένα περιπετειώδες πρόγραμμα. Αυτό το όραμα καθοδηγείται από μία ενεργητική προσέγγιση για την προβολή, την φροντίδα και την ανανέωση της παγκοσμίου φήμης συλλογής του μουσείου. Το 2013 το μουσείο Stedelijk συνεργάστηκε με το μουσείο Van Abbe στο Αϊντχόβεν, για τον σχεδιασμό του προγράμματος «**Αξέχαστος**». Αυτό απευθύνεται σε άτομα με άνοια και στους φροντιστές τους. Σε αυτό το πρόγραμμα, προσφέρονται ξεναγήσεις από εξειδικευμένο προσωπικό, όπου οι συμμετέχοντες ενθαρρύνονται να δουν και να μιλήσουν για την τέχνη, μέσα από δικές τους προσωπικές ιστορίες, μνήμες από το παρελθόν και νέες ιδέες, βάζοντας την τέχνη στη ζωή τους.

Το πρόγραμμα αυτό πραγματοποιείται κάθε μήνα σε μία συγκεκριμένη ημέρα με διαφορετικό κάθε φορά περιεχόμενο. Σκοπός του είναι η διασκέδαση, μέσα από διαφορετικές προσεγγίσεις της τέχνης και δημιουργικές δραστηριότητες. Το μουσείο Stedelijk και Van Abbe, επέκτειναν το πρόγραμμα «**Αξέχαστος**» σε άλλα δέκα ολλανδικά μουσεία από το 2014

έως το 2016. Αυτή η εθνική εφαρμογή του προγράμματος μελετήθηκε από την ερευνητική ομάδα του ιατρικού κέντρου του Vrije University Amsterdam και εξετάστηκαν τα πλεονεκτήματα των περιηγήσεων με εξειδικευμένο προσωπικό μέσα από το πρόγραμμα «*Αξέχαστος*». Από αυτή την μελέτη διαπιστώθηκε ότι οι ηλικιωμένοι με άνοια που ασχολούνται με την τέχνη, μοιράζονται τις σκέψεις τους, χωρίς να λαμβάνουν υπόψη την βραχύχρονη μνήμη τους.

Μέσω της ξενάγησης βελτιώνεται η μακροχρόνια μνήμη τους, μέσα από την προσωπική τους εμπειρία. Επίσης, φαίνεται ότι μετά από την συμμετοχή στο πρόγραμμα, οι ίδιοι οι πάσχοντες με άνοια νιώθουν πιο ευτυχισμένοι και πιο χρήσιμοι στην κοινωνία. Ενισχύεται η εμπιστοσύνη στον εαυτό τους και η αυτοπεποίθησή τους. Επίσης μοιράζονται τις σκέψεις και τις εμπειρίες τους και με τους άλλους συμμετέχοντες στο πρόγραμμα, καθώς και με τις οικογένειές τους.

4.17 Μουσείο Geffrye

Το μουσείο Geffrye βρίσκεται στην πρωτεύουσα της Αγγλίας, το Λονδίνο. Η σημερινή του ονομασία είναι «*Μουσείο του Σπιτιού*». Έχει ελεύθερη είσοδο και στεγάζεται σε αλιευτικά σπίτια που χτίστηκαν το 1714, με έτος ίδρυσης το 1990. Το μουσείο αυτό εξερευνά την ζωή του σπιτιού από το 1600 μέχρι και σήμερα, με εκθέσεις που θέτουν ερωτήματα σχετικά με το «σπίτι», παρουσιάζουν ποικίλες εμπειρίες και εξετάζουν τις ψυχολογικές και συναισθηματικές σχέσεις που έχουν οι άνθρωποι με την ιδέα «σπίτι» μαζί με μια σειρά από δωμάτια περιόδου.

Στις συλλογές του μουσείου περιλαμβάνονται περίπου 40.000 αντικείμενα, αρχαικό υλικό, φωτογραφίες και βιβλία που σχετίζονται με την οικιακή ζωή και την καθημερινή εμπειρία του σπιτιού. Πιο συγκεκριμένα περιέχονται πολυθρόνες μέχρι ηλεκτρικές σκούπες και βιβλία λογαριασμών μέχρι ταπετσαρίες. Μέσα από τις συλλογές αυτές προσφέρεται μια μοναδική εικόνα για το τι σημαίνει σπίτι για διαφορετικούς ανθρώπους, που λέγεται μέσα από προσωπικές ιστορίες και καθημερινά αντικείμενα. Το μουσείο έχει και υπόγειες εκθέσεις, μία καφετέρια, περίπτερο εκμάθησης, συλλογές και βιβλιοθήκες αναφοράς, αρκετούς χώρους εκδηλώσεων και αναφυτεμένους κήπους.

Παράλληλα, διοργανώνονται εκθέσεις, εκδηλώσεις, συνεργασίες, έρευνες και συζητήσεις που ρίχνουν φως σε σημαντικά θέματα και εκπληρώνουν την αποστολή του μουσείου να αποκαλύψει και να ξανασκεφτεί ιδέες για το σπίτι. Έχει δημιουργηθεί το πρόγραμμα «*Αειθαλείς Κηπουροί*». Υπήρξαν 13 δοκιμαστικές συνεδρίες από ειδικευμένο προσωπικό σε

ηλικιωμένους και στους φροντιστές τους, μέσω κέντρων φροντίδας και υποστήριξης, κέντρων περίθαλψης ατόμων με άνοια, ομαδικά και μεμονωμένα προγράμματα ατόμων φροντίδας στο σπίτι.

Επίσης, σε νοσοκομεία, όπου νοσηλεύονταν ηλικιωμένοι, μοιράστηκε ενημερωτικό υλικών. Το προαναφερόμενο πρόγραμμα ήταν εβδομαδιαίο και συμμετείχαν ηλικιωμένοι με διαφορετικά προβλήματα υγείας, όπως επιζώντες εγκεφαλικού επεισοδίου, πάσχοντες από άνοια, με σωματικές και πνευματικές αναπηρίες, αλλά και αυτοί οι οποίοι είχαν μαθησιακές δυσκολίες. Ο χώρος στον οποίο γινόταν το πρόγραμμα, ήταν ευρύχωρος και υπήρχαν ειδικά σχεδιασμένα αμαξίδια, αλλά και ράμπες, για την πιο εύκολη πρόσβαση στο χώρο.

Τα άτομα της τρίτης ηλικίας ασχολούνταν με την κηπουρική, καθώς και με άλλες χειρωνακτικές εργασίες παρόμοιες με αυτήν. Η εταιρεία Thrive σκοπεύει να κάνει την κηπουρική πιο προσιτή στο κοινό, προχώρησε σε συνεργασία με το μουσείο Geffrye, σε προσαρμογές των δραστηριοτήτων του προγράμματος ως προς τις ανάγκες του κάθε συμμετέχοντα. Τα αποτελέσματα ήταν θετικά για τους ηλικιωμένους, οι οποίοι αύξησαν την νοημοσύνη τους, τις δεξιότητές τους και την αίσθηση της προσωπικής τους ολοκλήρωσης (Hamblin & Harper 1998).

Εικόνα 4.17.: Στιγμιότυπα μουσείου Geffrye (Website: [Geffrye Museum](http://GeffryeMuseum.com))

Επίσης σε αυτό το μουσείο πραγματοποιήθηκε και ένα άλλο πρόγραμμα με τίτλο **«Το μουσείο του σπιτιού»**. Σκοπός του είναι ο προσδιορισμός από την αρχή, της έννοιας του σπιτιού και της σημασίας του για τον καθένα ξεχωριστά. Το πρόγραμμα αυτό, μέσω μελετών, εκθέσεων και συνεργασιών, δείχνει την σημασία του παρελθόντος, του παρόντος και του μέλλοντος, μέσα από την ανανεωμένη έννοια του σπιτιού, που παρουσιάζεται ως μνήμες, ιστορία και συναίσθημα. Μέσα από την συνεργασία του μουσείου Geffrye με την Ένωση Κυπρίων του Hackney παρουσιάζεται ένα πρόγραμμα, με τίτλο **«Μικρές ιστορίες ζωής»**. Απευθύνεται στους ηλικιωμένους Έλληνες και Τουρκοκύπριους, με σκοπό να μοιραστούν αναμνήσεις και συναισθήματα για το σπίτι τους στην Κύπρο και για το ότι δεν ξέρουν αν και πότε θα ξαναεπιστρέψουν εκεί.

Στο πρόγραμμα αυτό μελετάται η σημασία των κήπων και των υπαίθριων χώρων στα κυπριακά σπίτια. Οι ηλικιωμένοι, καθώς φροντίζουν τα φυτά τους, μοιράζονται ιστορίες και μνήμες, με έμπνευση το φυσικό περιβάλλον της Κύπρου. Βλέποντας τα φυτά στα παράθυρά τους, αλλά και στους εσωτερικούς χώρους της κοινότητάς τους, ταξιδεύουν με το νου τους πίσω στην πατρίδα τους, οι ίδιοι, αλλά και οι πιο νέοι ηλικιακά.

Ακόμη, στο ίδιο πρόγραμμα το μουσείο Geffrye συνεργάζεται με το Κέντρο 151. Πρόκειται για μία καλλιτεχνική και δημιουργική κοινότητα ατόμων από το Βιετνάμ, το Λάος και την Καμπότζη, με σκοπό το κοινό να μάθει για τους λαούς αυτούς. Στο πρόγραμμα αυτό, παρουσιάζεται μια συλλογή τεκμηρίωσης αναμνήσεων ανθρώπων από το Βιετνάμ, που φυγαδεύτηκαν ως πρόσφυγες στο Ηνωμένο Βασίλειο.

Άτομα τρίτης ηλικίας από το Βιετνάμ μοιράζονται τις ιστορίες τους, μαζί με τα πολύτιμα αντικείμενα, φωτογραφίες, βιβλία και μικρές συλλογές πραγμάτων που έχουν συλλέξει και διατηρήσει. Μέσα από αυτό το πρόγραμμα, μπορεί κάποιος να μαζέψει πληροφορίες για το φαγητό, τον χορό και τον τρόπο ζωής τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

5. Βασικά ερευνητικά αποτελέσματα

Τα βασικά ερευνητικά αποτελέσματα που επιδιώχθηκαν να εξαχθούν διαμέσου της παρούσας πτυχιακής εργασίας ήταν τα εξής :

- Οι τρόποι που τα μουσεία βοηθούν στην ενεργό γήρανση των ανθρώπων.
- Η κάλυψη των αναγκών και των επιθυμιών των ηλικιωμένων ανθρώπων ώστε να αξιοποιούν τις δυνατότητές τους, προκειμένου να εξασφαλίζουν την ευζωία και να παραμένουν ενεργοί στην κοινωνία.
- Ο τρόπος συμβολής των μουσείων στην βελτίωση της καθημερινής ζωής των ηλικιωμένων που αντιμετωπίζουν διάφορα προβλήματα.
- Η εξασφάλιση της ψυχικής υγείας των γηραιότερων ανθρώπων μέσω μουσειακών δράσεων εθελοντισμού.
- Ποιες τεχνολογίες των μουσείων διευκολύνουν την πρόσβαση, αλλά και την περιήγηση των ηλικιωμένων εντός και εκτός του χώρου τους.
- Καλές πρακτικές παγκοσμίως στο συγκεκριμένο επιστημονικό πεδίο.
- Ερευνήθηκαν και απαντήθηκαν οι εκπαιδευτικές ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των ατόμων της τρίτης ηλικίας, όσον αφορά την συμμετοχή τους σε προγράμματα εκπαίδευσης, στον ελεύθερο χρόνο τους.
- Αναλύθηκαν τα κίνητρα συμμετοχής των ατόμων της τρίτης ηλικίας σε εκπαιδευτικά προγράμματα και τα είδη των προγραμμάτων στα οποία συμμετείχαν.
- Τεκμηριώθηκαν τα εμπόδια (κόστος, κοινωνικού αποκλεισμού, μνήμης, γνωστικού επιπέδου, αισθήσεων, μετακίνησης ή μη) που συναντούν κατά την παρακολούθηση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων.

Ο τρόπος εύκολης πρόσβασης και περιήγησης των ηλικιωμένων στον εξωτερικό και εσωτερικό χώρο των μουσείων, μέσω της τεχνολογίας είναι ένας ακόμα ερευνητικός στόχος. Παράλληλα τα μουσεία αναπτύσσουν κοινότητες μάθησης δημιουργούν προγράμματα (εκθέσεις, δράσεις κλπ.) τα οποία στοχεύουν στην εξέλιξη της κοινωνίας, στην ισότιμη συμμετοχή όλων των ομάδων κοινού, στην ανάπτυξη των κοινωνικών αξιών και στην ανθρώπινη ισότητα (Νικονάνου 2015). Για τους ηλικιωμένους αυτό είναι το κλειδί της ευζωίας. Νοιώθουν ενεργοί, ως ένα κοινό επιθυμητό σε ένα χώρο που ίσως παλιότερα δεν υπήρχε στην ζωή τους αλλά τώρα έχει να τους προσφέρει πολύ περισσότερα από μια απλή εκπαιδευτική μέρα. Είναι σημείο συνάντησης για τους ίδιους, τους φίλους τους και τα μέλη

της οικογένειάς τους. Παράλληλα η χρήση των Νέων Τεχνολογιών φαίνεται να βελτιώνει την καθημερινότητα των ηλικιωμένων παρά τις αντιστάσεις που μπορεί να προβάλλουν. Όταν οι ίδιοι αντιληφθούν πόσο τους ωφελεί γίνονται δεκτικότεροι στην χρήση της και την αποδέχονται στην ζωή τους (συμπεράσματα που προέκυψαν από το ερωτηματολόγιο των ερωτηθέντων ηλικιωμένων, όπως απαντάται στο 5^ο Κεφάλαιο).

Τα θετικά αποτελέσματα είναι φανερά καθώς μπορούν πλέον να βοηθηθούν σε επίπεδο υγείας και σε επίπεδο κοινωνικής συναναστροφής. Μέσω σύγχρονων ψηφιακών προγραμμάτων, όπως το *Dino Hunter*, *Dino Explorer*, *Dino Talk* και το *Dino Sim* ή μέσω εκπαιδευτικών εφαρμογών για κινητά τηλέφωνα όπως το *Museum Adventure*, οι ηλικιωμένοι εξοικειώνονται με την τεχνολογία και την χρησιμοποιούν στην καθημερινότητά τους. Ζουν με ασφάλεια και απολαμβάνουν την φροντίδα στο σπίτι τους. Λύνοντας τα απλά καθημερινά προβλήματα που αντιμετωπίζουν βελτιώνουν την ζωή τους και αποκτούν νέα ενδιαφέροντα που τους κρατούν ζωντανούς. Μπορούν πλέον να «*ακούγονται*» ως κοινό, να ικανοποιούν την περιέργειά τους με την δια βίου μάθηση και να συνεισφέρουν στην κοινωνία χωρίς να νοιώθουν βάρος για κανέναν.

Παράλληλα η εξέλιξη των νέων τεχνολογιών στην σύγχρονη εποχή και η αποδοχή τους από τους ηλικιωμένους δίνει την ευκαιρία στα μουσεία να επεκτείνουν τα προγράμματά τους χρησιμοποιώντας τις νέες τεχνολογίες στο κοινό των ηλικιωμένων. Από την έρευνα προέκυψε ότι η χρήση Νέων Τεχνολογιών στα μουσεία δεν εφαρμόζεται ακόμη ευρέως, παρά μόνο σε μερικές περιπτώσεις {π.χ. Ίδρυμα Βασίλη Ελίζας Γουλανδρή}. Δεν αρκεί όμως τα μουσεία να είναι απλώς αρχεία και αποδέκτες πληροφοριών, αλλά είναι σημαντικό να χρησιμοποιούν ενεργά τις πληροφορίες για να οδηγήσουν στην κατανόηση ή για να βοηθήσουν το κοινό τους να εκμεταλλευτεί αποτελεσματικά τα αποθέματα πληροφοριών στην ανεξάρτητη αναζήτηση γνώσης. Για να μπορέσουν όμως τα μουσεία να αυξήσουν ουσιαστικά την πρόσβαση όλων των ομάδων του κοινού στις πηγές πληροφοριών που προσφέρουν, θα πρέπει να:

- Χρησιμοποιήσουν δημιουργικά και με σωστό προγραμματισμό τις νέες τεχνολογίες για να αποφύγουν την υπερφόρτωση του κοινού με πληροφορίες, παρουσιάζοντάς τις σε διακριτές και κατανοητές νοηματικές ενότητες.
- Τα μουσεία θα πρέπει να βοηθήσουν το κοινό τους να αποκτήσει τις δεξιότητες εκείνες που θα του επιτρέψουν να πάρει τον έλεγχο της ερμηνευτικής διαδικασίας.

- Όλα αυτά πρέπει να γίνουν με τρόπο που να κεντρίζει και να διατηρεί το ενδιαφέρον, αντί να εγείρει εμπόδια για αυτούς που δεν είναι εξοικειωμένοι με την τεχνολογία, όπως τους ηλικιωμένους (MacDonald & Alsford 1991).
- Η επικοινωνία με το συγκεκριμένο κοινό επιβάλλει την συνεργασία με πληθώρα κοινοτήτων π.χ. Κ.Α.Π.Η, στις οποίες εντάσσονται οι ηλικιωμένοι και όχι μόνο σε θεσμικές δομές που αφορούν στην φροντίδα και στην περίθαλψη. Στην Ελλάδα όπως και στις περισσότερες χώρες του κόσμου, φαίνεται η ανάγκη των ηλικιωμένων να ανήκουν κάπου, μέσω της πληθώρας κοινοτήτων ή συλλόγων όπου καταγράφονται. Οι άνθρωποι της τρίτης ηλικίας αποτελούν ιδανικό κοινό για τα μουσεία και τους πολιτιστικούς οργανισμούς.

Στην παρούσα πτυχιακή εργασία παρουσιάζεται μέσω των θετικών και μη αποτελεσμάτων του κάθε προγράμματος για τους ηλικιωμένους, πως υπάρχει πεδίο εξέλιξης και δημιουργίας δραστηριοτήτων με μονιμότερο χαρακτήρα άρα και με καλύτερα αποτελέσματα. Επιπλέον η χρήση της τεχνολογίας κατά την άποψη μου είναι ίσως το κλειδί που μπορεί να ανοίξει και όχι να κλείσει το δρόμο για περαιτέρω εξέλιξη. Η μουσειακή εκπαίδευση φαίνεται πως μπορεί να αποτελέσει κινητήριο δύναμη για την μακροήμερευση και βελτίωση της ψυχικής και σωματικής υγείας των ατόμων που ανήκουν στην τρίτη ηλικία.

5.1. Βασικά ερευνητικά ερωτήματα

Κατά κύριο λόγο ερευνήθηκε ο ορισμός του μουσείου και η ιστορική του εξέλιξη και πορεία. Επιδιώχθηκε να δοθούν απαντήσεις σχετικά με το ποιος είναι ο εκπαιδευτικός ρόλος του σύγχρονου μουσείου. Αναλύθηκε ο ορισμός της τρίτης ηλικίας, τα χρονικά όρια μέσα στα οποία κλείνεται αυτή, οι αλλαγές που συμβαίνουν κατά την γήρανση σε σωματικό, ψυχολογικό και γνωστικό επίπεδο, καθώς και ο τρόπος ζωής και τα προβλήματα που χαρακτηρίζουν αυτή την ηλικία μέσα στην κοινωνία. Δεν παραλείφθηκε η αναφορά στην έννοια της ενεργούς γήρανσης και οι στρατηγικές για την ανάπτυξή της.

Αναφερθήκαμε στην έννοια της εκπαίδευσης υπερηλίκων στα μουσεία. Επίσης εστίασαμε στους τρόπους προσέγγισης του μουσείου ως προς τα άτομα της τρίτης ηλικίας, αλλά και σε αυτά που παρουσιάζουν προβλήματα άνοιας. Για αυτήν την συγκεκριμένη ηλικιακή ομάδα συγκεντρώθηκαν τα δημογραφικά χαρακτηριστικά της και παρουσιάστηκαν διάφορα

εκπαιδευτικά προγράμματα που γίνονται ή έχουν ήδη υλοποιηθεί στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, αναφερόμενα στην τρίτη ηλικία.

Επίσης, αναφέρθηκαν τρόποι άρσης του κοινωνικού αποκλεισμού, που βιώνουν αυτά τα άτομα, καθώς και οι τρόποι επανένταξής τους στο «**πολιτιστικό γίνεσθαι**». Σημειώθηκε, ο ρόλος των μουσειοεκπαιδευτικών προγραμμάτων ως προς την πληρέστερη κατανόηση των εκθεμάτων του μουσείου από τον επισκέπτη-ηλικιωμένο. Αναλύθηκε και η έννοια της μουσειοπαιδαγωγικής, όσον αφορά τις εκπαιδευτικές θεωρίες και μουσειοπαιδαγωγικές μεθόδους, ώστε να βασιστεί κάποιος σε αυτές για το σχεδιασμό και την υλοποίηση ενός μουσειοεκπαιδευτικού προγράμματος. Αναφερθήκαμε στην έννοια της μάθησης και την σχέση αυτής με την αναστολή της γήρανσης. Ιδιαίτερη εξέταση πραγματοποιήθηκε για τον τρόπο που τα μουσειοεκπαιδευτικά προγράμματα φέρνουν βέλτιστα αποτελέσματα και προσφέρουν ιδανικές εμπειρίες στους ηλικιωμένους.

Εξετάστηκε η επίδραση που έχουν τα μουσεία και ο τρόπος συμβολής αυτών στην καλή υγεία και στην ζωή ατόμων τρίτης ηλικίας. Επίσης, ένα άλλο ζήτημα αποτέλεσε, ο τρόπος αξιοποίησης ικανοτήτων και δεξιοτήτων ατόμων τρίτης ηλικίας μέσω των μουσείων, για την κάλυψη αναγκών και επιθυμιών τους και την εξασφάλιση της ενεργούς γήρανσής τους και της ευζωίας τους. Ένα άλλο ερώτημα που τέθηκε, αφορούσε τον τρόπο συμβολής των μουσείων ως προς την βελτίωση της καθημερινότητας των ηλικιωμένων με άνοια και λοιπά προβλήματα.

Ο τρόπος εύκολης πρόσβασης και περιήγησης των ηλικιωμένων στον εξωτερικό και εσωτερικό χώρο του μουσείου, μέσω της τεχνολογίας ήταν ένας ακόμα ερευνητικός στόχος.

Σύμφωνα, με το αρχειακό υλικό και το ερωτηματολόγιο συγκεντρώθηκαν, αναλύθηκαν και προέκυψαν οι κάτωθι κατηγορίες των ερευνητικών ερωτημάτων:

- *Προτίθεστε να συμμετάσχετε σε ένα πρόγραμμα μουσειακής εκπαίδευσης ατόμων τρίτης ηλικίας;*
- *Ενδιαφέρεστε να λάβετε μέρος σε ένα μουσειακό εκπαιδευτικό πρόγραμμα συμμετοχής σε πολιτιστικές δραστηριότητες (επίσκεψη μουσείων, μουσικές εκδηλώσεις, γκαλερί, διαλέξεις);*
- *Ενδιαφέρεστε να παρακολουθήσετε ένα πρόγραμμα μουσειακής εκπαίδευσης ατόμων τρίτης ηλικίας που θα σας βοηθήσει να επικοινωνήσετε και να έρθετε σε επαφή με άλλους ανθρώπους (για την καταπολέμηση της κατάθλιψης, την αντιμετώπιση της μοναξιάς, εθελοντισμός, κ.α.) ;*
- *Υπάρχουν παράγοντες παρεμπόδισης που αναστέλλουν την πιθανή συμμετοχή σας σε προγράμματα μουσειακής εκπαίδευσης;*
- *Με ενδιαφέρει να λάβω μέρος σε ένα διαδραστικό πρόγραμμα εκπαίδευσης τρίτης ηλικίας εάν μπορώ να ανταπεξέλθω οικονομικά.*

5.1.1. Μεθοδολογικό Πλαίσιο

Προκειμένου να επιτευχθεί ο στόχος της έρευνας, ακολουθήθηκε η ποσοτική μεθοδολογία. Συγκεκριμένα, πραγματοποιήθηκε μία ποσοτική έρευνα με διερευνητικό σχεδιασμό, η οποία διερεύνησε τις στατιστικές σχέσεις που μπορεί να υπάρχουν ανάμεσα (α) στην πρόθεση συμμετοχής των ατόμων τρίτης ηλικίας σε προγράμματα μουσειακής εκπαίδευσης ηλικιωμένων και υπερηλίκων, (β) τις εκπαιδευτικές τους ανάγκες σύμφωνα με τα πρότυπα της δια βίου εκπαίδευσης, (γ) τα κίνητρα συμμετοχής, (δ) τους παράγοντες παρεμπόδισης που αναστέλλουν την πιθανή συμμετοχή τους σε προγράμματα μουσειακής εκπαίδευσης στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων για την δημιουργική αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου στην εν λόγω περίοδο της ζωής τους, (ε) το ενδιαφέρον συμμετοχής τους σε ένα διαδραστικό πρόγραμμα εκπαίδευσης όταν η οικονομική συνεισφορά είναι ελάχιστη ή ανύπαρκτη.

5.1.2. Δείγμα

Το δείγμα της έρευνας αποτελούταν από 115 άτομα που ανήκουν στην τρίτη ηλικία (>65 ετών) και οι οποίοι έχουν βγει από την αγορά εργασίας, ανεξαρτήτων φύλου, εκπαιδευτικού επιπέδου, οικογενειακής ή κοινωνικοοικονομικής κατάστασης. Για τους σκοπούς της παρούσας έρευνας συνεργαστήκαμε με τα τρία ΚΑΠΗ του δήμου Πατρέων, Αιγιαλείας και Κάτω Αχαΐας. Στα κριτήρια αποκλεισμού από την έρευνα συμπεριλήφθηκαν τα εξής: η παρουσία σοβαρών χρόνιων προβλημάτων υγείας που παρεμποδίζουν την αυτόνομη μετακίνηση και την συμμετοχή των ηλικιωμένων σε δραστηριότητες αξιοποίησης του ελεύθερου χρόνου τους, η παρουσία νευρολογικών διαταραχών που επηρεάζουν την γνωστική και αντιληπτική τους ικανότητα, καθώς και διαταραχών ψυχικής υγείας και ο αναλφαβητισμός, που περιορίζει την ικανότητά τους να συμπληρώσουν μόνοι τους το ερωτηματολόγιο αυτοαναφοράς που χορηγήθηκε για την συλλογή των ποσοτικών δεδομένων στην έρευνα. Η μέθοδος δειγματοληψίας ήταν η δειγματοληψία ευκολίας.

5.1.3. Εργαλείο μέτρησης

Για την συλλογή των δεδομένων στην παρούσα έρευνα κατασκευάστηκε ένα δομημένο ερωτηματολόγιο, το οποίο αποτελεί και το πλέον διαδεδομένο εργαλείο για την συλλογή δεδομένων στην ποσοτική έρευνα. Το εν λόγω ερωτηματολόγιο αποτελείται από τα εξής μέρη. Το μέρος του ερωτηματολογίου αφορά την πρόθεση συμμετοχής των ατόμων τρίτης ηλικίας σε μουσειακά προγράμματα δια βίου εκπαίδευσης και αποτελείται από δηλώσεις/προτάσεις στις οποίες κλήθηκαν να απαντήσουν σε κλίμακες τύπου Likert (1=καθόλου, 2=λίγο, 3=αρκετά, 4=πολύ, 5=πάρα πολύ).

5.2. Πρόθεση συμμετοχής σε μουσειακά προγράμματα εκπαίδευσης υπερηλίκων

Στο ερωτηματολόγιο αξιολογήθηκε η πρόθεση των ερωτηθέντων ατόμων τρίτης ηλικίας να συμμετάσχουν σε μουσειακά προγράμματα εκπαίδευσης υπερηλίκων. Σύμφωνα, με το αρχειακό υλικό και το ερωτηματολόγιο συγκεντρώθηκαν, αναλύθηκαν και προέκυψαν οι κάτωθι κατηγορίες των ερευνητικών αποτελεσμάτων, που επιδιώκουν να απαντήσουν στα ερευνητικά ερωτήματα, όπως αυτά αναφέρθηκαν στο πέμπτο κεφάλαιο «5.1.1. Βασικά ερευνητικά ερωτήματα».

Οι κατηγορίες αυτές αναλύονται κάτωθι:

Πίνακας 5.2.: Πρόθεση συμμετοχής σε μουσειακά προγράμματα εκπαίδευσης υπερηλίκων							
ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ (σύμφωνα με την κλίμακα τύπου Likert) ***Δείγμα αναφοράς 115 άτομα τρίτης ηλικίας	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ	Μέσος όρος	Τυπ. απόκλιση
1. Προτίθεται να συμμετάσχω σε ένα πρόγραμμα μουσειακής εκπαίδευσης ατόμων τρίτης ηλικίας.	7	3	10	20	75	23	26,601
2. Με ενδιαφέρει να λάβω μέρος σε ένα μουσειακό εκπαιδευτικό πρόγραμμα συμμετοχής σε πολιτιστικές δραστηριότητες (επίσκεψη μουσείων, μουσικές εκδηλώσεις, γκαλερί, διαλέξεις)	4	3	13	22	73	23	25,930
3. Με ενδιαφέρει να παρακολουθήσω ένα πρόγραμμα μουσειακής εκπαίδευσης ατόμων τρίτης ηλικίας που θα με βοηθήσει να επικοινωνήσω και να έρθω σε επαφή με άλλους ανθρώπους (καταπολέμηση κατάθλιψης, αντιμετώπιση της μοναξιάς, εθελοντισμός, κ.α.).	0	1	18	27	69	23	25,179
4. Υπάρχουν παράγοντες παρεμπόδισης που αναστέλλουν την πιθανή συμμετοχή σε προγράμματα μουσειακής εκπαίδευσης;	0	7	8	16	84	23	30.919
5. Με ενδιαφέρει να λάβω μέρος σε ένα διαδραστικό πρόγραμμα εκπαίδευσης τρίτης ηλικίας εάν μπορώ να ανταπεξέλθω οικονομικά.	1	1	3	14	96	23	36.818

5.3. Αξιολόγηση ερευνητικών συμπερασμάτων

Μελετώντας την εξέλιξη των μουσείων στο πέρασμα των χρόνων αντιλαμβανόμαστε ότι ο ρόλος του έχει φανερά αλλάξει στην σύγχρονη κοινωνία. Αυτό σημαίνει πολύ απλά ότι τα μουσεία θα πρέπει να δουν τον εαυτό τους ως έναν χώρο που ενσωματώνει την αλλαγή και την χρησιμοποιεί με καινοτόμους τρόπους, μαθαίνει από την προηγούμενη εμπειρία του και τις τρέχουσες συνθήκες προκειμένου να μεγαλώσει, να αναπτυχθεί και να παραμείνει βιώσιμος για το μέλλον (Νικονάνου 2015).

Η επιτυχία των μουσείων δεν εξαρτάται πλέον μόνο από την επισκεψιμότητα που έχουν λόγω των εκθεμάτων τους, αλλά και από τις δράσεις που μπορούν να συμβάλλουν θετικά στην κοινωνική συνοχή. Η αυξανόμενη γήρανση του πληθυσμού σε συνδυασμό με την αύξηση του προσδόκιμου της ζωής των ηλικιωμένων καλεί τα μουσεία να αγκαλιάσουν το συγκεκριμένο κοινό.

Συμπερασματικά καταλήγουμε στα παρακάτω:

- Η ποικιλομορφία της συγκεκριμένης ηλικιακής ομάδας όπως προέκυψε θέλει ειδικό προγραμματισμό και εξειδικευμένη προσέγγιση.
- Οι ηλικιωμένοι αναζητούν σταθερότητα, προγραμματισμό και απολαμβάνουν την κοινωνική συναναστροφή όταν όλα έχουν υπολογιστεί στις δυνατότητές και στις ανάγκες τους. Αυτό προϋποθέτει βασικά την σωστή επικοινωνία του μουσείου με το κοινό του.
- Η προσέλκυση των ηλικιωμένων στο μουσείο θεωρείται η μεγαλύτερη πρόκληση. Η συνεργασία με θεσμικές δομές καθώς και η διαδικτυακή προβολή είναι μέσα που ενισχύουν την παρουσία των μουσείων στην ζωή των ηλικιωμένων. Η μεσολάβηση που καλείται να κάνει το μουσείο, μας προκαλεί να αντιληφθούμε το ίδιο το πολιτιστικό ίδρυμα ως μετάδοση μια κοινής κληρονομιάς η οποία ενώνει τα μέλη μιας κοινότητας και στην οποία αυτά τα μέλη αναγνωρίζουν τους εαυτούς τους. Τα άτομα αντιλαμβάνονται και κατανοούν τον κόσμο και την ίδια τους την ταυτότητα μέσα στα μουσεία (Desvallées & Mairesse 2009).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι εκπαιδευτικές δράσεις που έχουν πραγματοποιηθεί, αλλά και αυτές που πρόκειται να πραγματοποιηθούν στο μέλλον στα προαναφερόμενα μουσεία τόσο από τον ελλαδικό όσο και τον διεθνή χώρο, στοχεύουν στην βελτίωση συνθηκών ζωής των ατόμων (Αναστασιάδου, 2015). Ειδικότερα, αυτά τα μουσεία συμβάλλουν στην ενεργοποίηση και στην ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής των ευπαθών πληθυσμιακών ομάδων, με απώτερο στόχο τον περιορισμό της κοινωνικής περιθωριοποίησης και την προαγωγή του πολιτισμού, ώστε να έχει πρόσβαση σε αυτόν ο κάθε πολίτης.

Τα μουσεία πρέπει να ενεργοποιούν συναισθηματικά τους ηλικιωμένους επισκέπτες στην μουσειακή εμπειρία, προκαλώντας τους ευχαρίστηση και ψυχαγωγία, ώστε φεύγοντας από το μουσειακό χώρο είτε τον πραγματικό, είτε τον εικονικό, να θέλουν να επιστρέψουν ξανά και να επαναλάβουν την επίσκεψη στο μουσείο. Όταν τα άτομα τρίτης ηλικίας επισκέπτονται μουσεία και συμμετέχουν στις εκπαιδευτικές δραστηριότητές τους (Gibson 2004· Schweitzer 2006), ωφελούνται τόσο ψυχικά, όσο και πνευματικά, καθώς ενισχύεται ο νους τους, βελτιώνεται η μνήμη τους, περιορίζονται το άγχος, η κατάθλιψη, η μοναξιά. Επιπλέον, μέσα από την ενεργή συμμετοχή τους, νιώθουν χαρά, ενισχύεται η αυτοεκτίμηση και η αυτοπεποίθησή τους και επικοινωνούν με τους άλλους ανθρώπους (Αβεντισιάν – Παγοροπούλου, 1993· Χτουρής και συν., 1993· Αναστασιάδου, 2015).

Έχει διαπιστωθεί ότι η τέχνη μπορεί να λειτουργήσει θεραπευτικά ως προς την καταπολέμηση των ψυχικών νοσημάτων που αντιμετωπίζουν οι σύγχρονοι άνθρωποι. Στα μουσεία μπορεί ο κάθε επισκέπτης να βιώσει διάφορα συναισθήματα μέσα σε ένα ασφαλές και φιλικό περιβάλλον, να εκφραστεί ελεύθερα και να έρθει σε επαφή με άλλα άτομα (Στεφανίδης, 2004· Ashton, 2019). Στην σύγχρονη ψηφιακή εποχή, πρέπει να αξιοποιείται η τεχνολογία προς όφελος των επισκεπτών.

Τα μουσεία μπορούν να συμβάλλουν στην ενεργό γήρανση (Oreck, 2007· Γκότσης & Φατώλα, 2009), με την καταπολέμηση της μοναξιάς και της κοινωνικής περιθωριοποίησης αλλά επίσης μπορεί να βελτιωθεί μέσω των μουσείων η σωματική, ψυχική και πνευματική τους υγεία (Weisen, 2004· Fancourt & Tymoszuk, 2019). Τα μουσεία πρέπει να κατανοήσουν τον σπουδαίο ρόλο που μπορούν να έχουν οι ηλικιωμένοι στην κοινωνία καθώς κατέχουν γνώσεις, εμπειρίες, δεξιότητες που μπορούν να αξιοποιηθούν (Χαλκιά, 2015).

Με την παρούσα εργασία διαπιστώθηκε πως τα άτομα τρίτης ηλικίας έχουν την δυνατότητα να ενταχθούν στα μουσεία αφού προσδιοριστούν οι ιδιαίτερες ανάγκες και προσδοκίες τους, καθώς και η ικανοποίηση αυτών από τους εκάστοτε πολιτιστικούς οργανισμούς (Marcoen et al. 2007). Λόγω της βελτίωσης των συνθηκών ζωής, οι ηλικιωμένοι διαρκώς αυξάνονται (Eurostat, 2020). Για αυτόν τον λόγο τα μουσεία θα πρέπει να δημιουργούν τα κατάλληλα προγράμματα που να είναι εστιασμένα σε αυτήν την συγκεκριμένη ηλικιακή ομάδα και να πραγματοποιούνται αναλόγως των αναγκών και επιθυμιών τους, έτσι ώστε οι ηλικιωμένοι να αξιοποιούν ποιοτικά τον ελεύθερό τους χρόνο και να είναι ενεργοί στην κοινωνία.

Συμπερασματικά, γίνεται αναφορά στην αναγκαιότητα όλο και περισσότερα μουσεία να δώσουν έμφαση στην ομάδα των ηλικιωμένων και με την χρήση της τεχνολογίας στα μουσεία να κατασκευαστούν μουσειοεκπαιδευτικά προγράμματα για την ενεργό ένταξή τους στα μουσειακά δρώμενα, αλλά και στην καταπολέμηση ή εξομάλυνση διαφόρων προβλημάτων που παρουσιάζουν στα γηρατειά όπως είναι οι ανοϊκές διαταραχές, οι νευρομυϊκές παθήσεις, η κατάθλιψη, προβλήματα μνήμης (Kotler et al., 2008).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ : Πρόθεσης συμμετοχής σε πρόγραμμα μουσειακής εκπαίδευσης υπερηλίκων

Στις παρακάτω προτάσεις, παρακαλώ σημειώστε τον βαθμό στον οποίο θα ήσασταν διατεθειμένη/ος να συμμετάσχετε σε προγράμματα εκπαίδευσης υπερηλίκων.

Πίνακας: Πρόθεση συμμετοχής σε μουσειακά προγράμματα εκπαίδευσης υπερηλίκων							
ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ (σύμφωνα με την κλίμακα τύπου Likert) ***Δείγμα αναφοράς Χ άτομα τρίτης ηλικίας	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ	Μέσος όρος	Τυπ. απόκλιση
1. Προτίθεται να συμμετάσχω σε ένα πρόγραμμα μουσειακής εκπαίδευσης ατόμων τρίτης ηλικίας.							
2. Με ενδιαφέρει να λάβω μέρος σε ένα μουσειακό εκπαιδευτικό πρόγραμμα συμμετοχής σε πολιτιστικές δραστηριότητες (επίσκεψη μουσείων, μουσικές εκδηλώσεις, γκαλερί, διαλέξεις)							
3. Με ενδιαφέρει να παρακολουθήσω ένα πρόγραμμα μουσειακής εκπαίδευσης ατόμων τρίτης ηλικίας που θα με βοηθήσει να επικοινωνήσω και να έρθω σε επαφή με άλλους ανθρώπους (καταπολέμηση κατάθλιψης, αντιμετώπιση της μοναξιάς, εθελοντισμός, κ.α.).							
4. Υπάρχουν παράγοντες παρεμπόδισης που αναστέλλουν την πιθανή συμμετοχή σε προγράμματα μουσειακής εκπαίδευσης;							
5. Με ενδιαφέρει να λάβω μέρος σε ένα διαδραστικό πρόγραμμα εκπαίδευσης τρίτης ηλικίας εάν μπορώ να ανταπεξέλθω οικονομικά.							

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ:

- Αβεντισιάν – Παγοροπούλου, Α. (1993). *Ψυχολογία της Τρίτης Ηλικίας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Αδάμ- Βελένη, Π. (2008). «Επόμενη Στάση «Μουσείο». Το Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης Συστήνεται στο Κοινό του». Στο Πρακτικά *Αρχαιολογικό Έργο Μακεδονία και στη Θράκη (ΑΕΜΘ) 2008* (σσ. 197-205). Θεσσαλονίκη, 13-15 Μαρτίου 2008, σσ. 197-205.
- Αδάμ-Βελένη, Π., Γεωργάκη, Π. & Ξανθοπούλου, Κ. (2010). «Εκπαιδευτικά Προγράμματα του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης». Στο, Μπ. Βέμη, & Ει. Νάκου, (επιμ.). *Μουσεία και Εκπαίδευση*, (σσ.195-206). Αθήνα: Νήσος.
- Άλκηστις, (1995), σ. 19. Μαύρη αγελάδα-άσπρη αγελάδα, Δραματική Τέχνη στην εκπαίδευση και διαπολιτισμικότητα. Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος, 2008.
- Αναστασιάδου, Β. (2015) Χαρακτηριστικά Ηλικιωμένων. Στο : Αναστασιάδου, Β. (επιμ.) *Διαχείριση Σύνθετων Καταστάσεων στα Πλαίσια της Γηριατρικής Οδοντιατρικής*, Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών,σελ.26.
- Βαμβακίδου, Ι. & Μπέσσας, Δ. (2004). Οι οπτικές τέχνες στην πρώτησχολική ηλικία, μεθοδολογία και διδακτικές προτάσεις: Μακεδόν /12, 213-227. Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας.
- Γερασίμου, Στ., (2009). Μουσειακή Πρόσβαση και Άτομα με Προβλήματα Όρασης (Αδημοσίευτη Πτυχιακή Εργασία). Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Παιδαγωγικό Τμήμα Ειδικής Αγωγής, Βόλος.
- Γερασίμου, Στ., (2023). «Μουσειακή Πρόσβαση και Άτομα με Προβλήματα Όρασης» (Αδημοσίευτη Πτυχιακή Εργασία). Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Παιδαγωγικό Τμήμα Ειδικής Αγωγής, Βόλος.
- Γεωργίου, Θ., (1989). Σε τι χρησιμεύει η αισθητική; Εκδόσεις: Σμίλη, Αθήνα, σ.σ 112.
- Γκαζή, Α. 1999- Νάκου, 2001 «Από τις Μούσες στο Μουσείο: Η ιστορία ενός θεσμού δια μέσου των αιώνων», *Αρχαιολογία και Τέχνες*, τχ.70, 1999, σελ: 39-46
- Γκαζή, Α., (1999). «Από τις Μούσες στο Μουσείο» - Η ιστορία ενός θεσμού διαμέσου των αιώνων», *Αρχαιολογία και Τέχνες 70 (Μάρτιος)*,σελ. 39 – 46.
- Γκάζη Α.,Νούσια Τ.(2003), *Αρχαιολογία στον Ελληνικό Χώρο, τόμος γ', Μουσειολογία, Μέρμυρα για τις Αρχαιότητες*, Πάτρα: Ε.Α.Π.
- Γκότσης, Σ.(2002)Αντικείμενο και Ερμηνεία – Από τις Θεωρητικές Αναζητήσεις στη Μουσειακή και Εκπαιδευτική Πράξη. Στο – *Μουσείο – Σχολείο, 6ο Περιφερειακό Σεμινάριο Καβάλα 20 - 22/9/2002*. Βοσνίδης, Π., Τσιτούρη, Α.(επιμ.),σσ 17-21.Αθήνα – ΥΠΠΟ & ICOM Ελληνικό Τμήμα.
- Γκότσης, Σ., Φατώλα, Ρ. (2009-2010) Έφτασα σε αυτήν την ηλικία και δεν είχα ξαναπάει σε μουσείο...*Ilissia*,5-6,σελ.64-71.
- Γκότσης, Σ. (2010). Μουσειακές Ερμηνευτικές Δράσεις: Επιχειρώντας Κάποιες Οριοθετήσεις. Στο Μ. Βέμη & Ε. Νάκου, *Μουσεία και Εκπαίδευση* (σσ.139-148). Αθήνα: Νήσος.
- Γλύτση, Ε., (2002), «Η Ιστορία των Μουσείων στην Ευρώπη. Ειδική αναφορά στην Ελλάδα». Στο – Αθανασοπούλου, Α., Γλύτση, Ε. και Χαμπούρη – Ιωαννίδου, Αικ. (επιμ.), «*Οι Διαστάσεις των Πολιτιστικών Φαινομένων*», Τόμος Β', Πολιτιστικό Πλαίσιο. Πάτρα – ΕΑΠ, (κεφ. 4).
- Δάλκος, Γ. (2000). Σχολείο και μουσείο. Το βιβλίο στην εκπαίδευση. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Δασκαλοπούλου, Σ. & Μπούνια, Α. 2008. «Ψηφιακός πολιτισμός και Εικονικά Μουσεία-Έννοιες, Τάσεις, Προκλήσεις». Στο Ι.Λυριτζής (επιμ.), *Νέες Τεχνολογίες και Αρχαιογνωστικές Επιστήμες*, σελ. 29-52.Αθήνα-Gutenberg.
- Δεληγιάννης, Ι. & Παπαιωάννου, Γ. 2014. «Μουσείο και αξιοποίηση πολιτισμικού αποθέματος με χρήση ψηφιακής τεχνολογίας και διαδραστικών πολυμέσων». Στο Γ. Μπίκος και Α. Κανιάρη (επιμ.), *Μουσειολογία, Πολιτιστική Διαχείριση και Εκπαίδευση*, σελ. 113-155.Αθήνα-Εκδόσεις Γρηγόρη.
- Επιστημονικά Χρονικά, 21(1), (e-journal). Στον ιστότοπο «http://www.tzaneio.gr/wp-content/uploads/epistimonika_xronika/16-1-2.pdf» (Προβολή- 11 Απριλίου 2024).
- Ευρωπαϊκή Ένωση (European Commission). Στον ιστότοπο «<https://ec.europa.eu>» (Προβολή-12 Δεκεμβρίου 2019).
- Εφημερίδα «Πρώτο Θέμα» (e-journal).Στον ιστότοπο «<https://www.protothema.gr>» (Προβολή-10 Δεκεμβρίου 2019).
- Ίδρυμα Βασίλη & Ελίζας Γουλανδρή (2023) <https://goulandris.gr/el/>
- Κακούρου – Χρόνη, Γ. (2005). Μουσείο – Σχολείο. Αντικριστές πόρτες στην γνώση. Αθήνα: Πατάκη.
- Κλειτσινίκου, Ν., Μίχα, Α. & Παπαγιαννάκη, Α., (2012). Η Τέχνη ως Θεραπεία. ΤΕΙ Κρήτης, Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας, Ηράκλειο.
- Κοντογιάννη Άλκηστις, «*Μουσεία και σχολεία, Δεινόσαυροι και Αγγεία*», εκδ. Ελληνικά Γράμματα, 2η έκδοση, Αθήνα 1996.
- *Κώδικας Δεοντολογίας του ICOM για τα Μουσεία* (2009). Αθήνα: ICOM - Ελληνικό Τμήμα.
- Μουσείο Λούβρου. Ανακτήθηκε την 11/01/2024, στις 22:52:44, στο www.louvre.fr/
- Μουσείο Stedelijk.Στον ιστότοπο «<https://www.stedelijk.nl>» (Προβολή 22 Απριλίου 2024).
- Μουσούρη, Θ., Γκαζή, Α. & Νικηφορίδου, Α., (2004),. «*Τι μπορούν να μάθουν τα μουσεία από τους επισκέπτες; Η συμβολή της αξιολόγησης στη διαμόρφωση μιας έκθεσης για τα αρχαία ελληνικά μαθήματα*», στο *ΙΜΕΡΟΣ*, τ. 4.

- Μπούνια Α., *Προσεγγίζοντας διαφορετικές κοινότητες: Δράσεις κοινωνικής ένταξης, διαπολιτισμικής αγωγής και διεύρυνσης της προσβασιμότητας για εμποδιζόμενα άτομα*, στο Νικονάνου, Ν., Μπούνια, Α., Φίλιππουπολίτη, Α., Χουρμουζιάδη, Α., Γιαννούτσου, Ν., *Μουσειακή μάθηση και εμπειρία στον 21ο αιώνα*, Αθήνα:Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, κεφ 6, 2015.
- Νάκου, Ε. 2001. *Μουσεία, εμείς, τα πράγματα και ο πολιτισμός. Από τη σκοπιά της θεωρίας του υλικού πολιτισμού, της μουσειολογίας και της μουσειοπαιδαγωγικής*, Νήσος: Αθήνα.
- Νικονάνου, Ν. 2010. *Μουσειοπαιδαγωγική. Από τη θεωρία στην πράξη*, Πατάκης: Αθήνα.
- Νικονάνου, Ν. (2012), *Μουσειοπαιδαγωγική: Από τη θεωρία στην πράξη*, Αθήνα: Πατάκης.
- Νικονάνου Ν., (2018) *Μουσειοπαιδαγωγική: από την θεωρία στην πράξη*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη,
- Ντολιοπούλου, Ε. 2006. *Σύγχρονες τάσεις της προσχολικής αγωγής*, Τυπωθήτω-Δαρδανός: Αθήνα.
- Οικονόμου, Μ. (2003). *Μουσείο: Αποθήκη ή Ζωντανός Οργανισμός*; Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- Οικονόμου Μ., *Μουσείο: Αποθήκη ή ζωντανός οργανισμός; Μουσειολογικοί προβληματισμοί και ζητήματα*, Αθήνα: Κριτική, 2003
- Οικονόμου, Μαρία. 2004. *Νέες Τεχνολογίες και Μουσεία-Εργαλείο, Τροχοπέδη ή Συρμός* (pdf). Λέσβος- Πανεπιστήμιο του Αιγαίου-Τμήμα Πολιτισμικής Τεχνολογίας και Επικοινωνίας. Στον ιστότοπο «<https://docplayer.gr/16196617-Nees-technologies-kai-mouseia-ergaleio-trohopedi-i-sirmos.html>» (Ημερομηνία επίσκεψης/ανάκτησης 11 Νοεμβρίου 2018).
- Ορφανίδου Λαία. 2003. *Εισαγωγή στη Μουσειολογία*.(pdf).Ρόδος – Πανεπιστήμιο του Αιγαίου-Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών. Στον ιστότοπο «<http://www.neolithic.gr/pdf/museology.pdf>» (Πρόσβαση 13 Οκτωβρίου 2023).
- Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (World Health Organization).Στον ιστότοπο «<https://www.who.int>» (Προβολή-12 Δεκεμβρίου 2023).
- Παπαιωάννου, Γ., Στεργιάκη, Α.(2013)*Σχολείο –Μουσείο – Ψηφιακός Κόσμος*. Ρόδος – Σχολική Βιβλιοθήκη Γυμνασίου Ιαλυσού
- Παπαιωάννου, Γ. & Στεργιάκη, Α. 2013. *Σχολείο – Μουσείο – Ψηφιακός Κόσμος*. Σύνθεση Ψηφιακού Μουσειακού Χώρου με Συνεπιμέλεια Μαθητών και Εκπαιδευτικών. Ρόδος – Εκδόσεις Εύδημος.
- Πάσχος, Κ., Μαλλιαρού, Μ. & Μπαμίδης, Π. 2016. «*Η Γήρανση του Πληθυσμού Πρόκληση για τα Συστήματα Υγείας και Κοινωνικής Πρόνοιας-Μέθοδοι Υποστήριξης της Ενεργούς Γήρανσης*».
- Πικοπούλου – Τσολάκη, Δ., (2002). «Τα Μουσεία και το Κοινό τους – Κατηγορίες Κοινού». Στο Γλύτση ,Ε., Ζαφειράκου, Α., Κακούρου – Χρόνη, Γ. & Πικοπούλου – Τσολάκη, Δ. (επιμ.), *Οι Διαστάσεις των Πολιτιστικών Φαινομένων, Τόμος Γ΄, Πολιτισμός και Εκπαίδευση*. Πάτρα – ΕΑΠ (κεφ. 1).
- Ραΐση – Βολανάκη, Τ.(1995)*Μουσεία και Σχολεία. Δεινόσαντροι και Αγγεία*. Αθήνα – Ελληνικά Γράμματα.
- Σακαλή Ο., *Μουσεία και κοινό: Επαναπροσδιορίζοντας τη μουσειακή μαθησιακή εμπειρία στο Παπαδημητρίου Ν.-Αναγνωστόπουλος Α. (επιμ.), Το παρελθόν στο Παρόν. Μνήμη, ιστορία και αρχαιότητα στη σύγχρονη Ελλάδα*, Αθήνα, Εκδόσεις: Καστανιώτη, 2017
- Σταματέλου, Α., (2016). Μουσεία και Μουσειολογία στη Σύγχρονη Κοινωνία, Νέες Προκλήσεις και Νέες Σχέσεις, στο Μ. Μούλιου (επ.), *Μικρό Αφιέρωμα, Αρχαιολογία τ. 122* στο <https://www.archaiologia.gr/blog/2014/11/24/ta-mouseia-kai-ημουσειολογια>
- Στεφανίδης, Κ. (2004). «Μελέτη και Αντικείμενο την Καθολική Πρόσβαση και Ισότιμη Συμμετοχή Ατόμων με Αναπηρίας (ΑΜΕΑ) στην Κοινωνία της Πληροφορίας. Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Κοινωνία της Πληροφορίας» Άξονας 5, Μέτρο, 5.3, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Κρήτη.
- Τεφτίκη Ε., *Μουσείο και Επικοινωνιακή Πολιτική, Ένα πρόγραμμα προσέγγισης για οικογένειες μιας σχολικής τάξης*, Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 2004.
- Το Σπίτι των Αναμνήσεων (House of Memories). Στον ιστότοπο (<https://houseofmemories.co.uk>) (Προβολή 10 Απριλίου 2024).
- Τριανταφυλλάκος, Γ. (2009). *Σχεδιάζοντας τις οθόνες αφής του Μουσείου Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης*.
- Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού (2018). «Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα για την Τρίτη και Σοφότερη Ηλικία». Ανακτήθηκε 28 Ιανουαρίου 2024: <https://www.culture.gov.gr/el/service/SitePages/view.aspx?id=3436>
- Φίλιππουπολίτη Αναστασία, *Εκπαιδευτικές θεωρίες και μουσειακή μάθηση*, στο Νικονάνου Ν., Μπούνια Α., Φίλιππουπολίτη Α., Χουρμουζιάδη Α., Γιαννούτσου Ν., *Μουσειακή μάθηση και εμπειρία στον 21ο αιώνα*, Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, 2015, σ.28.
- Χτουρής, Σ. Χτούρης, Γ. Αμίσης, Γ. Γράβαρης, Σ. (1993). *Θεσμοί και Ρυθμίσεις της Κοινωνικής Πολιτικής*. Αθήνα : Παπαζήσης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ :

- Adams, Marianna. 2011. *The Impact of the Development of Museum Programs for People Affected by Alzheimer's Disease or Dementia The Museum of Modern Art.* (pdf). USA, Annapolis- Audience Focus, Inc. Στον ιστότοπο-https://www.moma.org/visit/accessibility/meet_me/_assets/moma_org/shared/pdfs/docs/meet_me/Resources_Audience_Focus_Evaluation.pdf (Προβολή 19 Απριλίου 2020).
- Amado, C., SãoJosé, J., & Santos, S. (2016). Measuring active ageing: A data envelopment analysis approach. *European Journal of Operational Research*, 255, 207–223.
- Bamberger, Y. & Tal, T. 2006. “Learning in a Personal Context: Levels of Choice in a Free Choice Learning Environment in Science and Natural History Museums”, *Science Education*, Vol. 91, No. 1, 75-95.
- Beard L.R. (2011). «Art therapies and dementia care: A systematic review», *Dementia, Sage Journals*, 11(5): abstract.
- Beardsley, M., (1989). Ιστορία των αισθητικών θεωριών από την κλασική εποχή μέχρι σήμερα, μετ. Δ. Κούρτοβικ, Δ. Εκδόσεις: Νεφέλη
- Belting, H., Dilly, H., Kemp, W., Sauerlander, W., & Warnke, M.,(1995). Εισαγωγή στην ιστορία της τέχνης. Μετ. Α. Γυιόκα. Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 11-13.
- Benvenuto, F. (2016). *Il museo partecipativo: il valore emozionale degli oggetti come forma d'inclusione sociale* (Unpublished master's thesis). Università Ca' Foscari, Venezia
- Black, G. 2009. Το ελκυστικό μουσείο. Μουσεία και επισκέπτες, μτφ. Κωτίδου, Σ., Εκδόσεις Πολιτιστικού Ιδρύματος Ομίλου Πειραιώς: Αθήνα.
- Bonacini, E. (2012). Il museo partecipativo sul web: forme di partecipazione dell' utente alla produzione culturale e alla creazione di valore culturale. *Il capitale culturale: studies on the value of cultural heritage, Vol.5*, pp. 93 – 125
- Brooklyn Parkinson Group (BPG).Στον ιστότοπο-<https://www.catchafire.org> (Προβολή 10 Απριλίου 2020).
- Cai, I., (2020). «What is in a Museum Definition», Reflections on ICOM's new Museum Definition, *Museological Review* 24, 7
- Carlgren, F., & Klingborg, A., (1976). Education towards Freedom. East Crinstead: Lanthorn.
- Coates,Charlotte. 2019. «What is Active Ageing and how can Museums help?».Museum Next, (e-journal). Στον ιστότοπο <https://www.museumnext.com/article/what-is-active-ageing-and-how-can-museums-help/> (Προβολή-11 Απριλίου 2020).
- Cole, P. 1984. “Piaget in the Galleries”, *Museum Journal*, Vol. 63, No. 1, 9-15.
- Csikszentmihalyi, M. & Hermanson, K. 1995. «Intrinsic Motivation in Museums: What Makes Visitors Want to Learn», *Museum News*, Vol. 74, No. 3, 67-77.
- Desvallees, A. & Mairesse, F. 2009. *Βασικές έννοιες της Μουσειολογίας.*
- Dierking, L. & Falk, J. H. 1992. “Redefining the Museum Experience: The Interactive Experience Model”, *Visitor Studies*, Vol. 4, No. 1, 173-176.
- Dierking, L. & Falk, J. H. 1992. «Redefining the Museum Experience: The Interactive Experience Model», *Visitor Studies*, Vol. 4, No. 1, 173-176.
- Dodd, J. & Jones, C. 2009. «Τα γενικά αποτελέσματα της μάθησης: ένα εννοιολογικό πλαίσιο για την κατάδειξη της επίδρασης της μάθησης στα μουσεία», Τετράδια Μουσειολογίας.
- Ebitz, D. 2008. “Sufficient Foundation: Theory in the Practice of Art Museum Education”, *Visual Arts Research*, Vol. 34, No. 2, 15-25.
- Falk, J., & Dierking, L.D., (1992). «*The Museum Experience, Washington*». D.C.: Whalesback Books
- Falk, J. H., & Dierking, L. D. 2000. «Learning from Museums. Visitor Experiences and the Making of Meaning, Altamira». Press: Lanham MD.
- Falk, J. H. & Dierking, L. D. 2000. *Learning from Museums. Visitor Experiences and the Making of Meaning*, Walnut Creek: Altamira Press.
- Falk, J. H. 2006. “An Identity-centered Approach to Understanding Museum Learning”, *Curator*, Vol. 49, No. 2, 151-166.
- Falk, J. H. 2007. “Understanding Visitor's Meaning Making in and from Museum”, στο Park, J. A. (επιμ.), *Art Education as Critical Inquiry: Proceedings from the Research Conference 2007 InSea Asian Regional Congress*, Mijinsa: Seoul, 418-433.
- Falk, J., Dierking, L. & Adams, M. 2012. «Ζώντας σε μια κοινωνία της μάθησης: Μουσεία και αυτόβουλη μάθηση», στο Macdonald, Sh. (επιμ.), Μουσείο και μουσειακές σπουδές. Ένας πλήρης οδηγός μτφ. Παπαβασιλείου. Δ., Εκδόσεις Πολιτιστικού Ιδρύματος Ομίλου Πειραιώς: Αθήνα, 449-470.
- Fancourt, D., & Tymosuk, U., (2019). Cultural engagement and incident depression in older adults: evidence from the English Longitudinal Study of Ageing, *The British Journal of Psychiatry*, 214,225–229.
- Fleming, William. 2016. *Best Practices in Museum Education.* (pdf). USA-The University of Acron. Στον ιστότοπο – <https://www.pdfsemantics.scholar.org/6f9faecc6dbac62e3b869ab40ce16862b1181458.pdf> (Προβολή - 19 Απριλίου 2024).
- Formosa, M. (2019). Active Ageing Through Lifelong Learning: The University of the Third Age. Στο M. Formosa (Ed.), *The University of the Third Age and Active Ageing*. Switzerland:Springer. doi:10.1007/978-3-030-21515-6_1
- Gardner, H. 1993. Frames of Mind. The Theory of Multiple Intelligences, Basic Books: New York
- Garoian, C. R. 2001. “Performing the Museum”, *Studies in Art Education*, Vol. 42, No. 3, 234-248.

- Gavalas D., Sylaiou S., Kasapakis V. & Djardanova E. 2020. *Guest Editorial of the special issue Virtual and Mixed Reality in Culture and Heritage*. Journal on Personal and Ubiquitous Computing (Impact Factor-1,735), Springer. Στον ιστότοπο <<https://doi.org/10.1007/s00779-020-01377-4>> (Προβολή-19 Απριλίου 2020).
- Gibson, F. (2004). *The Past in the Present. Using Reminiscence in Health and Social Care*. Professions Press.
- Gilbert, J. K. & Stocklmayer, S. 2001. "The Design of Interactive Exhibits to Promote the Making of Meaning", *Museum Management and Curatorship*, Vol. 19, No. 1, 41-50.
- Grossberg, L. C., & Nelson, P. A., (1992) Καλειδοσκόπιο, Μελέτες για τον πολιτισμό. Μετ. Μ. Διάφα. Θεσσαλονίκη: Μάγια, 276.
- Hackney Cypriot Association. Στον ιστότοπο-<<http://www.hacknecypriotassociation.org>>. (Πρόσβαση-21 Απριλίου 2020).
- Halpin-Healy, C. 2015. "Report from the Field: Multi-Cultural Dialogue and Transformative Learning in Arts & Minds Programs at The Studio Museum in Harlem", *Museum & Society*, Vol. 13, No. 2, 188-194.
- Hamblin, Kate & Harper, Sarah. 1998. *The UK's Ageing Population-Challenges and Opportunities for Museums and Galleries*. (pdf). UK-University of Oxford. Στον ιστότοπο-<<https://www.ageing.ox.ac.uk/download/173>>. (Πρόσβαση -18 Οκτωβρίου 2023).
- Hein, G. (1998). *Learning in the museum*. London: Routledge. Στο Παιδί και εκπαίδευση στο Μουσείο, θεωρητικές αφηρημένες, παιδαγωγικές πρακτικές. Επιμέλεια Δέσποινα Καλεσοπούλου 25-43. Αθήνα: Πατάκη:2011.
- Hein, G. E. 2012. «Μουσειακή Εκπαίδευση», στο Macdonald, Sh. (επιμ.), *Μουσείο και μουσειακές σπουδές. Ένας πλήρης οδηγός*, μτφ. Παπαβασιλείου Δ., Εκδόσεις Πολιτιστικού Ιδρύματος Ομίλου Πειραιώς: Αθήνα, 471-488.
- Hooper-Greenhill, E. (επιμ.) 1999. *The Educational Role of the Museum*, Routledge: London.
- Hooper-Greenhill, E., (2000), «Education, communication and interpretation: towards a critical pedagogy in museums», in E. Hooper-Greenhill (ed.), *The Educational Role of the Museum*, London and New York: Routledge , p.p. 3-27.
- Hooper-Greenhill E., *Museums and the interpretation of Visual Culture*, London: Routledge, 2000
- Hooper – Greenhill, E., (2012). Το Μουσείο και οι Πρόδρομοί του. Αθήνα – ΠΙΟΠ.
- I.C.O.M. (International Council of Museums). Στον ιστότοπο <http://network.icom.museum/fileadmin/user_upload/minisites/icom-greece/Ekdoseis/Museology_WEB.pdf>. (Πρόσβαση-13 Οκτωβρίου 2023).
- Kelly, L., Savage, G., Landman, P. & Tonkin, S. 2002. *Energised, Engaged, Everywhere: Older Australians and Museums*, National MuseumofAustralia&AustralianMuseum,<<http://australianmuseum.net.au/uploadsots/2591/fullreport.pdf>> (τελευταία επίσκεψη 15/5/2024).
- Kotler, N., Kotler, Ph., Kotler W., (2008). *Museum Marketing and Strategy – Designing Missions, Building Audiences, Generating Revenue & Resources*. San Francisco: Jossen – Bass, A Wiley Imprint.
- Kreps, C. (2013). Participation, Museums and Civic Engagement. In A. Nicholls, M. Pereira & M. Sani (Eds.), *New trends in museums of the 21st century, Report 7, The learning Museum Network Project* (pp. 85 -102). Bologna: Istituto per i Beni Artistici Culturali e Naturali.
- Leinhardt, G., Crowley, K. & Knutson, K. (επιμ.) 2002. *Learning Conversations in Museums*, Lawrence Erlbaum Associates: Mahwah.
- MAP (Movement, Advancement Project) & SAGE (Advocacy & Services for LGBT Elders). 2017. *Understanding Issues Facing LGBT Older Adults*. (pdf).USA-Movement, Advancement Project. Στον ιστότοπο –<<https://www.lgbtmap.org/file/understanding-issues-facing-lgbt-older-adults.pdf>> (Πρόσβαση 14 Απριλίου 2024).
- Marcoen, A. Coleman, P.G. O' Hanlon, A., (2007). «Psychological Ageing». Στο Bond J., Peace, S., Dittmann-Kohli, F., Westerhof, G.J. (επιμ.). *Ageing in Society* (σσ. 38-67). London-Los Angeles -New Delhi-Singapore: Sage.
- Mayer, M. M. 2005. "Bridging the Theory-Practice Divide in Contemporary Art Museum Education", *Art Education*, Vol. 58, No. 2, 13-17.
- Mestheneos, E., & Withnall, A. (2016). Ageing, learning and health: making connections. *International Journal of Lifelong Education*, 35 (5), 522-536. doi:10.1080/02601370.2016.1224039.
- Mezirow, J. (2007). *Η Μετασχηματίζουσα Μάθηση*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Milekic, S. 2003. *The more you look the more you get-Intention-based interface using gaze-tracking*, in Bearman, D., Trant, J. (eds) *Museums and the Web 2003-Selected Papers from an International Conference*, Charlotte, NC, March 19-22,2002,Archives & Museum Informatics. Στον ιστότοπο-<<http://www.archimuse.com/mw2003/papers/milekic/milekic.html>> (Ημερομηνία επίσκεψης/ανάκτησης 11 Απριλίου 2024).
- Miles, Roger. 1985. *The International Journal of Museum Management and Curatorship*. (pdf). Australia-Butterworth & CO Ltd, vol.5, σελ.73-80. Στον ιστότοπο- <<https://www.science-direct.com/sdfe/pdf/download/eid/1-s2.0-0260477986900099/first-page-pdf>> (Πρόσβαση -16 Απριλίου 2020).
- MOMus-Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης-Συλλογή Κωστάκη. (2018). MOMusΜουσείο Μοντέρνας Τέχνης, διαθέσιμο στο: <https://www.greekstatemuseum.com/kmst/index.html>, ανάκτηση 9 Νοεμβρίου 2018.
- (M.P. de Tournefort 1717) *Trebizonde/ Τραπεζούς, γκραβούρα [χρωμολιθογραφική ανατύπωση, αρχές 20ου αι.]*
- Museum of the Home.Στον ιστότοπο <<https://www.museumofthehome.org.uk>> (Προβολή-14 Απριλίου 2020).
- Nobel, A., (1996). *EducatingthroughArt* Translated by P. J. Roberts-Leijon. Edinburgh: Floris books, 273.
- Paris, S. G. & Mercer, M. J. 2002. "Finding Self in Objects: Identity Exploration in Museums", στο Leinhardt, G., Crowley, K. & Knutson, K. (επιμ.), *Learning Conversations in Museums*, Erlbaum: Mahwah NJ, 401-423.

- Paris, S. G. 2006. "How can Museums attract Visitors in the Twenty-first Century", στο Ge noways, H. (επιμ.), *Museum Philosophy for the Twenty-first Century*, Altamira Press: Lanham MD, 255-266.
- Roberts, L. 1997. *From Knowledge to Narrative: Educators and the Changing Museum*, Smithsonian Books: Washington DC.
- Rosenberg, Francesca. 2016. *Film-Older adults Make Their Mark at the Museum of Modern Art*. Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης (The Museum of Modern Art-MOMA). Στον ιστότοπο «<https://www.museumnext.com/article/older-adults-make-their-mark-at-moma/>». (Πρόσβαση 13 Οκτωβρίου 2018).
- Rounds, J. 2006. "Doing Identity Work in Museums", *Curator*, Vol. 49, No. 2, 133-150.
- Oreck, B. (2007). To See and to Share: Evaluating the Dance Experience in Education. Στο, L. Bresler, (επιμ.), *International Handbook of Research in Arts Education* (σσ. 341-355). Netherlands: Springer
- Sauer, S. & Gobel, S. 2003. *DinoHunter-Game-based Learning Experience in Museums*, ICHIM 03, conf.proceedings CD-ROM, Paris, 8-12 September 2003, Archive and Museum Informatics. Στον ιστότοπο-«https://www.inigraphics.net/publications/brochures/hci_broch/hci/HCI.pdf» (Πρόσβαση-20 Απριλίου 2024).
- Schweitzer, P. (2006). «About Reminiscence Work», Στο, *Mapping Memories. Reminiscence with Ethnic Minority Elders*. London: Age Exchange.
- Simon, N. (2010). *The participatory museum*. California: Museum 2.0
- State of Health in the EU, (2021). *Ελλάδα Προφίλ Υγείας 2021*. (n.d.). Retrieved from https://health.ec.europa.eu/system/files/2022-01/2021_chp_gr_greek.pdf
- Sylaiou, S. et al. (2009). Virtual museums, a survey and some issues for consideration. *Journal of Cultural Heritage*, 10(4), 520-528.
- Sylaiou S., Mania K., Paliokas I., Pujol-Tost L., Killintzis V. & Liarokapis L. 2017. *Exploring the educational impact of diverse technologies in online virtual museums*, Int.J.Arts Technol., vol.10,no.1,pp.58-84.
- Tischler, V., Howson-Griffiths, T., Hedd Hedd-Jones, C. & Windle, G., (2019). Using art for public engagement: reflections on the Dementia and Imagination project, Arts & Health, DOI: 10.1080/17533015.2019.1608565.
- Vergo P., (1989) *The New Museology*, Reaktion Books Ltd.
- Weisen, M. (2004). *New Directions in Social Policy: Health Policy for Museums, Libraries and archives Museums*. London: MLA.
- Witcomb, A. 2012. «Διαδραστικότητα: Προχωρώντας πιο πέρα», στο Macdonald, Sh. (επιμ.), *Μουσείο και μουσειακές σπουδές. Ένας πλήρης οδηγός*, μτφ. Παπαβασιλείου Δ., Εκδόσεις Πολιτιστικού Ιδρύματος Ομίλου Πειραιώς: Αθήνα, 489-500.

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ:

Όλα τα links ελέγχθηκαν από τις 1^η Δεκεμβρίου 2023 και μετά:

- <https://paidikomouseio.gr/>
- <https://www.washingtonpost.com/lifestyle/2020/02/21/art-is-helping-seniors-piece-together-snippets-their-past/>
- <https://www.mbp.gr/education/opseis-tis-kathimerinis-zois/>
- <http://www.kapidthes.gr/wp-content/uploads/2023/07/%CE%94%CE%95%CE%9B%CE%A4%CE%99%CE%9F-%CE%A4%CE%A5%CE%A0%CE%9F%CE%A5-%CE%92%CE%A5%CE%96%CE%91%CE%9D%CE%A4%CE%99%CE%9D%CE%9F-%CE%9C%CE%9F%CE%A5%CE%A3%CE%95%CE%99%CE%9F.pdf>
- <https://www.thessalonikitourism.gr/index.php/el/component/k2/item/388-museum-of-byzantine-culture>
- http://odysseus.culture.gr/h/1/gh151.jsp?obj_id=3272
- <http://www.vtshome.org/>
- Website: [Geffrye Museum](#)

ΑΡΘΡΑ – ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΜΕΛΕΤΕΣ:

- Anderson, LH., Hussey, PS., (2000) *Population Aging: «A comparison among Industrialized Countries»*. *Health Affairs* (Millwood).
- Ashton, K., (2019). Το μουσείο της ιστορίας των Ανθρώπων- Αλλαγή μέσα από τη Συν-Δημιουργία στο Συνέδριο. Το μουσείο ως σημείο συνάντησης. Μουσείο Μπενάκη. Ανακτήθηκε 22 Μαΐου 2023 από : <https://www.blod.gr/lectures/to-mouseio-tis-istorias-ton-anthropon-allagi-mesa-apo-ti-syn-dimiourgia/>
- Chadwick, A. (2004) Lifelong Learning in Museums: an Overview with Reference to Museums and the Post-School Sector. Στο : *Engage* (περιοδικό), Vol 0 σελίδες 30-34 <http://www.engage.org/downloads/152E2098F-ee-1.5-Alan%20Chadwick.pdf> (Πρόσβαση: 09.02.2024).
- *Creative health: the arts for health and wellbeing*, *Inquiry Report* (2017). Ανακτήθηκε 20 Δεκεμβρίου 2024 από <http://www.artshealthandwellbeing.org.uk/appg-inquiry/>

- Ε.Γ.Γ.Ε (Ελληνική Γεροντολογική και Γηριατρική Εταιρεία) (2017) *Δημογραφικά στοιχεία* (online) <http://www.gerontology.gr/%CE%B5%CE%BD%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CF%81%CF%89%CE%B8%CE%B5%CE%AF%CF%84%CE%B5%CE%B4%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%B9%CE%BA%CE%AC-%CF%83%CF%84%CE%BF%CE%B9%CF%87%CE%B5%CE%AF%CE%B1> (Πρόσβαση: 25.03.2024).
- Eurostat, (2020). Ανακτήθηκε 20 Ιουνίου 2023 από :<https://www.statistics.gr/documents/20181/474bea51-6d9d-b3c8-6638-d3cab3c62682>.
- Ευρωπαϊκή Ένωση (European Commission). Στον ιστότοπο «<https://ec.europa.eu>» (Προβολή-12 Δεκεμβρίου 2024).
- Εφημερίδα «Πρώτο Θέμα» (e-journal). Στον ιστότοπο «<https://www.protothema.gr>» (Προβολή-10 Δεκεμβρίου 2024).
- Gross, J. D. (2018). «*Everyday Creativity in Later Life: Art, Technology & Community*». 64 Million Artists. Ανακτήθηκε 09 Ιανουαρίου 2024 από https://64millionartists.com/wp-content/uploads/2018/06/64MA_Everyday-creativity-in-later-life-final.pdf
- Knaption, S. (2015) *Painting, drawing and sculpting in old age may protect against dementia*. Telegraph (online) <http://www.telegraph.co.uk/news/science/science-news/11522730/Painting-drawing-and-sculpting-in-old-age-may-protect-against-dementia.html> (Πρόσβαση: 28.04.2024).
- Ηνωμένα Έθνη (United Nations). Στον ιστότοπο «<https://www.un.org/en/sections/issues-depth/ageing/>» (Προβολή - 15 Απριλίου 2024).
- Κοτσάκος, Μιχαήλ. 2017. Η Ασημένια Οικονομία... Η Άποψη, [e-journal]. Στον ιστότοπο: «<https://www.iapopsi.gr/ασημένια-οικονομία/>» [Προβολή: 20 Απριλίου 2024].
- ΟΟΣΑ, 2019 Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης, https://agriculture.ec.europa.eu/international/internationalcooperation/international-organisations/oecd_el
- Μουσείο Phillips Collection. Στον ιστότοπο – «<https://www.phillipscollection.org>» (Προβολή 15 Μαΐου 2024).
- State of Health in the EU, (2021). *Ελλάδα Προφίλ Υγείας 2021*. (n.d.). Retrieved from https://health.ec.europa.eu/system/files/2022-01/2021_chp_gr_greek.pdf.
- Taylor, E., W. (2010) Cultural Institutions and Adult Education. Στο: *New Directions for Adult and Continuing Education* (περιοδικό) 2010 (127) σελίδες 5-14.
- Thetoc, (2019). Επίσημα εγκαίνια για το MOMus το μεγαλύτερο μουσείο της χώρας. Διαθέσιμο στο: <https://www.thetoc.gr/politismos/article/episima-egkainia-giato-momus-to-megalutero-mouseio-tis-xwras> ανάκτηση 2 Μαΐου 2024.
- UNESCO-Institute of Education, 1997. *The Hamburg Declaration on Adult Education*, <http://www.unesco.org/education/uie/confintea/pdf/con5eng.pdf> (τελευταία επίσκεψη 16/4/2024).
- Χαλκιά, Α. (2015). Τα μουσεία και η μουσειολογία στη σύγχρονη κοινωνία. Νέες προκλήσεις, νέες σχέσεις. Εκπαιδευτικά Προγράμματα για μαθητές δημοτικού: Στοχεύοντας στον ενθουσιασμό. *Αρχαιολογία και Τέχνες*. Ανακτήθηκε 22 Μαΐου 2023 από : <https://www.archaiologia.gr/blog/2015/02/02/%CF%84%CE%B1-%CE%BC%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B5%CE%AF%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CE%BC%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B5%CE%B9%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AF%CE%B1-%CF%83%CF%84%CE%B7-%CF%83%CF%8D%CE%B3-15/>